

**Pannon Egyetem
Georgikon Kar**

Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola
Doktori Iskola vezető: Dr. Török Ádám

Nagy Zita Barbara

A jólét és a jóllét közgazdasági összefüggéseinek komplex elemzése:

A jövedelemegyenlőtlenség természetes határa

Disszertáció

Témavezetők:
Dr. Majoros Pál - Dr. Tóth Gergely

Keszthely
2018.

Tartalomjegyzék

1	Bevezetés	11
1.1	A témaválasztás indoklása	11
1.2	A kutatás aktualitása és jelentősége	13
1.3	A kutatási téma lehatárolása	17
1.4	A kutatás célja, kutatási kérdések és hipotézisek	19
2	Elméleti alapvetés	20
2.1	A téma tartalmi megközelítése	20
2.1.1	A jólét és a jóllét fogalmi lehatárolása.....	20
2.1.2	A létminimum versus alapjövedelem	23
2.1.3	A jövedelemegyenlőtlenségről vallott elméletek.....	26
2.1.3.1	Egyenlőség versus egyenlőtlenség	26
2.1.3.2	A jövedelem-eloszlásról és jövedelemegyenlőtlenségről vallott közgazdasági nézetek.....	29
2.1.3.3	Modern alternatív közgazdasági iskolák	31
2.1.4	A jövedelmi differenciák hatása a társadalomra és a gazdaságra.....	33
2.1.4.1	A gazdasági problémák és láncolatai	33
2.1.4.2	A jövedelemegyenlőtlenség és a migráció	36
2.1.5	Az igazságos jövedelemelosztás elvi kérdései.....	43
2.1.6	A felelős foglalkoztatás – korunk kihívása.....	46
2.2	Módszertani megközelítés	48
2.2.1	A jövedelem fogalmi meghatározása.....	48
2.2.2	A jólét mérésének elméleti alapjai.....	50
2.2.3	A jólét alternatív megközelítési módjai és a jóllét mérése	53
2.2.4	A jóllét magyarországi indikátorrendszere	56
2.3	A szakirodalom összefoglalása	58
3	A kutatás módszertana	59
3.1	A kutatási térkép	59
3.2	Az adatbázis	62
3.2.1	A szekunder adatok forrásai	62
3.2.2	A primer adatok és a mintavételezés	62
3.3	Vizsgálati módszerek	67

3.3.1	Kvantitatív módszerek - Kérdőíves vizsgálatok.....	68
3.3.2	Kvalitatív módszerek - Tartalomelemzés.....	69
3.4	Az adatfeldolgozás módszerei.....	70
4	Eredmények és következtetések	72
4.1	Szekunder adatok felhasználásából nyert eredmények	72
4.1.1	A jövedelemegyenlőtlenség kutatásának létjogosultsága	72
4.1.2	Az Európai Unió jövedelemegyenlőtlenségi térképe	75
4.1.3	A munkavállalási célú migráció mélyebb gyökerei	84
4.1.4	Bérszakadék a férfiak és a nők között.....	86
4.2	Primer kutatási eredmények	90
4.2.1	Vállalati bérkülönbségek – avagy munkaerőpiaci diszkrimináció?.....	90
4.2.2	A jólét és jóllét vizsgálata a külföldön élő magyarok körében	100
4.2.2.1	Megtakarítási különbségek	118
4.2.2.2	Hazaköltözés versus külföldi élet	123
4.2.2.3	Ideális társadalom	128
4.2.2.4	A kutatás eredményeinek összefoglalása.....	131
4.3	A hipotézisek igazolása.....	134
5	Összegzés	135
5.1	Következtetések	135
5.2	A kutatási eredmények tovább-fejlesztési lehetőségei.....	136
6	Felhasznált források	138
7	Köszönetnyilvánítás	147
8	Mellékletek jegyzéke	148
8.1	1. sz. melléklet.....	148
8.2	2. sz. melléklet.....	150
8.3	3. sz. melléklet.....	155
8.4	4. sz. melléklet.....	161

Ábrajegyzék

1. ábra A világ vagyonának megoszlása a felnőttpopuláció között	14
2. ábra A témakör tudományközi kapcsolódásai	17
3. ábra A jövedelmi egyenlőtlenségek társadalmi hatásai	34
4. ábra A mobilitás formái	36
5. ábra A Magyarországról kivándorló, illetve a más európai országokba bevándorló magyar állampolgárok száma	40
6. ábra Rogers-görbe	40
7. ábra Magyarok száma külföldön – Bruttó havi átlagos bérek a különböző országokban	41
8. ábra Ábrázolásmódok a jövedelem-egyenlőtlenségre vonatkozóan	52
9. ábra A jövedelemelosztás és a jövedelemegyenlőtlenség említésének gyakorisága a	72
10. ábra A jövedelemegyenlőtlenség, a Gini index és a duál mutató megjelenésének gyakorisága a Science Direct adatbázisában	73
11. ábra A kulcsszavak megjelenésének gyakorisága a Science Direct adatbázisában	74
12. ábra A különböző kulcsszavak megjelenésének gyakorisága a MATARKA adatbázisban	75
13. ábra A GDP és a GINI-index az EU tagállamaiban, 2014-ben	77
14. ábra A minimálbérek alakulása az Európai Unióban (EUR) 2017-ben	78
15. ábra A NUTS 2 régiók Lorenz görbéje (2014-es adatok alapján)	81
16. ábra Minibájbér klaszterek az Európai Unióban (2017)	85
17. ábra A minimálbér és az átlagbérek az EU-ban (2017)	86
18. ábra Női-férfi keresetek közötti rés Magyarországon (%)	89
19. ábra Női-férfi keresetek közötti rés Magyarországon régiók szerint	89
20. ábra Összefüggés a női-férfi keresetek közötti rés (2015) és a GDP (2014) között az egyes régiókban	90
21. ábra A bérek kialakításánál meghatározó tényezők a vállalatokon belül (adatok főben)	91
22. ábra A megkérdezettek szerint a vállalatok mekkora hányada (%) fizet többet a minimálbérnél és a garantált bérminimumnál	92
23. ábra A válaszadók megoszlása a legmagasabbnak vélt bejelentett bruttó bér alapján	93
24. ábra Bérkülönbségek a vállalkozási kategóriák szerint (arányszámok) alkalmazott-alkalmazott között	93
25. ábra A különböző szektorokban tapasztalható bérkülönbségek (adatok főben)	94
26. ábra A jövedelemkülönbségek megítélése a megkérdezettek körében	95
27. ábra Saját jövedelmi helyzet megítélése	96
28. ábra Bérpolitikára vonatkozó belső szabályzat megjelenése a vállalatoknál	96
29. ábra Magánszemélyek összevonás alá eső jövedelmének sávós megoszlása	98
30. ábra Motivációk a külföldi munkavállalásban	101
31. ábra Jövedelemkülönbségekre vonatkozó megállapítások a külföldön élők körében	102
32. ábra A primer kutatás azonosított országai	103

33. ábra Az anyagi helyzet megítélése Magyarországon és külföldön _____	105
34. ábra A havi nettó jövedelem alakulása Magyarországon és külföldön _____	106
35. ábra A jóllét megítélése a megkérdezettek körében _____	111
36. ábra A válaszadók száma a választott kép szerint _____	117
37. ábra A boldogság valós dimenziói _____	118
38. ábra Magyarország és külföld összehasonlítása a biztos egzisztenciát szolgáló megtakarítási évek alapján _____	120
39. ábra A havi megtakarítások box-plot ábrája a külföldi tartózkodási idő alapján _	122
40. ábra Tervezi- a hazajövetelt? _____	124
41. ábra A hazatérés lehetséges okai _____	125
42. ábra Az anyagi jólétről való vélekedés a „hazatérők” körében _____	125
43. ábra A boldogságról való vélekedés a „hazatérők” körében _____	126
44. ábra Az ideális bérek jellemzői _____	130
45. ábra Nettó átlagbérek megítélése különböző dimenziók mentén (2017) _____	131

Táblázatjegyzék

1. táblázat Globális jövedelem növekedés és egyenlőtlenség, 1980-2016 _____	13
2. táblázat A globális vagyonnövekedés megoszlása a különböző csoportok között _	15
3. táblázat Családok nettó jövedelmének megoszlása Magyarországon 1987-ben és 2014-ben (adatok %-ban) _____	16
4. táblázat A háromféle társadalombiztosítási forma lényegi eltérése _____	24
5. táblázat Egyenlőtlenségi elméletek _____	27
6. táblázat Strukturális paraméterek _____	28
7. táblázat A jövedelemegyenlőtlenségek hatásai a gazdasági alanyok különböző szintjein _____	35
8. táblázat A mobilitás több szempont szerinti csoportosítása _____	37
9. táblázat A migráció különböző típusai _____	37
10. táblázat Adatforrások és becslések a magyarok külföldre vándorlásával kapcsolatban _____	39
11. táblázat Optimális jövedelemarányokra vonatkozó elméletek _____	45
12. táblázat Az egyenlőtlenségi mérőszámok csoportosítása _____	53
13. táblázat A Better Life Index dimenziói _____	54
14. táblázat Jóllét kutatások a világban _____	56
15. táblázat A jóllét magyarországi indikátorai _____	57
16. táblázat A kutatási terület holisztikus megközelítését bemutató táblázat _____	61
17. táblázat A kutatási kérdőívek jellemzői _____	68
18. táblázat Az alkalmazott mutatók és a skálatípusok összefüggése _____	70
19. táblázat Alapstatisztikák (2015 és 2017) _____	78
20. táblázat Minimálbér hányadosok (2017) _____	80
21. táblázat Éltető-Frigyes index (2014-es adatok alapján) _____	81
22. táblázat A klaszterek különböző alapstatisztikai és a centrum-periféria reláció (PPS) _____	82

23. táblázat A hazai minimálbérek és az átlagbérek alakulása az elmúlt években	84
24. táblázat A Global Gender Gap Index Magyarországra vonatkozó adatai	87
25. táblázat A Global Gender Gap Index különböző régióként	88
26. táblázat A legmagasabb havi bruttó bérek alapstatisztikái	92
27. táblázat Topjövedelmek Magyarországon	97
28. táblázat A 2016. évi személyi jövedelemadó-bevallásokat benyújtó magánszemélyek számának a vallott összevont jövedelmek összege szerinti sávos bontása	99
29. táblázat Leggyakoribb kifejezések	101
30. táblázat Az országok választása mögött meghúzódó érvek („Miért ezt az országot választotta?”)	104
31. táblázat A nettó bérekre vonatkozó alapstatisztikák	106
32. táblázat A hazai és a külföldi jövedelmek keresztábrája (adatok főben)	107
33. táblázat A hazai és a külföldi jövedelmek közötti szorzók	107
34. táblázat Női és férfi becsült nettó jövedelmek külföldön (adatok forintban)	108
35. táblázat Jövedelmek alakulása a külföldi tartózkodási idő alapján (adatok forintban)	109
36. táblázat Jövedelmek becsült alapstatisztikái életkor kategóriánként külföldön	109
37. táblázat Jövedelmek becsült alapstatisztikái a szakmában való elhelyezkedés tekintetében (adatok forintban)	110
38. táblázat Jövedelmek becsült alapstatisztikái a különböző országokban	110
39. táblázat Alapstatisztika mutatók a jóllétről (skála 1-10)	111
40. táblázat A jólét megítélése	112
41. táblázat A jólét megítélése	112
42. táblázat A jövedelem és a boldogság kapcsolata Magyarországon	113
43. táblázat A jövedelem és a boldogság kapcsolata külföldön	113
44. táblázat A boldogság és az anyagi helyzet összefüggései	114
45. táblázat Boldogságot befolyásoló tényezők	115
46. táblázat Segédábra a boldogság értékeléséhez	116
47. táblázat Magyarország és külföld összehasonlítása a megtakarítási idő alapján	119
48. táblázat Havi megtakarítási adatok alapstatisztikái Magyarországon és külföldön	121
49. táblázat A havi megtakarítások alapstatisztikái a külföldi tartózkodási idő alapján	122
50. táblázat A jövedelmek megítélése (adatok forintban)	123
51. táblázat Összehasonlítás a jövőbeli elképzelések (hazajövetel) szempontjából	124
52. táblázat Összefüggés a jólét, a jóllét és a hazaköltözés között	127
53. táblázat Összehasonlító táblázat	128
54. táblázat Hazatérést befolyásoló tényezők a különböző területeken	129
55. táblázat Összefoglaló táblázat a kutatás eredményeiről	132

„A modern civilizáció emberei egyetértenek abban, hogy a világon legyen „szabadság, egyenlőség, igazság, és testvéri szeretet”, de nem képesek megegyezni, hogy valósuljon ez meg.”

(Aldous Leonard Huxley, brit író és filozófus)¹

Kivonat

A jövedelemegyenlőtlenség kutatása reneszánszát éli. A hetvenes évektől kezdve sokasodnak az erről szóló publikációk és a témával foglalkozó vizsgálatok. Az utóbbi évtizedek szakirodalma igen bőséges a jövedelemegyenlőtlenségek növekedésével kapcsolatban. Krisztus után a harmadik évezred elején egyenlőtlenségekkel és igazságtalanságokkal teli korban élünk. Ezt a tényt az teszi riasztóvá, hogy a Föld lakosságának egy szűk rétege (a világ szupergazdag emberei) minden képzeletet felülmúlóan meggazdagodtak, miközben az emberiség jelentős hányada még a minimális lehetőségektől is el van zárva. Mindezt jól példázza, hogy a Föld nyolc leggazdagabb emberének akkora a vagyona, mint a világnépesség felének (Hirschler, 2017). A népesség nagy részét kizáró gazdasági növekedés erősíti az egyenlőtlenséget, és a nagyobb egyenlőtlenséggel bíró országok rosszabbul teljesítenek különböző egészségügyi és társadalmi mutatók tekintetében. Társadalomtudományi érdekességet rejt az is, hogy egy amerikai farmer napi bére megegyezik egy afrikai földműves egész évi keresetével. A jövedelemkülönbségek tekintetében már a múlt század első felében Friedman és Kuznets Nobel díjas közgazdászok arra a következtetésre jutottak, hogy a magasabb képzettségű és az alacsonyabb képzettségű munkások jövedelme közötti különbség jóval nagyobb, mint amennyi a többlettőke-befektetés miatt indokolt lenne (Atkinson, 2017). A disszertáció a magyarországi személyi jövedelem-eloszlás eddig kevésbé ismert és feltárt problémáiról átfogó áttekintést törekszik adni, megjelenítve a jövedelemkülönbség és a migráció közötti párhuzamot is. Az értekezés egyrésztől módszertani jellegű, egyik kitűzött célja a jövedelemegyenlőtlenség elviselhető mértékének meghatározása. A külföldön élő magyarok körében végzett megkérdezésünk egyik fő eredménye, hogy az 1042 válaszadó átlagosan 4,2-szer több bérjövedelemhez jut külföldön, mint itthon. Ez az eredmény azért is érdekes, mert az ilyen bérkülönbség honfitársaink egy jelentős részénél már elvándorlást eredményez. A vizsgálat szerint, ha Magyarországon a korábbi fizetésük 2,5-szeresét megkapnák, akkor sem jönnének haza. A dolgozat arra is rávilágít, hogy Magyarországon a legszélsőségesebb jövedelemkülönbség a legalacsonyabban fizetett és az ún. topjövedelemmel rendelkező alkalmazott között 1394-szeres. A dolgozaton végigvonul az a központi kérdés, hogy mekkora jövedelmi különbség az optimális egy munkahelyen, az országon belül, vagy az országok között. A dolgozat fő módszertani újítása azonban abban áll, hogy meghatározza azt a közgazdasági elemzési keretet, ahol térben és időben értelmezhető az egyenlőség kérdése. A dolgozat másrésztől az anyagi jólét és a boldogság közötti kapcsolatot vizsgálja, melyre az elmúlt időszakban fokozott figyelem irányult a társadalomtudományokban. A primer kutatás eredményéből az is kiderült, hogy a külföldön élő magyarok külföldön boldogabbak, de a boldogságot nemcsak a jobb anyagi körülmények befolyásolják, a boldogságra egyéb tényezők is hatással vannak.

¹ Aldous Leonard Huxley (1894-1963) brit író, költő, filozófus. Forrás: Célok és eszközök (Ends and Means 1938) c. műve

Abstract

Research of income inequality is in its renaissance era. Since the 1970`s, publications and researches in the topic are multiplying. Scientific texts of the most recent decades are plentiful with research on the increase of income inequalities. At the beginning of the 3rd millennium after the birth of Christ, we live in an era burdened with inequality and injustice. This is made ever more alarming by the fact that a very small fraction of our society (the super riches of the world) became wealthy beyond all imagination, while a sizeable portion of humanity is removed even from the most basic opportunities. This is well exemplified by examining the assets of the wealthiest 8 people in the world, who have as much as half of the global population (Hirschler, 2017). Economic growth excluding the majority of our society only enlarges the inequality, and results in the countries with greater inequalities having worse performance in various healthcare- and societal indicators. It is also interesting from a social scientific standpoint that the daily wage of an American farmer equals the yearly pay of his African colleague. In the field of income inequalities Friedman and Kuznets, both Nobel-laureate economists have reached the conclusion already at the beginning of the last century, that the income difference between the more- and less educated workers is significantly higher than it should be based on the surplus capital investment (Atkinson, 2017).

This dissertation attempts to provide a summary of the Hungarian personal wealth distribution`s – so far undiscovered and undocumented – problems, showcasing the parallels between migration and wealth inequalities. On the one hand, the inquiry is methodical, as in one of its goals is the methodical innovation of the bearable level of income inequality. Our investigation, conducted among Hungarians living abroad, has found that the 1042 responders gain on average 4.2 times more wage income abroad than in their home country. This is interesting also because such an income inequality results in migration for some of our fellow countrymen. According to the inquiry, responders wouldn`t return to Hungary even if they would earn 2.5 times their original Hungarian income. The thesis also highlights that the most extreme income inequality in Hungary between the least paid and the top-earning employee is 1394-fold.

The dissertation investigates the following central question throughout: what is the optimal income difference within a workplace, a country or the countries? However, the work`s main methodical innovation is that it determines the economic analytical framework, where the question of inequality can be assessed in space and time. On the other hand, the relationship between material wealth and happiness is going to be investigated, which has gained significant attention in the social sciences in recent years. Examining the results of the primer research, it has been found that Hungarians living abroad are happier abroad, but their happiness is not solely influenced by better material status, there are other factors involved as well.

Auszug

Die Erforschung der Einkommensungleichheiten lebt wieder auf. Seit Anfang der siebziger Jahre vermehren sich die darüber berichtenden Artikel und die zu diesem Thema erfolgten Untersuchungen. Die Fachliteratur der letzten Jahrzehnte ist den Anstieg der Einkommensungleichheiten betreffend ausgesprochen umfangreich. Am Anfang des dritten Jahrtausends nach Christus befinden wir uns in einer Zeit voller Ungleichheiten und Ungerechtigkeiten. Das Alarmierende an dieser Tatsache ist, dass eine kleine Minderheit der Bevölkerung der Erde (die Superreichen dieser Welt) jede Vorstellung übertreffend reicher geworden ist, währenddessen eine bedeutende Mehrheit noch von den kleinsten Möglichkeiten ausgeschlossen sind. Dies alles wird dadurch gut verdeutlicht, als dass das Vermögen der 8 reichsten Bewohner der Erde so gross ist, wie das der Hälfte der Gesamtbevölkerung (Hirschler, 2017). Der Ausschluss grosser Teile der Bevölkerung von wirtschaftlicher Entwicklung, verstärkt die Ungleichheit, und die mit grösserer Ungleichheit kämpfenden Länder schneiden bezüglich der medizinischen und gesellschaftlichen Kennzahlen schlechter ab. Gesellschaftswissenschaftlich interessant ist auch, dass der Tageslohn eines amerikanischen Bauern übereinstimmt mit dem Jahreslohn eines afrikanischen Feldarbeiters. Bereits in der erste Hälfte des vergangenen Jahrhunderts sind Friedman und Kuznets, Nobelpreisträger in Wirtschaftswissenschaften, hinsichtlich der Einkommensunterschiede zur Schlussfolgerung gelangt, dass der Unterschied zwischen besser ausgebildeten und schlechter ausgebildeten Arbeiter wesentlich grösser ist, als es der Mehraufwand gerechtfertigen würde (Atkinson, 2017). Die Abhandlung versucht einen Überblick über die, bisher kaum bekannten und nicht dokumentierten, Probleme in der individuellen ungarischen Wohlstandsverteilung zu geben, indem die Beziehung zwischen Einwanderung und Wohlstandsungleichheiten aufgezeigt wird. Die Abhandlung ist einerseits methodisch, da ein erklärtes Ziel die methodische Erneuerung der untragbaren Grösse der Einkommensungleichheit ist.

Ein wichtiges Ergebnis unserer Forschung in Kreisen den Ungarn im Ausland ist, dass 1042 Befragte durchschnittlich 4,2 mal mehr Lohn im Ausland als in Ungarn erhalten. Dieses Ergebnis ist auch deshalb interessant, weil eine solche Lohnlücke dazu führt, dass ein großer Teil der Ungarn sich zur Migration entscheidet. Wenn sie in Ungarn 2,5 mal grösseres Lohn als ihr früheres Gehalt erhalten würden, würden sie auch dann nicht nach Hause kommen. Die Dissertation hebt auch hervor, dass die extremste Einkommenslücke in Ungarn (zwischen dem schlechtesten und besten bezahlten Mitarbeiter) 1394-malig ist. Andererseits untersucht sie die Beziehung zwischen materiellem Wohlstand und Glückseligkeit, auf welche sich die zunehmende Aufmerksamkeit der Gesellschaftswissenschaft in der vergangenen Zeit gerichtet hat. Die Ergebnisse der Primärforschung zeigten auch, dass im Ausland lebende Ungarn im Ausland glücklicher sind, aber das Glück wird nicht nur durch bessere finanzielle Bedingungen beeinflusst, sondern auch durch andere Faktoren.

1 Bevezetés

1.1 A témaválasztás indoklása

A világ népessége demográfiaileg növekvő és demográfiaileg csökkenő populációkból tevődik össze, ami különböző problémák láncolatát vonja maga után. Míg a fejlődő országokat demográfiai túlsúly jellemzi, addig a fejlett országokat gazdasági túlsúly. A jövedelemegyenlőtlenség kérdése reneszánszát éli. A hetvenes évektől kezdve sokasodnak az erről szóló publikációk és a témával foglalkozó vizsgálatok. Divattémának is mondható, de a „divat” mögött valós gazdasági és társadalmi mozgások rejlenek. A társadalmi és gazdasági fejlődés olyan szakaszába ért, amikor új tartalommal megtöltve ismét aktuálissá váltak különböző kérdések: milyen természetűek, hogyan mérhetők és miként értékelhetők a jelenlegi társadalmi egyenlőtlenségek. A probléma súlyát az is jelzi, hogy Jan Tinbergen Nobel-díjas közgazdász már 1976-ban, a Római Klub jelentésében a jövedelmi egyenlőtlenségek csökkentését fogalmazta meg. Az 1970-es években a világ leggazdagabb részein élő emberek átlagos jövedelme 1100 dollár, míg a világ legszegényebb részein élő emberek átlagos jövedelme csupán 85 dollár volt. Ez a 13:1 decilis arány és trendje Tinbergen szerint összeegyeztethetetlen a méltányos társadalmi renddel (Tinbergen, 1979, p. 134)². „40 év alatt a jövedelmi különbségek a leggazdagabb és a legszegényebb országok között nem a Tinbergen által javasolt forgatókönyvek szerint zajlottak, hanem jelentős mértékben, több mint háromszorosára emelkedtek. Az egyenlőtlenség növekedése elsősorban arra vezethető vissza, hogy a leggazdagabb decilisben a növekedés több mint negyvenszeres, míg a legszegényebb decilisben kevesebb, mint hússzoros” (Szigeti – Tóth, 2015, p. 521). A világgazdaságban bekövetkezett változások egyik legfontosabb jellemzője a területi különbségek növekedése, a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek fokozatos erősödése, a földrajzi tér differenciálódása. Ha megnézzük a világgazdaság fejlődéstörténetét, azt tapasztaljuk, hogy egyre aszimmetrikusabb kép tárul elénk: a fejlődés és a gazdasági növekedés tekintetében az egyes országok, régiók között jelentős különbségek mutatkoznak. Az egyenlőtlen fejlődés hatótényezői gondolkodóba ejtik az embert (Schumacher, 2014). A kontinenseken jelentős területi különbségek alakultak ki, és ezek rendkívül magas szinten rögzültek. Így a jövedelem-differenciálódás kérdése időszerű maradt, a vagyonok nemzetközi szintű egyenlőtlensége legfőképpen a jövő szempontjából fontos, hiszen a globalizált világ keretein belül soha nem látott méreteket is ölthet. A vagyoni és a jövedelmi egyenlőtlenségnek a gazdasági konzekvenciákon jóval túlmutató hatása van, megjelennek szociális és társadalmi vetületei is. Richard G. Wilkinson és Kate Pickett 23 ország és az USA 50 tagállamának adatait elemezve megállapította, hogy a nagyobb egyenlőtlenséggel bíró országok, illetve államok rosszabbul teljesítenek különböző egészségügyi és társadalmi mutatók tekintetében (Wilkinson – Pickett,

² Adatok: jövedelem/fő (1970. évi US dollárban és árszintkülönbségekkel kiigazítva).

Felső decilisben levő országok: Belgium, Kanada, Dánia, Franciaország, Norvégia, Svédország, Svájc, Egyesült Államok, NSZK.

Alsó decilisben levő országok: Afganisztán, Burma, Csád, Dahomey, Etiópia, Indonézia, Malawi, Mali, Nepál, Nigéria, Pakisztán + Banglades, Ruanda, Szomália, Felső-Volta, Jemeni Arab Köztársaság, Zaire.

2006). A növekedési problémákat vizsgálva, belépve a 21. századba az emberiség talán történelmi fordulóponthoz érkezett. A történelem egyik leghatalmasabb népvándorlása van folyamatban. Ez a migráció tömeges menekülteket jelent ma, és fog jelenteni a jövőben is. A világnépesség nagy hányada a szegénység elől próbál menekülni, és az emberek abban a reményben özönlenek a jobb élet felé, hogy ott valamivel jobb körülmények közé kerülnek. A népek közötti szakadások és szakadékok kimagaslóan nagyok, nem érvényesül a társadalmi igazságosság³ elve. „Az anyagi haladás ellenére az emberiség még ma sincs abban a helyzetben, hogy minden újszülöttnak kielégíthesse az igényeit, arról nem is beszélve, hogy tisztas megélhetésükről és emberi méltóságukról gondoskodni tudna” írja Peccei szorongató gondolataiban a 20. század végén (Peccei, 1984, p. 77). A probléma 2018-ra sem változott. A társadalmi egyenlőtlenségek hatására Európába például százezrek özönlenek, így Európa kiváltképp vadonatúj problémákkal kerül szembe. A migráció kialakulásában fontos szerepet játszanak az egyes országok közötti jövedelmi különbségek. A globalizáció és a migráció kérdéskörét elemző irodalomban megjelenik annak ténye, hogy az információ gyors áramlásával a fejlődő országokban is láthatóvá válik, hogy milyen az élet és mit jelent a jólét más földrészekben. Pontosan nem is tudjuk, mennyien vannak, a becslések is rendkívül sokfélék⁴. Többnyire menekülttáborokban élnek, ahol nagy a zsúfoltság és vannak helyek, ahol emberhez méltatlanok a körülmények. A peremre szoruló emberek boldogtalanságukat annak számájára írhatják, hogy a társadalom – amelynek tagjai – szociálisan, erkölcsileg és gazdaságilag igazságtalan. A jövedelmek között támadt aránytalanság számos lehetőségbeli különbséget von maga után. A jómódú emberek pillanatnyilag jólétben élnek, növekednek, fogyasztanak, pazarolhatnak is. Szomorú dolog látni azonban, hogy a világ szegényebbik fele nyomorban él.

Témám létjogosultságát az adja, hogy ma a világ nagy térségei komoly problémákkal küszködnek, amelyeket esetleg súlyosbít a gyors demográfiai növekedés, bár úgy vélem, hogy a gondok java része nem a népesség méretében gyökeredzik. Vallják már ezt tudományos alapon is: a népesség növekedése véget ér, más sokkal ingatagabb és zavaróbb problémák jellemzik a világot (Lutz et al., 2001). Témaválasztásom alapját elsősorban az adta, hogy a környezet romlása, a természeti erőforrások egyre nagyobb ütemű felhasználása magánszemélyként is elgondolkodásra ösztönöz, másrészt közgazdászként és oktatóként hivatásomnak érzem, hogy a jövő generációjának átadott tudás választ és megfelelő irányt adjon arra, miként lenne képes bolygónk az adott felhasználható erőforrások mellett megfelelően eltartani az emberiség egészét. Érdeklődésem középpontjában az áll, hogyan határozható meg a népesség és a források közötti mindig kényes egyensúly. Úgy vélem, nem járható út az, hogy a leggazdagabb országok aránytalanul sokat fogyasztanak a rendelkezésre álló erőforrásokból

³ XIII. Leó pápa (1878–1903) a *Rerum novarum* című enciklikájában (1891) ír először a társadalmi igazságosság kérdéséről. Fontos szempont, hogy éppen abban a vonatkozásban teszi meg, hogy abban az időben egyre mélyebb szakadék alakult ki a munkások a munkaadók között. Azóta előszeretettel foglalkozik több tudományág a témával.

⁴ 2014. január 1. és 2015. augusztus 31. között az EGT országaiban 1,2 millió menedékkérelmet nyújtottak be, melyeknek 47,1%-a Nyugat- és Dél-Ázsiából érkezett.
Forrás: AZ EURÓPÁBA IRÁNYULÓ ÉS 2015-TŐL FELGYORSULT MIGRÁCIÓ TÉNYEZŐI, IRÁNYAI ÉS KILÁTÁSAI A Magyar Tudományos Akadémia Migrációs Munkacsoportjának elemzése. 2015
Elérhető: http://old.mta.hu/data/cikk/13/70/8/cikk_137008/_europabairanyulo.pdf

a Föld szegényebb területein élők rovására, és a Föld nyolc leggazdagabb emberének akkora a vagyona, mint a világnépesség felének (Hirschler, 2017). Az elmúlt évtizedek tendenciája a világ jövedelemnövekmény eloszlásának nem jó arcát mutatja. A szakadék az alsó 50% és a felső 0,001% között minden régióban jelentős (1. táblázat).

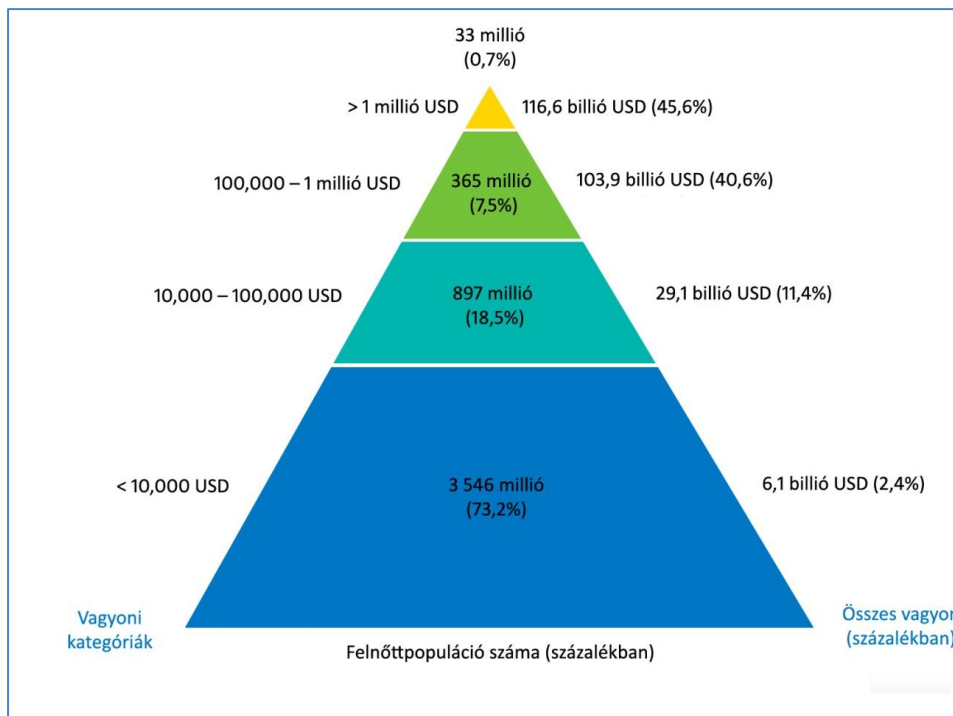
Teljes kumulált egy felnőttre jutó reál növekedés						
Jövedelmi csoportok	Kína	Európa	India	Oroszor-szág	USA és Kanada	Világ
Teljes népesség	831%	40%	223%	34%	63%	60%
Alsó 50%	417%	26%	107%	-26%	5%	94%
Középső 40%	785%	34%	112%	5%	44%	43%
Felső 10%	1 316%	58%	469%	190%	123%	70%
Felső 1%	1 920%	72%	857%	686%	206%	101%
Felső 0,1%	2 421%	76%	1 295%	2 562%	320%	133%
Felső 0,01%	3 112%	87%	2 078%	8 239%	452%	185%
Felső 0,001%	3 752%	120%	3 083%	25 269%	629%	235%

1. táblázat Globális jövedelem növekedés és egyenlőtlenség, 1980-2016

Forrás: World Inequality Report 2018., p. 45

1.2 A kutatás aktualitása és jelentősége

A mai tudományos élet állandó jelleggel napirenden tartja az egyenlőség-egyenlőtlenség problémáját. Az utóbbi években egyre nagyobb érdeklődést keltettek a vagyon- és jövedelemeloszlás kérdései a közgazdaságtudományi kutatásokban. Piketty 2013-ban megjelent *Tőke a 21. században* című könyve bejárta az egész világot. A mű a vagyon, a tőke és a jövedelem szélsőséges módon történő koncentrációjáról szól. A francia közgazdász szerint a jövedelmi egyenlőtlenségek egyrészt a munkajövedelmi egyenlőtlenségekből adódnak, másrészt pedig abból, hogy a tőkejövedelmek eloszlása még egyenlőtlenebb (Piketty, 2015). Kornai János reflektálva Piketty könyvére éles kritikát fogalmaz meg (Piketty az összehasonlítást nem teszi meg a szocializmus és a kapitalizmus között, nem beszél a munkahelyekhez való hozzáférésről, a diszkriminációról, mellőzi a modern technika vívmányainak vizsgálatát, valamint a jóléti állam szolgáltatásainak elemzése nem elég mély stb.) miközben azzal egyetért, hogy az egyenlőtlenség problémája valóban nagyon súlyos (Kornai, 2015). Egy 2016-ban megjelent kutatás szerint ma a világ felnőtt populációjának 0,7%-a birtokolja a világ vagyonának majdnem felét miközben 3,5 milliárd felnőtt (kevesebb, mint 10,000 dollárnyi vagyonnal) a világ vagyonának csak a 2,4%-át (Credit Suisse Global Wealth Report, 2016).



1. ábra A világ vagyonának megoszlása a felnőttpopuláció között
 Forrás: Credit Suisse Global Wealth Report, 2016, p. 24.

A globális egyenlőtlenségek az országok között nagyok, a jövedelmi egyenlőtlenségek a fejlett és a fejlődő országokban is növekednek. A különbség a személyi jövedelmekben (ha például az amerikaiak leggazdagabb 10 százalékát és az etiópieiak legszegényebb 10 százalékát hasonlítjuk össze) 10 000 az 1-hez arányhoz van közel (Birdsall, 2005). Az Európában elérhető jövedelmek a harmincszorosára is rúgnak az afrikai országokban jellemzőkhöz képest. A jövedelemkoncentráció, a gazdasági egyenlőtlenségek fokozódása nemcsak igazságtalan, hanem elviselhetetlen is. Az is világos a szocializmus példájából, hogy a teljes egyenlőség irreális és nem megvalósítható. Vilfredo Pareto 1906-ban fogalmazta meg az ún. 80/20 arányt, azonban ez több mint 110 évvel később eredeti formában veszített értékéből. A Pareto-elv azt jelenti, hogy az emberiség 20 százaléka birtokolja az összes vagyon 80 százalékát, azonban a társadalomra jellemző vagyoneeloszlás a századfordulóra 90/10 mértékre változott. Anthony Atkinson, oxfordi professzor 2015-ben Egyenlőtlenség: Mit lehet tenni? (Inequality: What can be done?) című munkájában írja le, hogy a világ lakosainak egy százaléka birtokolja a globális vagyon abszolút többségét. Több vagyon lesz ennél az egy százaléknál, mint a maradék 99 százaléknál együttesen (2. táblázat). Megállapítása szerint az egyenlőtlenség mai mértéke szélsőséges, és az egyenlőtlen társadalmak nem működnek jól (Atkinson, 2015). Tóth Gergely a Gazdasággép című könyvében említi, hogy a világ országainak egyenlőtlensége alkalmas arra, hogy kimerítően tanulmányozzuk ezt a jelenséget, és hozzáigazítsuk a közgazdasági elméletet (Tóth, 2016).

Csoport	Egy főre jutó vagyonnövekedésből való részesedés
Alsó 99%	62,9%
Felső 1%	37,1%
Felső 0,1%	21,6%
Felső 0,01%	12,4%

2. táblázat A globális vagyonnövekedés megoszlása a különböző csoportok között
1980 – 2017 között

Forrás: World Inequality Report 2018., p. 203

2017-ben látott napvilágot egy „amerikai álmról” szóló cikk, melynek központi kérdése, vajon a modern kor gyermekei magasabb színvonalú életet élveznek-e, mint szüleik. Egy ún. "abszolút jövedelem mobilitást" vizsgálva összehasonlították a 30 éves fiatalok háztartási jövedelmét a szüleik háztartásonkénti jövedelmével 30 éves korukban (inflációval korrigált fogyasztói árindexszel számítva). Azt találták, hogy a szüleiknél többet kereső gyermekek aránya jelentősen csökkent az Egyesült Államokban a jövedelemegyenlőtlenség növekedése miatt. A kutatásból kiderült, hogy az 1940-ben született gyermekeknél még 90% volt azon gyermekek aránya, akik szüleiknél jobban kerestek, míg az 1980-as években született gyermekek esetében már csak 50% (Chetty et al., 2017). A csökkenés minden jövedelemkategóriában megfigyelhető, de legnagyobb mértékben a középosztálybeli családokat érintette. Hogy miért is csökkent ilyen óriási mértékben ez az arány az elmúlt fél évszázadban? Az egyenlőtlen gazdasági növekedés, azaz a bruttó hazai termék (GDP) növekedésének egyenlőtlen eloszlása járult hozzá ehhez a legnagyobb mértékben. Ezek az eredmények azt mutatják, a magasabb növekedési ráták önmagukban nem elégségesek ahhoz, hogy visszaállítsák az abszolút mobilitást az évszázadok közepén tapasztalható szintekre. Mivel a GDP nagy része a nagy jövedelmű háztartásokhoz (valójában egy kis csoporthoz) érkezik ma, a magasabb GDP növekedése önmagában nem növeli lényegesen azon gyermekek számát, akik többet keresnek, mint szüleik.

Szelényi Iván nemzetközi hírű kutató, Széchenyi-díjas magyar szociológus a mély nyomort és a jövedelemegyenlőtlenséget kutatva a magyar társadalom egésze között megnyíló ollóról ad több példamutató munkát. Az egyenlőtlenségről szóló diskurzusoktól olyan vonatkozásban különbözik az álláspontja, miszerint az igazi társadalmi feszültség nem a 1 és a 99 százalék között létezik, hanem a felső 10 vagy 20 százalék, illetve a társadalom egyéb rétegei, illetve osztályai között tátong (Szelényi, 2017). A 3. számú táblázat a magyar családok jövedelmét mutatja kvintilisenként 1987-ben és 2014-ben.

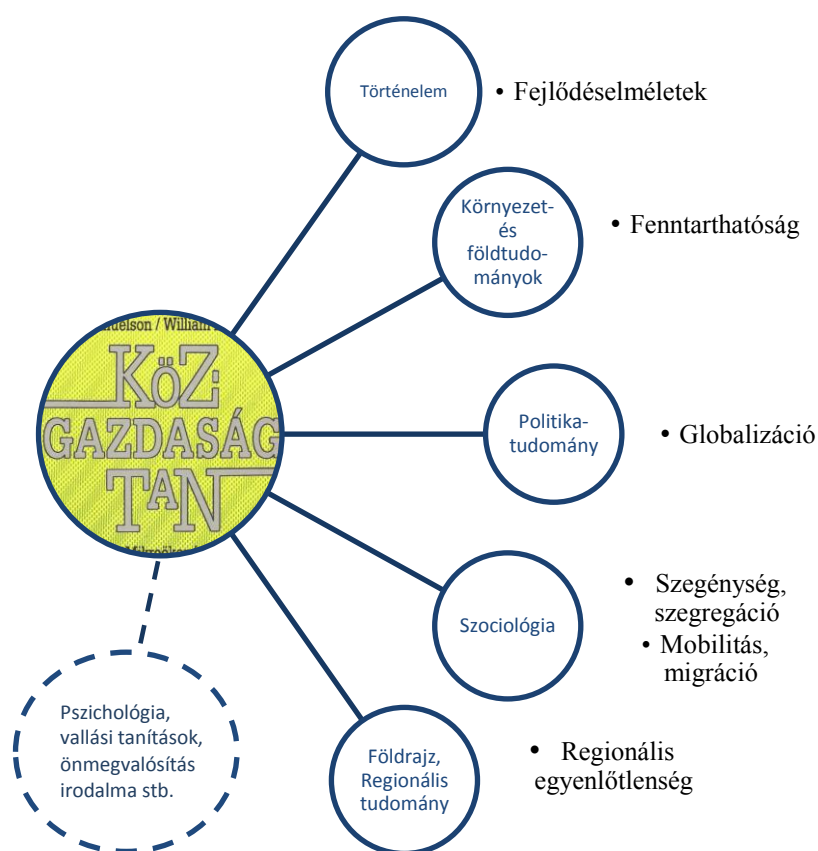
	1987	2014
Felső 20%	34.8	38.7
Második kvintilis	22.2	22.7
Harmadik kvintilis	17.9	17.8
Negyedik kvintilis	14.6	13.2
Alsó 20%	10.5	7.6

3. táblázat Családok nettó jövedelmének megoszlása Magyarországon
1987-ben és 2014-ben (adatok %-ban)
Forrás: Szelényi, 2017, p. 9.

Szelényi arra a következtetésre jut, hogy Magyarországon az elmúlt 25 évet vizsgálva a „középső” kvintilisek viszonylag stabilak, legnagyobb vesztesek a legszegényebbek. Felteszi azonban azt a kérdést, hogy ha a tendencia így folytatódik, mi várható 2050-re. 2015-ben a világ vezetői az ENSZ csúcstalálkozóján például elkötelezték magukat amellett, hogy véget vetnek a szegénységnek, kezelik az igazságtalan egyenlőtlenséget és harcolnak az emberek milliárdjait világszerte veszélyeztető globális problémák ellen. Az országok által, egyhangúlag elfogadott 17 fenntartható fejlődési célkitűzés (SDG) és indikátor között kiemelt hangsúlyt kap a jövedelmi különbségek csökkentése. A 2018-as év World Inequality Report arra hívja fel a figyelmet, hogy a jövedelmi egyenlőtlenség a világ valamennyi részében nőtt az elmúlt évtizedekben, bár igaz, hogy különböző sebességgel. A várakozások szerint ez a növekedés nem áll meg a jövőben sem. A 2018 januárjában rendezett davosi World Economic Forum központi témája volt a növekvő egyenlőtlenség az egyes országokon belül, és az országok között, amely nemcsak, hogy krónikus gazdasági kockázatot rejt magában, de rendkívül zavaróan hat a társadalmakra. Az egyenlőtlenséggel kapcsolatos aggályok a társadalmi igazságosság alapvetőbb aggodalmaira is felhívják a figyelmet. A vagyon- és jövedelemeloszlás problémáinak feltárására irányuló vizsgálódások elmélyülésével nyilvánvalóvá vált, egyre nagyobbak a vagyoni egyenlőtlenségek, a jövedelmi különbségek pedig szintén szélesednek. A személyi jövedelemeloszlás mind elméleti, mind gyakorlati szempontból nemcsak jelentős, hanem időszerű problémának is minősül. „Az is bebizonyosodott ugyanakkor, hogy a piac nem képes olyan problémákat megoldani, mint például a szegénység, a társadalmi egyenlőtlenségek vagy a környezetpusztítás” (Kerekes, 2011, p. 221.). Ha tovább folytatódik a természeti erőforrások kihasználása, az ipari termelés és a fogyasztás ilyen mértékű növekedése, valamint a környezet szennyezése, akkor az emberiség nemcsak súlyos ökológiai-, hanem társadalmi és gazdasági válságba is kerül. Összességében elmondható, nincs egyértelműen kiforrott elméleti álláspontja a közgazdaságtudománynak arra vonatkozóan, hogy az egyenlőtlenségek mely formáit és milyen mértékben tekintjük összeütközőnek. Nincs egyetértés a tekintetben sem, milyen módszer a legalkalmasabb a jövedelemegyenlőtlenségek kimutatására. Az viszont vitathatatlan tény, hogy egyre markánsabban jelentkeznek a jövedelem differenciálódás jelei, és ez a nem megoldott probléma újabb és újabb feladat elé állítja a társadalomtudományi gondolkodókat.

1.3 A kutatási téma lehatárolása

A közgazdaságtan más fontos tudományágakkal szorosan érintkezik, léteznek olyan társadalomtudományok, amelyek kutatási területein átfedés tapasztalható a közgazdaságtannal (például pszichológia, politológia stb.), ezért nehéz feladat lenne csak egy tudományág keretein belül maradni. A téma multidiszciplináris jellegét mutatja, hogy a jólét és a jóllét⁵ összefonódása megkívánja több tudományterület, így a különböző területeken érdekelt tudósok együttes munkálkodását. A tudományos életben interdiszciplináris kutatóműhelyek működnek, interdiszciplináris konferenciák és folyóiratok léteznek, melyek a valóságban a kutatás-fejlesztési integráció, az együttműködés szellemi és/vagy anyagi többletét nyújtják.



2. ábra A témakör tudományközi kapcsolódásai

Forrás: saját szerkesztés

A disszertáció írásakor több tudományterületet is érintettem, melyből azonban dominánsan a közgazdaságtudomány jelenik meg. Mivel a szociológia a társadalmi folyamatokat például a társadalmi rétegződés, a társadalmi mobilitás, a demográfia és a társadalomstatisztika széles ismeretével és eszköztárával kutatja, elengedhetetlen segítségül hívni a kutatómunkába. Az egyenlőtlenségek egyes kérdésköreinek vizsgálata esetében pedig kulcsszerepet tölt be a regionális tudományok tapasztalatainak bevonása. Enyedi György az MTA rendes tagja így ír az egyenlőtlenségeket létrehozó folyamatokról: „A területi egyenlőtlenségeket

⁵ A jólét és a jóllét fogalmakat későbbi fejezetben definiálom.

létrehozó folyamatok összetettek: gazdasági, szociológiai, antropológiai, demográfiai, társadalom-földrajzi, geopolitikai s más folyamatokról van szó. Ezért e folyamatok számos diszciplína tudáskészletével magyarázhatók” (Enyedi, 2011, p. 1514). Tekintettel arra, hogy a mobilitás egy igen széles spektrumon vizsgálható jelenség, dolgozatomban kifejezetten a jövedelemegyenlőtlenség kapcsán keresem a lehetséges kapcsolódási pontokat. A társadalomtudományokban a térbeliségből fakadó hatások és következmények vizsgálata központi szerepet tölt be. A dolgozat fontos paramétere a „külső tér”, mivel meghatározott földrajzi egységhez (pl. ország és régió) rendelve történik a társadalmi és gazdasági jellemzők vizsgálata. Emellett jelentős szerephez jut a „belső tér” értelmezése is, hiszen földrajzi helyhez-kötéstől elválasztott szférák maguk is teret generálnak, jól látható egyenlőtlenség van közöttük. „Azaz a külső és belső tér együtt alkotja a társadalmi teret. Ebből következik, hogy a társadalmi szférák valódi tere a belső tér, mint relációs viszonyok összessége, és a külső tér, az adott társadalmi szféra természeti térbeniségének tekinthető.” (Pupos, 2015, p. 15). Területi lehatárolás esetében azt a megállapítást teszem, hogy az elemzési folyamat első részében kizárólag az Európai Unió 28 tagállamát vizsgálom. A primer kutatás adatainál előfordulnak nem Európai Unió célországok is a kivándorlás tekintetében. Az értekezés egyrésztől módszertani jellegű, egyik kitűzött célja a jövedelemegyenlőtlenség vizsgálatának (elviselhető mértékének) módszertani újítása, mérve ezt a migrációval. Úgy vélem, van a migrációnak egy új, kevésbé analizált változata is, amellyel az egyenlőtlenség ún. *természetes határa*⁶ vizsgálható. Bizonyítani kívánom, hogy a makroökonómiai mérőszámok változtatásra érettek. Másrészt az anyagi jólét és a boldogság közötti kapcsolatot vizsgálom, melyre az elmúlt időszakban fokozott figyelem irányult a társadalomtudományokban. Az anyagi jólétet a vizsgálataim esetében a bérjövedelemmel közelítem, a dolgozatban a háztartások (magánszemélyek) jövedelme alatt az ún. elsődleges jövedelmet, azaz a bérjövedelmet értem. A disszertáció a magánszemélyek közötti jövedelemegyenlőtlenséget vizsgálja több térségi szinten. Nem kívánja vizsgálni a jövedelemeloszlást a jövedelmek egyéb forrása szerint. Az értekezés terjedelmi korlátai miatt nem foglalkozom a vagyoni helyzet, a vagyontárgyakkal rendelkezés, valamint például a fogyasztás, fogyasztási szint mélyrehatóbb kutatásával. A dolgozat a jövedelemegyenlőtlenségekkel, kifejezetten a bérkülönbségekkel foglalkozik, részletesen nem tárgyalja a munkanélküliség problémáját, a szegénység kérdését, a veszélyeztetett társadalmi csoportok helyzetét, egyéb jellemzőit. A jólét kapcsán a primer kutatásaimban a nemzetközi *Better Life Index*⁷ és *A jólét magyarországi indikátorrendszerének*⁸ eszköztárát használom. A boldogság vizsgálatát nem önmagában, és nem is az általánosan megszokott anyagi jólét és a jólét kapcsolatban szándékozom kutatni, mint inkább az egyenlőtlenség elviselhető mértékének határmezsgyéjére összpontosítok.

⁶ Saját definíció alapján: Az emberek számára adott körülmények között még elfogadható, magyarázható mérték.

⁷ Better Life Index: Jobb Életért Index (a jólét mérésére alkalmazott nemzetközi mutató)

⁸ A jólét magyarországi indikátorrendszere (a jólét mérését célzó magyar mutatórendszer)

1.4 A kutatás célja, kutatási kérdések és hipotézisek

Nagyon eltérő vélemények vannak a közgazdászok körében arról, *mekkora mértékű jövedelemkülönbségek lennének egy adott társadalomban ideálisak, a gazdaság működésére ösztönzők, ugyanakkor nem zavaróak*. Eltérnek a vélemények arra vonatkozólag is, *hogy a kormányoknak be kell-e avatkozniuk a jövedelemegyenlőtlenség csökkentése érdekében transzferekkel és adózással*, illetve ha igen, akkor *milyen mértékben*. Nagy kérdés vetődik fel a tekintetben is, *hol húzhatunk természetes határt az igazságos és igazságtalan jövedelemegyenlőtlenség között*, valamint *hogyan mérjük, milyen mérőszámmal fejezzük ki a differenciákat*. Kutatásom célja, hogy áttekintsem a közgazdaságtan fejlődéstörténetének a témával kapcsolatos főbb állomásait, bemutassam azokat a neves tudósokat, klasszikus és modern közgazdasági gondolkodókat, akik a jövedelem-eloszlás és egyenlőtlenség gondolatával foglalkoztak és foglalkoznak, és explicit elméleti magyarázattal szolgálnak a makrogazdasági rendszer működésére, logikai összefüggéseire. Kiemelt figyelmet fordítok a személyi jövedelem-eloszlás problémáinak vizsgálatára és feltárására. A disszertáció a magyarországi személyi jövedelemeloszlás eddig kevésbé ismert és feltárt problémáiról átfogó áttekintést törekszik adni. Az adat- és információgyűjtés kiterjed a vállalati szférára, ugyanis érdekes és fontos kérdés, hogy a munkavállalók számára mennyi jut a vállalati jövedelemből. Dolgozatomban keresem a kapcsolatot a jövedelemegyenlőtlenség és a migráció között. Egyes feltételezések szerint a jövedelemkülönbség az egyik legerősebb motiváló, egyes esetekben kényszerítő tényező az elvándorlásban. A témám kapcsán foglalkozni kívánok a népvándorlás aktuális kérdésével is. A közbeszédben egész Európában rendkívül aktuális téma a bevándorlók befogadása vagy kiutasítása, valamint az, hol a pontos határ a menekült, a gazdasági menekült és a migráns között. Könnyű kimondani, de annál nehezebb meghúzni a határt az éhhalál és mélynyomor elől menekülők és a „pusztán” magasabb életszínvonalon élni vágyók között. A kutatási kérdéseket a következőkben fogalmazom meg:

1. A tudományos élet felismerte a társadalmi polarizáció, a jövedelmi egyenlőtlenségek kutatásának fontosságát? Valóban növekszik a jövedelemegyenlőtlenségekkel foglalkozó tudományos kutatások száma?
2. Milyen jövedelemkülönbségek jellemzik az Európai Uniót?
3. Hogyan alakulnak a magyar bérek az egyes régiókban, milyen különbségek figyelhetők meg a vállalati szférán belül? Miként vélekednek a vállalati gazdasági szakemberek a témáról? Léteznek vállalati politikák, amelyekben a bérkülönbségek kiemelt szerepet kapnak?
4. Kimutathatók-e a cégeken belüli bérkülönbségek? Vajon a vállalatok méretével nőnek a bérdifferenciák?
5. Mekkora jövedelemkülönbségeket hajlandóak elviselni az emberek? Mérhető-e a jövedelemkülönbség természetes határa a migrációval?
6. A magasabb munkabérek következtében boldogabbak-e a külföldön dolgozó magyarok? Vagy valóban érvényesül „a pénz nem boldogít” feltevés?

A kutatási kérdések rendkívül számosak és szerteágazók, hipotézisemet azonban három területre szűkítettem. Dolgozatom egyik fő újszerű eredményének tartom, hogy a 16. táblázatban, az ún. „*kutatási térképen*” rendszerben helyezem el ezeket a kérdéseket, s egyfajta elemzési keretet jelölök ki az egyenlőtlenség szinte végtelen témájának. Kutatásomban tudományos módszerrel kívánom cáfolni, hogy az emberiség jóléte a tudományos és a gazdasági fejlődés következtében folyamatosan növekszik, és hogy semmi oka az embereknek attól tartani, hogy ez a helyzet megváltozhat.

A kutatás megkezdése előtt összeállítottam a hipotéziseimet, amelyeket a szekunder és primer adatokból nyert információk segítségével kívánom majd igazolni vagy elvetni.

H1: A vállalatokon belül Magyarországon nagyarányú bérkülönbségek figyelhetők meg – amelyet még a vállalati szakemberek is alábecsülnek –, és a munkavállalók közötti bérkülönbségek a vállalatok méretével arányosan nőnek.

H2: A magyarok külföldön átlagosan 4-5-ször több bérjövédelmet kapnak munkájukért. Ha itthon a (korábbi) fizetésük 2,5-szeresét megkapnák, hazajönnének.

H3: A külföldön munkát vállalt magyarok a jobb anyagi körülmények miatt boldogabbak.

2 Elméleti alapvetés

2.1 A téma tartalmi megközelítése

2.1.1 A jólét és a jóllét fogalmi lehatárolása

A magyar nyelvben a jólét és a jóllét között csak egy apró különbség figyelhető meg, ezzel szemben a közgazdaságtanban ennél sokkal többről van szó. Ez az eltérés egyértelműen látszik az angol szóhasználatban a „*welfare*” (jólét) és a „*well-being*” (jóllét) kifejezésekben. „Nem véletlen a kettős szóhasználat. Míg ugyanis a jólétet főként az anyagiakra értik, addig a jóllét az egyének saját életminőségéhez való érzelmi és tudati viszonyulását is tükrözi.” (Takács, 2004, p. 1.). Az antik filozófiai gondolkodók alapkérdésnek tekintették a „jó” és a „*legfőbb jó*” keresését, a „*boldog ember*” gondolatának előtérbe helyezését. Bár eltérő irányzatok alakultak ki, két igen markáns vonal különíthető el. Epikurosz követői (hedonisták) a gyönyört tekintették a legfőbb jónak. Különbözőek voltak a meghatározások a gyönyörre vonatkozóan is, mint például a testi-, szellemi-, és lelki gyönyör. Úgy vélték, hogy az élet célja a boldogság állapotának elérése. A szükségleteket is máshogy kezelték: természetesek és szükségszerűek, valamint értéktelenek; kielégítésüket mindenképpen csak a természet által megkövetelt mértékben tartották kívánatosnak. Arisztotelész követői a „*legfőbb jó*”-val azonosították a boldogságot. Bár ideális (mindenki számára jó) állapot nem létezik – vallották –, de az emberi lét végső célja a „jó” elérése (Folk, 2011). Aquinói Szent Tamás holisztikus

megközelítése érdemel kiemelt helyet e fejezet elején, aki prioritást is fölállított a jóság összetevői között. „A tisztos jó (*bonum honestum*), a gyönyörködtető jó (*bonum delectabile*) és a hasznos jó (*bonum utile*) között analóg viszony áll fenn: mindegyik „jó”, de más-más értelemben.” (Tóth, 2016, p. 61.). Fontos gondolatai között jelenik meg, hogy az anyagi javak, amelyekhez a hasznosságot köti eszköz jellegűek. A filozófiai gondolkodók túl a klasszikus közgazdák egy olyan társadalmi berendezkedést kívántak létrehozni, mely a társadalomban a jólétet (“*wealth*”) biztosítja. Adam Smith közgazdasági világnépeben egyidejűleg megjelenik az emberi boldogság maximumának gondolata is. J. S. Mill például kiemeli, hogy az embereket nem csak gazdasági okok vezérik (Deane, 1997). Malthusnál a közgazdaságtan inkább erkölcsi, filozófiai, míg Ricardónál inkább matematikai, logikai jellegű tudomány, így a jólét értelmezése is ilyen megközelítésben olvasható. A neoklasszikus közgazdaságtan képviselői pedig a várható hasznossággal azonosítják a jólétet Neumann és Morgenstern várható hasznosság elmélete alapján. Munkáikban különbséget tesznek az egyéni és a társadalmi jólét között, és a jólét a szegénység ellentétéként fogalmazódik meg (Folk, 2011).

A második világháború utáni évtizedek új fejezetet nyitottak a jólét és a jóllét értelmezésének szempontjából. A fejlett ipari országokban addig soha nem tapasztalt anyagi gazdagság – jólét – köszöntött be. Az emberi jólét és a gazdasági növekedés sokszor ellentmondásos viszonyáról a társadalomtudományok elmúlt, több mint fél évszázados gyakorlata rengeteg adalékkal szolgál. A jóléti társadalom kapcsán a szegénység módszeres kutatása vált fő irányadóvá, és a tudományos diszkurzusokban helyet kap a jóllét definiálása is. Térjünk vissza még a jólét meghatározásához, mielőtt a jóllét definiálására kerül sor. Az elemzésekben a jólétet jellemzően a jövedelemmel közelítik, ami nem minden esetben a legjobb indikátor, mégis talán ez a legelterjedtebb. A ténylegesen tapasztalt anyagi jólétet a fogyasztással is előszeretettel azonosítják, hiszen az emberek képesek alacsonyabb jövedelem mellett is korábbi fogyasztási szintjüket fenntartani. Hasonló érvek szólnak a vagyontárgyakkal való rendelkezés, azaz a vagyoni helyzet mellett (Hajdu-Hajdu, 2013). Egyetértésemet fejezem ki, hogy a jövedelem nem kizárólagos mércéje a jólétnek, azonban a jövedelem leggyakoribb alkalmazása mögött két szempontot vélek felfedezni. Elsőként a jövedelemtől függő fogyasztás, és a jövedelem vagyontárgyakra gyakorolt hatása közötti közvetlen kapcsolatot (Keynesi abszolút jövedelem hipotézis), ami azt jelenti, valójában a jövedelem határozza meg nagymértékben, hogy az emberek mit vásárolnak, milyen vagyonelemeket halmoznak fel (a terjedelemre való tekintettel nem térek ki például az autonóm fogyasztásra ez esetben). Másrészt pedig a jövedelem mérhetőségét „egyszerűbbnek” látom. Az például, hogy ki, mikor, mennyit fogyaszt, vagy, milyen vagyonnal rendelkezik, ezek az információk ún. kikérdezéses adatgyűjtésből, háztartási költségvetési és életkörülmény-adatfelvételtől származnak, ezzel szemben a jövedelem felméréseknek vannak egzaktabb formái. Magyarországon például az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program adatgyűjtéseiről és adatátvételeiről szóló 288/2009. (XII. 15.) Korm. rendelet alapján a program végrehajtása keretében számos szervezetnek keletkezik adatszolgáltatási kötelezettsége, ezentúl a Nemzeti Adó- és Vámhivatal is gyűjt és közöl adatokat az adóbevallások alapján a jövedelmekről. A jóllét definíciója meglehetősen sokrétű, nem vonatkoztatható el az előzőekben tárgyalt, az anyagi

javakkal összefüggésbe hozható jóléttől. „A szellemi egészség és az anyagi jólét nem ellenségek: éppen hogy természetes szövetségesek.” – olvasható a *The New Burma. Economic and Social Board* anyagában (Myrdal, 1974, p. 84.). Több nemzetközi szervezet, intézmény és statisztikai hivatal kísérli meg meghatározni a jólét fogalomkörét. A jólét, boldogság fogalma nehezen megragadható, de biztosan túlmutat az anyagi javak kielégítésén (Baritz, 2013). Ha a jólétről beszélünk, akkor mindenképpen azt a megállapítást kell tennünk, hogy az emberek jólétét objektív és szubjektív tényezők egyaránt alakítják.

Az OECD a szubjektív jólét definícióját így írja le: „az embereknek a velük történt eseményekkel, a testükkel, a gondolataikkal és az életkörülményeikkel, összességében az életükkel kapcsolatos különböző értékelések gyűjtőfogalma” (OECD, 2013, p. 10.). A magyar Központi Statisztikai Hivatal (KSH) által képviselt fogalom így hangzik: „az egyén azon meghatározó, saját maga, környezete és a társadalom által befolyásolt komplex állapota, mely az egyén saját életével való általános elégedettségét, a mindennapi élet minőségének érzetét kívánja számszerűsíteni” (Kelemen, 2014, p. 5.). Mindkét definíció központi eleme az egyén, és az életkörülményeivel való elégedettség. Ezen tényezők azonban nemzetenként jelentősen eltérőek lehetnek, világít rá minderre Kelemen – Kincses tanulmánya, amely kimondottan a jólét magyarországi indikátorrendszerének koncepcionális kereteit, az indikátorrendszer felépítését és dimenzióit tárja az olvasó elé. Fontos célként említik, hogy az indikátorrendszernek ahhoz a kulturális, társadalmi közeghez kell igazodnia, ahol az alkalmazásra kerül (Kelemen – Kincses, 2015). A jólét magyarországi indikátorrendszerében nyolc dimenzió került rögzítésre, és az indikátorok kidolgozásával megállapították, hogy „a jólét fogalma jelenleg a legtágabb értelemben tartalmazza mindazt, ami a társadalmat alkotó egyének mindennapjainak minőségéről, életkörülményeiről, közérzetéről statisztikai módszerekkel elmondható” (KSH, 2014, p. 5.). Kutatási témám kapcsán a jólét többféle szempont szerinti csoportosítási lehetőségei közül Pomázi vertikális tagolódás szerinti formáit érdemes kiemelni, aki a személyes jólétet, a társadalmi csoportok jólétét és a nemzeti jólétet különbözteti meg (Pomázi, 2014). A többféle jelentéstartalommal meghatározott jólét esetében gyakran használatos, a mindennapi szóhasználatban pedig gyakran előforduló kifejezés a boldogság. A fejezet végéhez közeledve említést teszek még egy – talán újnak tűnő – kifejezésre: az „*illbeing*” angol szóösszetételre. Magyar nyelvre fordítása egy kifejezéssel talán nem is lehetséges, mivel mögöttes jelentéstartalma annál sokrétűbb és mélyebb. Legközelebbi rokon értelmű kifejezése talán a deprivaltság vagy a megfosztottság. A Szegények hangjai (*Voices of the Poor – Crying out for change*)⁹ című – a Világbank által publikált – kiadványban részletes leírás található létjogosultságáról és jellemzőiről. Az „*illbeing*” összefoglalóan jelenti a jólét, a boldogság és az egészség hiányát. Magában foglalja azt a mentálist szorongást, depressziót vagy összetörtséget, amiről a szegénység rendkívüli hatásait megéllők számolnak be. Az „*illbeing*” értelmezhető a „*well-being*” ellentettjeként, valamint minden olyan dimenzió mentén (negatív értelemben), ahogy a jólétet megközelítjük: részben az anyagi javak hiánya, a fizikai problémák (mint az éhség vagy a fájdalom), a társadalmi gondok (például a

⁹ Narayan – Chambers – Shah – Petesch (2000): *Voices of the Poor - Crying Out for Change*. World Bank. Oxford University Press. New York p. 79.

magány, a kirekesztés és elszigeteltség), vagy éppen a bizonytalanság és a frusztráció nehézségei a mindennapi életben. A szó lehet, nem is új keletű, a történelem során a kezdetekben ugyanis az orvosi vizsgálatok kapcsán válik láthatóvá a szegénység, a kirekesztettség egy társadalomban. Ferge Zsuzsa a kiegyezés utáni Magyarországról azt írja, hogy az orvosok azok, akik „testközelből” ismerik a nép nyomorát, helyzetét. Az orvostársadalom riasztó és sürgető szava hívja fel a figyelmet az emberek nemcsak egészségügyi nyomorára, hanem a mélyszegénység problémájára is (Ferge, 1986). A magyar orvostudomány néhány vezető alakja (pl. Markusovszky Lajos) számos kezdeményezéssel kifejezetten a szegények ellátását kívánta javítani, és a jobbító reformok híve volt¹⁰. A szegénységgel összefüggő tények, jelenségek körében elsősorban a humanista szemléletű, társadalmilag érzékeny orvostudósok hatására mutatható ki majd később némi előrelépés.

2.1.2 A létminimum versus alapjövedelem

Már David Ricardo – az angol klasszikus közgazdaságtan egyik legnagyobb alakja – is explicit módon felismerte a *létminimum* jelentőségét. A létminimumon alapuló bérelméletnek megkülönböztető sajátosságai a következők: „a bér, mint a munka ára ugyanolyan módon határozódik meg, mint a többi áru ára. A munka „természetes ára” az az ár, amely szükséges ahhoz, hogy a munkások ellássák magukat a létfenntartás és fajuk fennmaradásához szükséges javakkal anélkül, hogy számuk csökkenne vagy növekedne. Ez az élelmiszereknek, szükségleti cikkeknek és a megszokás révén számára szükségessé vált kényelmi eszközöknek a mennyiségétől függ” (Deane, 1997, p. 95). Rowntree a második világháborút megelőzően kiszámította az élethez szükséges dolgok költségeit. Ez olyanfajta létminimumot¹¹ jelentett, amely a táplálkozás, az öltözködés, a lakás költségeit racionális gazdálkodás mellett fedezi, és ez alapján azokat tekinti szegénynek, akiknek a jövedelme ezen abszolút küszöb alá esik (Bokor, 1987). Rowntree módszere még napjainkban is él. Az azóta készült létminimum számítások elviekben nem különböznek az övétől, az emberek fogyasztási szerkezetében azonban történtek változások. A fogyasztás tudományos igényű tanulmányozása a 19. század közepére tehető, amikor Európa különböző országaiban a háztartások költségvetéséről gyűjtöttek adatokat azzal a céllal, hogy meghatározzák a létminimumot (Tomka, 2011). A mai létminimum számítások a fogyasztás átstrukturálódása következtében változtak (pl. élelmiszerkosár), a számítások algoritmusai lényegében nem módosult¹². Esetünkben az a fontos szempont, hogy nyitott, azaz a világon sehol nem eldöntött kérdés az, olyanok-e a szociális szükségletek, hogy azokat mindig mindenkinek ingyen kell juttatni, vagy elfogadható-e a fizetőképesség arányában történő hozzájárulás (Ferge, 1986). E kérdés tárgyalása messze túlmegegy az itt választott témán, talán nem is szükséges itt eldönteni.

¹⁰ Megjegyzem, hogy Markusovszky Lajos nevével fémjelzett ösztöndíj-programot hoztak létre a magas elvándorlással sújtott szakmák – szakorvos jelöltek – esetében az itthon-maradás érdekében. NFFS, p. 177.

¹¹ „a hozzáférést a fizikai állapot fenntartásához minimálisan szükséges javakhoz” (Atkinson, 2017)

¹² KSH (2015): Létminimum számítás megújítása. Műhelytanulmányok 9. Budapest

Egy másik megközelítést rejt magában a szavatolt *alapjövedelem* gondolata. Fred Block, a Californiai Egyetem szociológia tanára vetette fel a gondolatot, hogy „minden állampolgárnak, tekintet nélkül arra, dolgozik-e vagy sem, kapnia kellene egy bizonyos havi összeget, amely elegendő a minimális életszínvonal fenntartására, tehát lakásra, élelemre és más alapvető szükségletekre. Ez helyettesíthetné a kidolgozott jóléti rendszert, amely a fejlett kapitalista országokban létezik.” (Renner, 2000, p. 204). A koncepció ellentmondásokba ütközik, hiszen egyelőre se közgazdászok, se pszichológusok nem tudják megbecsülni, milyen következményekkel járna, ha hirtelen az emberek nagy száma részesülne ellenszolgáltatás nélküli jövedelemben. A következményeket alaposan át kellene gondolni, de mindenképpen említést érdemel annak ténye, milyen előnyöket rejthet az alapjövedelem mind a munkavállalók, mind a munkaadók számára. Esetlegesen megoldaná-e a mélyszegénység problémáját, vagy éppen csökkennének-e ezáltal a jövedelemkülönbségek. A 4. táblázat adatait a háromféle állami juttatás lényegi eltérését megfontolásra érdemesnek tartom.

	Társadalombiztosítás (SI)	Szociális segély (SA) – adó-visszatérítés	Alapjövedelem (BI)
Jogosultság	Járulék alapon	Adott helyzet (jövedelem és vagyon) alapján	Állampolgári alapon
Hozzáférés feltételei	Munkaerő-piaci státusz alapján	Munkaerő-piaci státusz alapján	Független a munkaerő-piaci státusztól
Az értékelés alapja	Egyéni (esetlegesen további fizetések az eltartottak miatt)	Család (vagy háztartás)	-
Finanszírozási forrás	Nagyobbrészt járulékokból	Általános adóbevételek	Általános adóbevételek

4. táblázat A háromféle társadalombiztosítási forma lényegi eltérése
 Forrás: Atkinson, 2017, p. 228

Az alapjövedelemről az a vélekedés, hogy mindenki annyi fizetett munkát vállalhatna, amennyit szeretne az alapjövedelme kiegészítésére. Senkit nem kényszerítene arra, hogy rövidebb munkaidőben dolgozzék, mint ahogy akar, de megkönnyítené az emberek számára a társadalmi munkát, a gyermeknevelést, a családtagok gondozását, valamint a munka egyéb, hagyományosan nem megfizetett formáit. „Block azzal is érvel, hogy az egyének számára nagyobb lehetőségek nyílnának továbbképzésre, ami dinamikusabbá tenné a munkahelyeket, mert az új gondolatok és készségek könnyebben beépülnének és terjednének. Egy olyan modern, „tudásra alapozott” gazdaságban, amely egyre inkább hangsúlyozza a folyamatos képzés és a tudás gyakori felfrissítésének fontosságát, ez a legtöbb vállalat számára előnyös lenne. Igaz, hogy egy ilyen rendszer bizonyos értelemben nem ösztönözné a munkát. A munkaadók azonban azt találnák a legnehezebbnek, hogy a rosszul fizető, megelégedést nem nyújtó állásokat betöltsék. Block érvelése szerint ez is jó lenne, mert a munkaadók rá lennének szorítva, hogy automatizálják ezeket a munkákat, vagy tegyék vonzóbbá felemelt

fizetéssel, a munkakörülmények javításával vagy azzal, hogy a munkába több kreatív elemet iktatnak be.” (Renner, 2000, p. 204).

A feltétel nélküli alapjövedelem öt fontos jellemzőjét gyűjtötte össze a Gébert – Tózsér szerzőpáros:

1. Az alapjövedelmet pénzben és nem természeti javakban vagy élelmiszerekben kapják;
2. Mindenki egyénileg jogosult rá, tehát nem családok vagy háztartások részesülnek benne;
3. A közösség tagjai rendszeresen (pl. havonta) kapják, tehát nem pl. felnőtté válásukkor egy összegben;
4. Az alapjövedelem összege az alapvető szükségletek: az étkezés és a lakhatás költségeire elegendő
5. A politikai közösség minden tagja feltétel nélkül jogosult rá, tehát pl. rászorultságtól vagy munkavállalási hajlandóságtól függetlenül. Ez megkülönbözteti pl. a munkanélküli segélytől vagy a családi pótléktól. (Gébert-Tózsér, 2013).

Megállapítást nyert, hogy az alapjövedelem gondolata összetett, és a kormányzati döntéshozóknak komoly felelősségük van a lehetséges feltételek megteremtése mellett – amit az alapjövedelem gondolata megkövetel. A Nobel-díjas közgazdász Joseph Stiglitz is támogatását fejezte ki az alapjövedelem mellett, valamint az *Európai Központi Bank* is már egy korlátozott mértékű és átgondolt alapjövedelem mellett érvelt. A világon már több országban, így például Namíbiában (kísérleti projektként) és Alaszkában (itt az alapjövedelem nem éri el a létminimumot) vannak konkrét kezdeményezések az alapjövedelem bevezetésére. Európában a 2017-es évben Benoit Hamon a francia elnökválasztási kampányában az általános alapjövedelem bevezetését sürgette, és Finnországban a kormány kísérleti jelleggel szintén ebben az évben 560 eurót juttat (két éven keresztül) egy reprezentatív statisztikai szelekció során kiválasztott csoportnak. Magyarországon is felmerült a közéletben az alapjövedelem bevezetése: minden állampolgárnak garantálnák az alapvető létbiztonságot, legyen az gyermek, felnőtt, vagy éppen várandós anyuka. Egy jól átgondolt alapjövedelem lehetővé tenné, hogy a társadalom peremén élők kikerüljenek a mélyszegénységből, és csökkenjen a szakadék a gazdagok és a szegények között.

Egyetértek Kerekes Sándor professzor úr gondolatával, miszerint „A gazdaságnak át kellene állnia egy olyan pályára, amelyikben a gazdasági fejlődés a jelenleg a jövedelemszerzésből kirekesztettek (nem foglalkoztatottak) számára is megfelelő megélhetési lehetőséget teremt.” (Láng-Kerekes, 2013, p. 109). Valójában azt, hogy ez az elv az alapjövedelem eszközével valósulhat-e meg, vagy sem, jelen ismeretekkel és időpontban még korai lenne eldönteni. Én nem zárom ki teljesen ezt a lehetőséget, annak ismeretében, hogy a Csillag – Mihályi szerzőpáros úgy tartja, hogy semmi sem alapozza meg jelenleg azt az állítást, hogy az egyenlőtlenség újra-termelődése az alapjövedelemmel ne következne be (Csillag – Mihályi, 2014).

Vannak indítványok az ún. *bérunió* mellett, melynek lényege, hogy az Európai Unió (EU) belül egyenlő munkáért egyenlő bért kelljen fizetni. A kezdeményezés arra a problémára kíván megoldást találni, hogy az EU nyugati országában többszörösét keresik ugyanabban a munkakörben a munkavállalók, mint keleti társaik. A kelet-európai bérek a 2004-es EU-s csatlakozás óta nem igazán közeledtek a nyugati bérekhez, ezen szeretnének változtatni a bérunió támogatói. Ennek megvalósulása azonban még a gyakorlatban várat magára. Az biztos, hogy magasabb bérszintre van szükség.

Mint minden komolyabb változás esetén, ebben a helyzetben is lennének nyertesek és vesztesek, nemcsak az országok, gazdasági csoportok, hanem a társadalmi rétegek és az egyének szintjén is. Optimális bérkülönbség kell a nemzetek között, mert az gazdasági előnyt is jelent például Magyarország számára. Olyan bérszintre van szükség, amelyből megélnék az emberek – nem vándorolnak külföldre –, és megél belőle a költségvetés is, és a munkaadók számára is megfelelő. Ezek azonban további vitára és pontosításra alkalmas területek. A bérkülönbség optimális arányával a dolgozat további részében részletesen foglalkozom.

2.1.3 A jövedelemegyenlőtlenségről vallott elméletek

2.1.3.1 Egyenlőség versus egyenlőtlenség

Az egyenlőtlenség témakörében nem elhanyagolható terület annak elméleti vetülete, mennyire indokoltak, szükségesek, elfogadhatóak az egyenlőtlenségek (azokon belül is a jövedelmi különbségek). A szakirodalom három álláspontot különböztet meg, melyet az 5. táblázat szemléltet.

Újból és újból felvetődik a kérdés tehát, lehet-e jó egy társadalom, amely egyenlőtlenséggel terhelt, vagy létezik-e olyan társadalom, amelyben nincsenek társadalmi egyenlőtlenségek. Ezentúl vitára alkalmas, mekkora az elviselhető egyenlőtlenség, vagy lehet-e egyáltalán csökkenteni a társadalmi egyenlőtlenségeket.

Az egyenlőtlenségek szükségserűek, kívánatosak	A mérsékelt egyenlőtlenség elfogadható	A teljes egyenlőség a kívánatos
<p>19. század szociáldarwinizmus (legrátermettebb győzelme)</p> <p>1) Elitista álláspont: az átlagnál tehetségesebbek, intelligensebbek, akik előre viszik a gazdaság, a társadalom, a kultúra fejlődését, ezért magas jövedelmeket érdemelnek</p> <p>2) Libertáriánus álláspont: nem helyes a szegények érdekében a gazdagok jogait korlátozni (Nozick; Hayek)</p> <p>3) Funkcionalista iskola: mindenki annyi jövedelemben részesül, amennyi hasznot hajt a társadalomban (Davis-Moore)</p>	<p>Liberális (USA) vagy szociáldemokrata (Európa) álláspont: méltányos jövedelemkülönbség, de legyen esélyegyenlőség, hosszabb távon javuljon a szegények helyzete is (J. S. Mill)</p> <p>John Rawls igazságosság elmélete: (1) a társadalmi egyenlőtlenségek csak akkor elfogadhatók, ha azok teljes, egyenlő és feltétlen szabadság és szabadságjogok alapján jönnek létre</p> <p>(2) a vagyon és a hatalom egyenlőtlensége csak akkor tekinthető igazságosnak, ha mindenki számára előnyös, és minden személy kilátásai javulnak</p>	<p>Egalitárius álláspont: Karl Marx és Friedrich Engels: teljes egyenlőség vagy munka szerinti elosztás</p>

5. táblázat Egyenlőtlenségi elméletek

Forrás: saját szerkesztés Tóth Olga¹³ és Andorka Rudolf alapján¹⁴

A vizsgálatok egyik további lehetséges kiindulópontja Peter Blau (1976) kifejezésével élve a „*társadalmi szerkezet paramétereit*”-nek feltérképezése, legyenek azok nominálisak (pl. nemek, régiók, etnikumok különbségei), vagy graduálisak (pl. jövedelmi-, iskolázottsági-, vagy foglalkozási egyenlőtlenségek). Mivel a társadalmi struktúrát paramétereit körvonalazzák, ez a gondolat jó közelítésekkel szolgál a társadalmi struktúra alkotórészeinek elemzéséhez. A strukturális paraméternek két alaptípusát mutatja a 6. táblázat. A nominális paraméterről ismert, hogy éles határvonalú alcsoportokra osztja a populációt. A graduális vagy lépcsős paraméterek jellemzője pedig, hogy maga a paraméter nem húz határvonalat a rétegek között, azonban rámutathat olyan szakadásokra, amelyek osztályhatárokat jelölnek. Egy-egy személy nemcsak egy, hanem több pozíciót is elfoglal: az emberek közösségekben élnek, különböző mértékben iskolázottak, van foglalkozásuk és dolgoznak, vallási csoportokhoz tartoznak, valamint betöltnek társadalmi-gazdasági státuszt. Az egyenlőtlenség nagyon különböző formákat ölthet.

¹³ Tóth Olga (2017): Nőnek lenni – társadalmi nem (gender) az egyenlőtlenségek rendszerében Magyar Tudomány, 2007/12 1590. o. Elérhető: <http://epa.oszk.hu/00600/00691/00048/13.html>

¹⁴ Andorka Rudolf (2006): Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_bevezetes_a_szociologiaba/ch04s05.html

Nominális paraméterek	Graduális paraméterek
nem	iskolai végzettség
faj	jövedelem
vallás	vagyon
nemzetiség	presztízs
etnikai kötődés	hatalom
foglalkozás	társadalmi-gazdasági ere-
munkahely	életkor
lakóhely	hatáskör
iparág	intelligencia
családi állapot	
politikai kötődés	
nemzeti eredet	
nyelv	

6. táblázat Strukturális paraméterek
 Forrás: Blau, 1973, p. 38.

Különbséget tehetünk társadalmi egyenlőtlenség és gazdasági egyenlőtlenség között. A gazdasági egyenlőtlenség a vagyoni és a jövedelmi különbségekre vonatkozik. A kettő között azonban szoros a kapcsolat, hiszen a társadalmi egyenlőtlenség a gazdasági egyenlőtlenség fő oka, ugyanakkor a gazdasági egyenlőtlenség alátámasztja a társadalmi egyenlőtlenséget. A továbbiakban röviden kitérek az előszeretettel kutatott ún. *társadalmi nem* és a jövedelem (a graduális paraméter csoportját erősíti) összefüggéseire. A szakirodalomban létezik még a *gender*, az ún. társadalmi nem fogalma, amely nem biológiai nemi szerepeket, hanem annak társadalmi vonatkozásait jelenti. Mélyebben értelmezve a társadalom által konstruált „nem” kifejezést értjük alatta. „Valójában tehát arról van szó, hogy társadalmi létünk milyensége sok más mellett attól is függ, hogy férfinak vagy nőnek születünk.” (Tóth, 2017, p. 1590). Idetartozó gondolat a „*gender mainstreaming*”, ami a társadalmi nem szemlélet alkalmazását jelenti a társadalom minden területén. „*Üvegplafon*” néven említik ezt a jelenséget, amely megakadályozza a nőket a legjobban fizetett pozíciók elérésében. A legnagyobb vállalatok vezérigazgatóinak kevesebb, mint 4%-a nő.¹⁵ A világ különböző államai eltérő szinten vannak a nők és férfiak közötti egyenlőség, és a nők státusát illetően, és a nemek közötti esélyegyenlőség még egyetlen országban sem valósult teljes mértékben. A kérdés összetettsége és fontossága miatt számos nemzetközi szervezet és intézmény elsődleges prioritásként kezeli ezt a problémát. Szervezeteknek, kormányzatoknak, döntéshozóknak komoly felelősségük van a megfelelő feltételek megteremtése mellett, annak megfelelő irányba terelésében is. A *World Economic Forum* öt fontos dimenzió mentén mérte a nők esélyegyenlőségének mértékét: (1) gazdasági részvétel, (2) gazdasági lehetőségek, (3) politikai részvétel, (4) iskolázottság, (5) egészségi állapot és jólét. A különböző területek mentén tapasztalható eltérések valóban nem hagyhatók figyelmen kívül, ha a nemek közötti esélyegyenlőségre fókuszálunk. Az *OECD*, mint globális nemzetközi szervezet, egy korábbi jelentése (2012-ben)

¹⁵ Gender Pay Gap

Elérhető: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/gender_pay_gap/gpg_infographic_2015_hu.pdf

azonosította – a társadalmi egyenlőtlenségekkel kapcsolatban – a három legjelentősebb nemek közötti problémát: (1) nőkkel szembeni erőszak, (2) a nemek közötti tartósan nagy bérszakadék, (3) a nem fizetett munkák nemek közötti egyenlőtlen eloszlása.¹⁶ A nemi egyenlőtlenségek különféle területei között találjuk: az oktatási kilátások alakulását, a munkaerő-piaci részvételt (foglalkoztatásbeli és jövedelmi különbségek), a női vezetők arányát, a nők parlamenti részvételét, vagy a közösségi életben való részvételt, illetve a nem fizetett munkák eloszlását (például háztartásvezetés, a gyermeknevelés vagy az idősgondozás). Magyarországon a KSH által közölt *Háztartási munka, önkéntes munka, láthatatlan munka, II. Háztartási satellit számla, 2010* című dokumentuma szerint a saját háztartás számára végzett munka szerkezete jelentősen megváltozott a korábbi adatfelvétel óta: (1) a legszembetűnőbb változás a ruházatkódásra fordított idő csökkenése, (2) a lakhatásra és az (3) ételmezésre (első sorban főzésre) fordított idő növekedése az átlagos növekedési ütem közelében van, (4) a gondozásra fordított idő az átlagosnál jóval dinamikusabban nőtt (KSH, 2010). Az *OECD* legfrissebb kutatási anyaga szerint a nők és a férfiak munkaerő-piaci részvétele tekintetében közeledés figyelhető meg, de más területeken igen eltérő lehet a nők és a férfiak közötti megoszlás (pl. parlamentben elfoglalt hely, női vezetők aránya stb.), (OECD, 2017). A nők és férfiak esélyegyenlőségét, ezen belül a nemek közötti jövedelmi különbségek kérdését az *Európai Unió* is hosszú ideje prioritásként kezeli. Létezik egy vilniusi székhelyű *Nemek Közötti Egyenlőség Európai Intézet*, melyet az európai parlamenti és tanácsi rendelet hozott létre. Az intézet feladata, hogy gyűjtse, elemezze és terjessze a nemek közötti egyenlőségre vonatkozó információkat, valamint hogy olyan módszertani eszközöket fejlesszen ki, elemezzen, értékeljen és terjesszen, amelyek segítik a nemek közötti egyenlőség valamennyi közösségi szakpolitikába és az azokból eredő tagállami politikákba való integrálását. Az *Európa Tanács* frissen publikált jelentést tett közzé a 2016-os évben végzett 2014-2017 közötti időszakra vonatkozó *Nemi Egyenjogúsági Stratégiájával* kapcsolatos tevékenységéről. A jelentésben a Tanács összefoglalta a tagállamokban, a női egyenjogúsággal kapcsolatban felmerült aktuális kihívásokat, melyek jórészt megegyeznek az előzőekben említett problémakörökkel.

2.1.3.2 A jövedelem-eloszlásról és jövedelemegyenlőtlenségről vallott közgazdasági nézetek

A közgazdaságtan története szokványosan Platónra és Arisztotelészre történő hivatkozással kezdődik. A klasszikus görög kor közgazdasági eszméi között is található konkrét ideológia a témát illetően. A jövedelemeloszlás kérdése tehát nem új keletű. Már Platón beszél róla, mekkorának kell lenni egy ideális államban a vagyoni különbségeknek. Platón a *Törvények V. Könyvében* arról ír, hogy egy államban senkinek sem lehet négyszer több vagyona, mint az állam legszegényebb polgárának. E következtetéshez logikusan jut el Platón abból a feltételezésből, hogy a nagy gazdasági egyenlőtlenségek összeegyeztethetetlenek a

¹⁶ Aggasztó jelentés: Ennyivel keresnek többet a magyar férfiak, mint a nők Elérhető: <https://www.penzcentrum.hu/karrier/aggaszto-jelentes-ennyivel-keresnek-tobbet-a-magyar-ferfiak-mint-a-nok.1060027.html>

közösség érdekeinek egységével (Ferge, 1973). A középkori skolasztika elvei, azaz a középkori közgazdasági gondolatok alapvető teológiai tanulmányokban találhatóak. A doktrínák szemlélete etikai elveken alapult. Ebben az időszakban a papok voltak a tudás őrzői, tanításuk főként társadalmi és gazdasági jelleget öltöttek. Említést érdemel – a korábbiakban már említett – Aquinói Szent Tamás bölcsele és hittudós, „aki az erkölcsstan keretében részletesen foglalkozott gazdasági, politikai és társadalmi problémákkal is. ... A vezetők kötelesek tiszteletben tartani az állampolgárok jogait a közös terhek viselésében (osztóigazságosság), az egyének pedig az egymás közti kapcsolataikban a csereigazságosságot. Az állam, mivel az egymásra utalt emberek közössége, köteles a közjó szolgálatára, amellyel elősegíti az örök javak megszerzését is. A közjó nemcsak az anyagi, hanem az erkölcsi javakat jelenti. Az államhatalomnak arra kell törekednie, hogy polgárai boldog és erényes emberek legyenek.” A középkor szellemi életének ugyancsak jelentős személyisége volt Szent Bernardin. Úgy vélekedett, hogy „a keresztény kereskedőnek mindig ügyelnie kell arra, hogy el ne veszítse a lelkét a nyereség miatt. Szent Bernardin arany szabálya: „Annyi számodra a megengedett nyereség, amennyi a lehetséges veszteség” (Bernardini Senensis Opera Omnia. III. 1636)” (Muzslay, 1995). A merkantilista szerzők tanításai a közgazdasági gondolat fejlődésében nagy előrelépést jelentettek. A közgazdák jó része maga is kereskedő volt. Érdeklődésük előterében az állt, miként lehetne az ország gazdagodását előre mozdítani, valamint a kereskedők gazdagságát növelni. Mondhatni a pénz bűvöletében éltek. Később azonban kezdik hangoztatni, hogy az országban felhalmozott pénz mennyisége önmagában nem boldogít (Mátyás, 1998). A modern korszaknak számító időszakban, amikor a közgazdaságtan, mint önálló diszciplína megjelenik, a gazdasági kérdések tanulmányozása már nem periférikus jelentőségű. „A klasszikus közgazdaságtan megalapítói az ún. *funkcionális jövedelem-eloszlásban* gondolkodtak, a jövedelmeket forrásuk szerint, azaz a jövedelmek megszerzőinek a gazdasághoz fűződő viszonya (munkajövedelem, tulajdonjövedelem, föld, örökség stb.) szerint vizsgálták” (Kovács, 2011, p. 298.). A jövedelem-eloszlás klasszikus elméletei Adam Smith, David Ricardo és Karl Marx nevéhez fűződnek. Adam Smith és David Ricardo, mint a klasszikus közgazdasági iskola 19. századi megalapítói, „a gazdaság egyik legfontosabb kérdésének tekintették, hogyan oszlott meg a jövedelem az akkori társadalmi osztályok, munkások, tőkések és földtulajdonosok között. Elméletük szerint a társadalom fejlődésével, gazdagodásával a földtulajdonosok relatíve gazdagabbá válnak a tőkések rovására.” (Kovács, 2010, p. 295.). Az 1870-es években a marginális forradalom révén új paradigma jött létre, ezáltal változott a klasszikus közgazdák szabad versenyről vallott elve, másképpen kellett a fennálló elosztási viszonyokat igazolni. Úgy vélték, hogy a gazdálkodó alany racionális magatartása mellett a verseny biztosítja a termelési tényezők optimális allokációját, így érvényre jut a jövedelmek optimális elosztása. A modell szerint a jövedelemelosztásnak egy optimális rendje van, ami az erőforrások optimális allokációja mellett alakul ki. Az optimális allokáció elmélet legalább annyira fontos volt, mint a növekedési elmélet (Deane, 1997). Marx Károly a többi közgazdástól igen eltérő gyakorlati következtetésre jutott. Ő ugyanis felismerte korának legfőbb problémáját, a botrányossá fokozódó egyenlőtlenséget. Ám azt kizsákmányolásnak kereszteselve rossz választ adott rá. Marx modelljének egyik fő hiánya az volt, hogy „nem veszi figyelembe az egyének közötti különbségeket, s valóban, a megvalósult szocializmusban

nemcsak az egyenlőtlenségek finom kiegyenlítésére törekedtek, hanem a minden képzelet felülmúló, erőszakos egyenlősítésre, uniformizálásra.” (Tóth, 2016, p. 113). Összességében mindenképpen kijelenthető, hogy a 19. század ortodox politikai gazdaságtana nem volt képes megoldani a jövedelem és a vagyon kívánatos elosztásának problémáját, további új gondolkodásrendszerre van szükség. A 20. században az egyenlőtlenség empirikus tanulmányozása kezdetben leginkább a szociológusok, statisztikusok érdeklődését ragadta meg. Az iparosodás kezdeti szakaszában, a nyugati országokban, sőt még Japánban is egyre nőttek az egyenlőtlenségek. Ennek alapján feltételezték, hogy a szegények kíméletlen kizsákmányolása volt a feltétele a növekedésnek (Myrdal, 1974). Az első világháború után pedig egyre nagyobb méretet öltöttek a fejlett országokban az egyenlőségre törekvő nagyarányú reformpolitikai elképzelések. Mindezek az országok, ma az ún. „jóléti államok”. Az is világossá vált a szocializmus példájából, hogy a teljes egyenlőség is irreális és nem megvalósítható. Az elmúlt század egyik legbefolyásosabb közgazdásza, Keynes, 1930-ban a nagy világgazdasági válság idején elmélt „unokáink gazdasági lehetőségein”. Úgy gondolta, nincs is messze talán az a nap, amikor az egyetemes bőség világát élhetik, amikor mindenki gazdag lesz. Keynes szerint azonban még nem érkezett el annak az ideje, hogy „visszatérjünk a vallás és a hagyományos erkölcs legbiztosabb és örök elveihez: hogy a kapzsiság bűn, hogy az uzsora kizsárolása véték, és hogy a pénz szeretete megvetendő” (Schumacher, 2014, p.38., p. 43). Nehru, a független India első miniszterelnöke, a *The Discovery of India* (1965) című művében így vélekedik az egyenlőség-egyenlőtlenség kérdéséről: „Bizonyos fokig a fokozott gazdasági egyenlőtlenség elkerülhetetlen egy növekvő gazdaságban. Ennek megakadályozására azonban lépéseket kell tenni. Ha hagyjuk, hogy a dolgok a maguk útján haladjanak, a vagyon még nagyobb vagyonná növekszik.” (Nehru, 1965, p. 84.). A közgazdászok egyre jelentősebb hányada tartja fontosnak a jövedelemegyenlőtlenség jóléti vizsgálatát. A rangos munkaközösség - a Stiglitz Bizottság - is kiemelt hangsúlyt helyez az országon belüli és az országok közötti jövedelemegyenlőtlenségekre, mint instabilitási kockázatokra (Stiglitz et al., 2008). Az egyenlőtlenség ugyanis a tömegek kárára és csak egyes emberek előnyére válik (Senf, 2004). Anthony B. Atkinson több mint 50 éve folytat kutatásokat az ún. egyenlőtlenségek közgazdaságtana terén (Atkinson, 2017). A problémát jól mutatja ezen a téren a társadalmi egyenlőtlenségek esete. Bizonyos mértékű társadalmi egyenlőtlenség szükségesnek tekinthető, hiszen az az egyének és a csoportok eltérő preferenciáit tükrözi, és ösztönzőleg is hat a társadalom tagjaira. Nehéz azonban tudományosan meghatározni, hol húzódik a határ a társadalmilag még szükséges és a már elfogadhatatlan vagy diszfunkcionális egyenlőtlenségek között (OECD, 2001).

2.1.3.3 Modern alternatív közgazdasági iskolák

A közgazdasági gondolkodás sarokköveinek bemutatása után apróbb kitekintést teszünk a modern alternatív közgazdasági iskolák kiemelkedő alakjaira. A számomra kiemelkedő munkásságú alakokat emelem ki. A 20. század végén, valamint a 21. század elején jött létre a gombamód szaporodó sok kezdeményezés, ötlet, gondolati iskola. Neves nemzetközi

és hazai kutatók, professzorok kapnak helyet, akik nemcsak, hogy megkongatták a vészhangot, miszerint a 21. század súlyos ökológiai és társadalmi válságba kerül, hanem egy jó értelemben vett fejlődés alapköveit tették le. Ennek a fejlődésnek úgy vélem fontos vetülete az emberiség bizonyos részének periférikus helyzetéből való kilábalás, és boldogulásának keresése. Herman Daly, a *Világbank* korábbi vezető közgazdászának közismert megállapítása, miszerint a világgazdaságban a szegénység és a környezet pusztulása növekedéssel nem számolható fel, ill. nem állítható meg; úgy véli, hogy a fenntartható növekedés lehetetlen (Tóth, 2016). A makrogazdasági trendek eredményeként továbbra sem látszik előrelépés a jobb világ felé. Napjaink vándorlásai mögött az áll, hogy a globalizáció ellenére vagy éppen hatására a világ polarizálódik, és a szegény és a gazdag országok közötti szétnyílás végzetes. A centrum-periféria közgazdasági elmélet (vagy más néven függőségi elmélet) Raúl Prebisch argentin és Hans Singer német-angol közgazdászok nevéhez fűződik. Tézisük szerint a világ gazdag (centrum) és szegény országokra (periféria) osztható (Tóth, 2016). A jövedelmi polarizálódási folyamat azt jelenti, ha a szélső társadalmi csoportok eltávolodnak a középtől és egyszerre nő a szegények és a gazdagok relatív részaránya adott térbeli egységben. Felmerül a kérdés: miért maradnak fenn, sőt mélyülnek szemmel láthatóan a társadalmi és gazdasági szakadékok? A válasz (talán) egyszerű: egy expanziós jelenség által létrejött „növekedési pont” ebbe a körzetbe vonz más üzleti tevékenységeket, képzett munkaerőt és tőkét. Ugyanezen oknál fogva olyan visszahatásokkal is jár, amelyek nem engedik fejlődni, sőt elszegényítik a periférikus területeket. Prebisch úgy véli, minden növekedési központból visszahatások sugároznak ki a „periférián” elhelyezkedő többi országra (Myrdal, 1974). A Földön megfigyelhető egy óriási szóródás a fejlett és az elmaradottabb országok között. Sok tény arra is utal, hogy a szegények szegényebbek, a gazdagok gazdagabbak lettek. Immanuel Wallerstein a periféria és centrum definíciók mellett félperifériát is megkülönböztet, azaz a világrendszer perifériára, félperifériára és centrumra (más néven magterületre) osztja. A félperiféria a centrum országok viszonylatában periféria, a periféria vonatkozásában viszont centrum módjára viselkedik (Wallerstein, 2010). Amartya Kumar Sen 1998-ban átvehette a Nobel-díjat „a jóléti közgazdaságtanhoz” való hozzájárulásáért. Szegénység közgazdászként is említik, hiszen az éhínség, a jóléti közgazdaságtan, a nemek közötti egyenlőtlenség és a szegénység alapösszefüggéseibe vetett munkájának köszönhetően érdemelte ki világhírnevét a közéletben és a tudományos életben egyaránt. Sen az alapvető jól(l)ét kérdései felé fordította a kutatók figyelmét, és a szegények problémáinak megoldását nem várta automatikusan a piactól vagy az összgazdagodástól. További ún. *szegénység-közgazdászként* lehet említeni Manfred Max-Neef chilei közgazdászt, aki legjelentősebb művében (*Barefoot Economics*, 1992) alapvető emberi szükségleten alapuló fejlődési modellt dolgozott ki. Kilenc alapvető emberi szükségletet különböztet meg: a tudás, a választás, a túlélés, a szeretet, az alkotás, az identitás, a biztonság, az álom és a pihenés. További szerzőpáros Abhijit Banerjee és Esther Duflo, akiknek magyarul is megjelent könyvében – *A szegények gazdálkodása - A szegénység elleni küzdelem teljes újragondolása (Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty)* – kísérletet tesz a szakpolitikák által nem megoldott szegénység elleni küzdelem sebeinek begyógyítására. Záró gondolatként megállapítható, hogy a vonatkozó

nemzetközi irodalomban szélsőségesen pesszimista és meglehetősen optimista nézetek egyaránt fellelhetők. Érdeemes a közgazdasági szakirodalom mellé helyezni – legalább is említés szintjén – az egyházak társadalmi-gazdasági tanításait. Az egyházak gazdasági tanításai között ugyanis fellelhetők a téma kapcsán releváns kulcsgondolatok (Ld. 1. melléklet). A kapcsolat természetesen közvetett a vallások és a közgazdasági irodalmak között, azonban kutatások középpontjába került már több alkalommal, milyen választ adnak az egyházak a túlzott egyenlőtlenségi kérdésekre. Megállapítást nyert az is, nincs széles választóvonal a gazdasági tanítások között, minden nézetrendszerben hangsúly helyeződik az igazságosságra, az együttérző szolidaritásra. A piacgazdaságok működésében nem pusztán a profit, hanem az erkölcsi megfontolások is teremthetnek új alapot a célok eléréséhez.

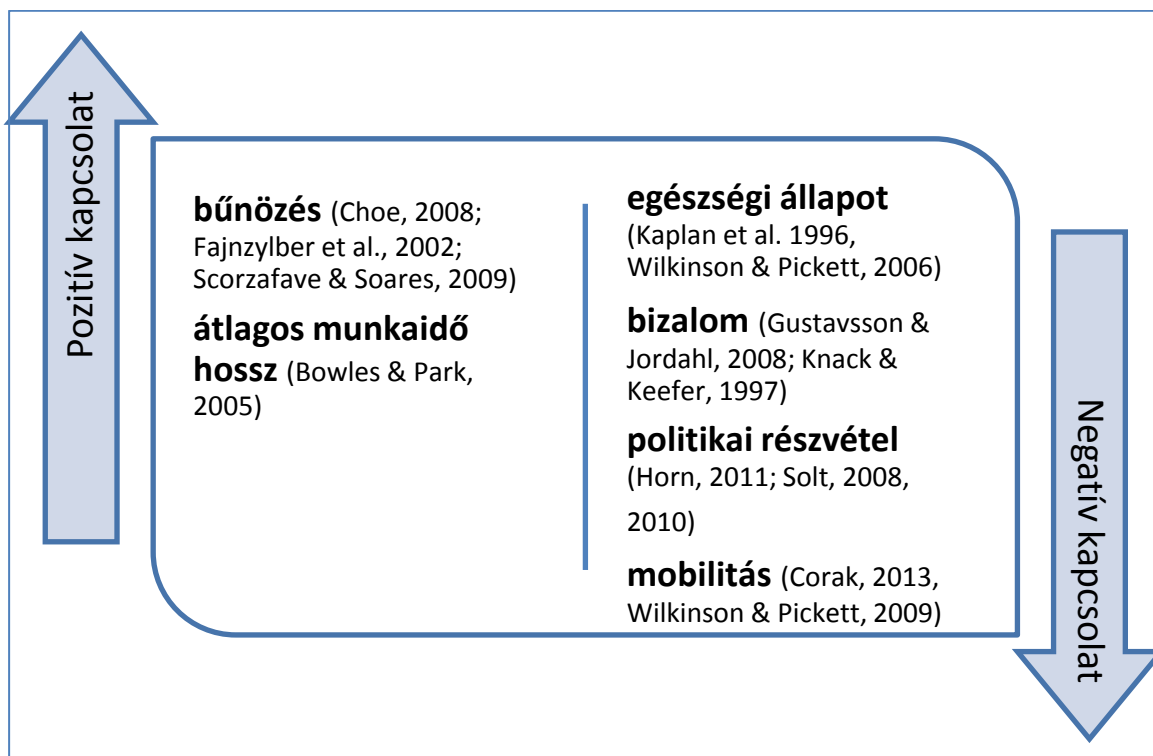
Úgy vélem, a közgazdászoknak ma más kihívásokra kell válaszolni, mint például Keynes idejében. A közgazdáknek többet kell tudni a valóságos gazdaságról, annak alapvető mechanizmusairól. A jelen időszakot uraló közgazdasági problémák eltérnek már a korábbi időszakok jellegzetes gondjaitól. Az egyenlőtlenség, a jövedelemkülönbségek nem megoldott problémája újabb feladat elé állítja a közgazdasági gondolkodókat. A téma mindenesetre alaposabb figyelmet érdemel, mivel a közgazdasági problémák olyan irányba változtak, hogy az egyenlőtlenség domináns kérdéssé vált.

2.1.4 A jövedelmi differenciák hatása a társadalomra és a gazdaságra

2.1.4.1 A gazdasági problémák és láncolatai

Az egyenlőtlenség a kirekesztődés, a kirekesztettség problémáját vonja maga után. Az anyagi depriváció kiterjedtsége negatívan befolyásolja az emberek fogyasztási lehetőségeit, a javakból való részesedését. A szegénységnek vannak általános jegyei, azon túl, hogy a jövedelemszint alacsony. Ilyen például a nem megfelelő életkörülmények vagy éppen a leszűkült fogyasztási lehetőségek. A fogyasztás tanulmányozása a 20. században jóval szélesebb körűvé vált, hiszen a fogyasztás növekedése látványos változáson ment keresztül. Nem csupán mennyiségi átalakulás volt megfigyelhető, hanem fontos minőségi vetületek is módosultak. A dinamikus fogyasztási szint növekedése mellett, annak szerkezete is átalakult, a magánfogyasztás pedig az elmúlt század folyamán mindvégig dominált (Tomka, 2011). Ernst Engel porosz statisztikus már a 19. században kimutatta, hogy szoros összefüggés van a fogyasztók jövedelme és a megvásárolt áruk és szolgáltatások fajtái között. Az életszínvonalbeli különbségek talán egyik leglátványosabb megnyilvánulása Engel törvényével összefüggésben, az élelmiszerre fordított költségek részesedése az összkiadásból. Engel szerint, ha a jövedelmek nőnek, akkor az emberek viszonylag kevesebbet költenek alapvető szükségleti cikkekre (pl. élelmiszer), míg luxuscikkekre többet áldoznak. Természetesen egyéb tényezők is befolyásolják azt, hogy a fogyasztók mire és mennyit költenek, de a fogyasztási szerkezetből jól következtethetők a háztartások életszínvonalbeli különbségei. Csak néhány példa Magyarországra vonatkozóan, amit magam is vizsgáltam: egyértelműen megállapítható, hogy a húsfélék fogyasztása jól korrelál a megszerzett jövedelemmel. Hasonló

jelenséget figyelhetünk meg a fogyasztás több területén. A gyümölcsök tekintetében például a déligyümölcsök fogyasztása kapcsolódik a legerősebben az anyagi helyzethez. A szűkölködés, a társadalomban szokásossá vált javakból, tevékenységekből való kiszorulás ismert ténye (Ferge, 1986). Jelentős mennyiségi és minőségi hiányok maradnak a fogyasztás minden területén. Miller és Roby Az egyenlőtlenség jövője c. könyvükben leszögezik, a szegénység nem csak gazdasági szűkösség, hanem társadalmi és politikai kizártság is (Bokor, 1987). A jövedelmi különbségek az egyik legtöbb rossz következménnyel járó társadalmi problémát vonzák maguk után – vélik a tudományos közélet szereplői. A jövedelmi egyenlőtlenség társadalmi hatásainak vizsgálata során rámutattak arra (3. ábra), hogy az egyenlőtlenség növekedése pozitív kapcsolatban áll a bűnözéssel és az átlagos munkaidő hosszával, míg negatív befolyással bír számos egyéb tényezőre (Hajdu, 2015).



3. ábra A jövedelmi egyenlőtlenségek társadalmi hatásai
Forrás: saját szerkesztés Hajdu munkája alapján

A bevezetőben már felvetett Richard G. Wilkinson és Kate Pickett kutatásait emelem ki, ami talán megkongatja a vészharangot: a nagyobb egyenlőtlenséggel bíró országok, ill. államok rosszabbul teljesítenek különböző egészségügyi és társadalmi mutatók tekintetében. A kutatók azt találták, hogy a GNP (bruttó nemzeti össztermék) és az egyenlőtlenség között nem igazán mutatható ki korreláció, miközben a társadalmi mutatók és az egyenlőtlenség között különösen erős korreláció van (Wilkinson-Pickett, 2006). Mindez azt jelenti, hogy az egyenlőtlenebb társadalmak mutatói a társadalmi problémák tekintetében rosszabbak – ilyen például a születéskor várható élettartam, a csecsemőhalandóság, a tinédzserkori terhesség, az elhízottság és a mentális megbetegedések (és így tovább). Általános az egyetértés abban, hogy ilyen esetek gyengíthetik a társadalmi kohéziót, szolidaritást. A jövedelemkülönbségek

nagysága okozza az igazi feszültségeket, és a jövedelem differenciák társadalmi távolságokat hangsúlyozó jellege okoz súlyos zavarokat (Ferge, 1986). A jövedelemegyenlőtlenség talán kevésbé alapvető, de annál jellemzőbb aspektusa a migráció. Hatása több szinten érzékelhető. A „vesztések” anyagilag is, de általánosabb értelemben is a társadalom periferiájára sodródnak, egyre inkább kiszorulva az általában elfogadott gyakorlatokból, ami sok esetben kényszerű migrációhoz vezet. A tömegek legmozgékonyabb rétegei – nem feltétlenül a legszegényebbek – kivándorolnak. A kivándorlási veszteséget nehéz pozitívként elkönyvelni az ország szempontjából (Ferge, 1986). Ezt a területet a következő fejezetben elemzem részletesebben, hiszen a témát nemcsak, hogy széleskörű társadalmi érdeklődés övezi, de a politikai diskurzus vissza-visszatérő témája is. A következő táblázatba (7. táblázat) gyűjtöttem össze a jövedelemegyenlőtlenség negatív hatását a gazdasági alanyok különböző szintjein. A jövedelemegyenlőtlenségnek ill. a jövedelem-eloszlásnak nem csak szoros értelemben vett gazdasági, hanem társadalmi hatásai is érvényesülnek (Schmidt, 1964).

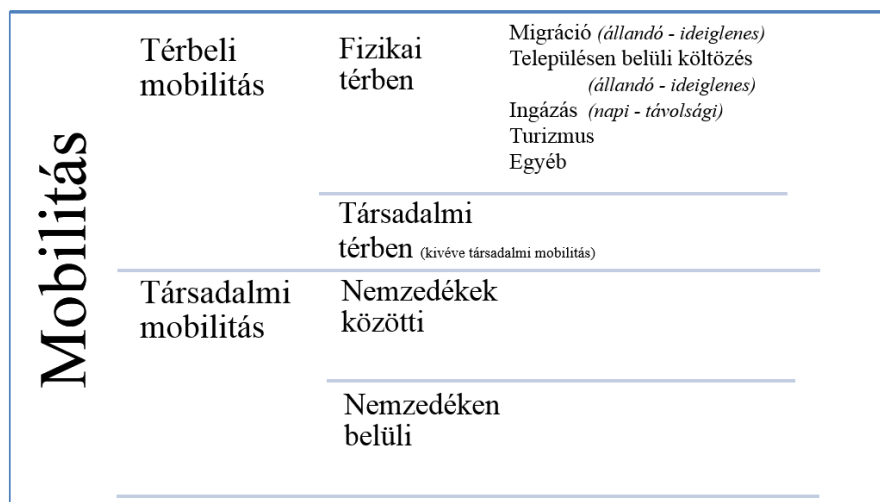
A jövedelemegyenlőtlenség hatása a különböző szinteken	
Egyéni szint	a fizikai és szellemi fejlődés korlátozott leszűkült fogyasztási lehetőségek kirekesztődés, elszigeteltség elvándorlás
Vállalati szint	munkahelyi feszültség, közösségbomlasztó hatás rossz munkamorál fluktuáció munkaerőhiány, szakemberhiány versenyhátrány sztrájk a vállalat teljesítményének, presztízsének romlása
Nemzetgazdasági szint	szociális és társadalmi mutatók romlása társadalmi egyensúly felbomlása, társadalmi válság fegyelmezett költségvetési politika (adók és transzferek) munkaerő-piaci egyensúlytalanságok versenyképesség csökkenése tőkebeáramlás csökkenése sztrájk migráció nemzetközi szintű feszültségek (lázadás, háború)

7. táblázat A jövedelemegyenlőtlenségek hatásai a gazdasági alanyok különböző szintjein
Forrás: saját szerkesztés

2.1.4.2 A jövedelemegyenlőtlenség és a migráció

Amikor a társadalom perifériáján élők problémáiról esik szó, legtöbbször háttérben marad a kérdés: miképpen viszonyulnak ők maguk a saját sorsukhoz. „A társadalomtudományok egyik hallgatóságos konvenciója szerint feltételezhetően valamiféle felemelkedésre, körülményeik javítására törekszenek életük során.” (Vajda, 1994, p. 28). „A szegények lehetséges választása csak annyi, vagy megmaradnak abban a nyomorult helyzetben, amelyben vannak, vagy elvándorolnak.” (Schumacher, 2014, p. 81). Bándy Katalin szavait idézem: „ha a migránsokat „összegyűjténék”, megalkothatnánk velük a világ ötödik legnépesebb országát; társadalmilag egy multikulturális országot, ahol még a nemek aránya is kiegyenlített lenne.” (Bándy, 2015, p. 11.). Manapság, amikor a menekültválságtól hangos a világ, magyarázatot nem kíván az a megállapítás, hogy az emberek a jobb élet reményében elhagyják lakhelyeiket (sok esetben nem abban az országban laknak, mint amelyben születtek). Az életfeltételek romlása, a rendkívüli szegénység ma már több, mint egymilliárd embert érint, közülük milliók készülnek valahol máshol jobb életkörülményeket teremteni maguknak (Rosling, 2004). A bérkülönbségek miatti migrációs áramlás nagyrészt országon belüli vándorlás formájában zajlik, de a népesség másik része regionális és kontinentális vándorlás formájában keres magának más megélhetési lehetőséget.

A mobilitás és a migráció közötti dichotómia tisztázása érdekében teszek egy rövid fogalmi lehatárolást. „A mobilitás egységek közötti helyzetváltoztatás egy meghatározott rendszerben, amely rendszer lehet társadalmi, földrajzi vagy regionális. Akár egy személy akár egy csoport pozícióváltását értjük mobilitáson, az egy rendszer meghatározott elemei közt megy végbe” (Bándy, 2015, p. 23.). A migráció a népesség közigazgatási határt átlépő lakóhely változtatása. A mobilitás magyar megfelelője az elmozdulás, a migráció esetében pedig a vándorlás.



4. ábra A mobilitás formái
Forrás: saját szerkesztés Andorka R. munkája alapján

A társadalmi mobilitás a szakirodalomban a társadalmi szerkezeten belüli, azaz a társadalmi osztályok és rétegek közötti mozgást jelenti. A vándorlás (migráció) esetében a földrajzi értelemben vett, települések közötti megoszlás dinamikáját értjük. A múlt században az iparosodó társadalmakban különböző mobilitási trendeket mutattak ki. A társadalmi mobilitás szorosan kapcsolódik a társadalmak gazdasági megítéléséhez. „Társadalmi mobilitásnak tekintjük azt, amikor valaki korábbi társadalmi helyzetéből egy másik osztályba, rétegbe lép át” (Andorka, 2006, online). A társadalmi mobilitás fontos terület számomra abból a megközelítéséből, miként célozzák az személyes motiváció mögött meghúzódó okok az egyenlőtlenségek csökkenését (Örkény, 1994). A mobilitást több szempont szerint lehet további kategóriákba sorolni, amit a következő táblázat szemléltet (8. táblázat).

Időpreferencia szerint	Tárgya szerint	Irányultság szerint	Struktúrája alapján	Kollektív jellege alapján
nemzedékek közötti mobilitás	végzettségi mobilitás	fölfelé irányuló mobilitás	strukturális mobilitás	egyéni mobilitás
nemzedéken belüli mobilitás	házassági mobilitás	lefelé irányuló mobilitás	cirkuláris mobilitás	kollektív mobilitás
	lakás-mobilitás			

8. táblázat A mobilitás több szempont szerinti csoportosítása
Forrás: saját szerkesztés Andorka R. munkája alapján

Massey a migrációt befolyásoló társadalmi-gazdasági tényezők között említi a jövedelemegyenlőtlenséget. A migrációt ez esetben a jövedelemkülönbségek váltják ki. Ha a háztartások a megélhetési küszöbön élnek, megfogalmazódik a szándék a jövedelem növelésére, és ennek igénye vezet az elvándorláshoz. Ez esetben főleg munkavállalási célú migrációról beszélhetünk. A következőkben a migráció különböző formáit vizsgáltam meg (9. táblázat).

Határátlépés szerint	külső	belső
Iránya szerint	kivándorlás	bevándorlás
Részvevők száma szerint	egyéni	tömeges v. csoportos
Szándék szerint	önkéntes	kényszer
Tartósság alapján	időszakos	tartós
A tartózkodás jogszerűsége vagy ellenőrzöttsége szempontjából	legális	illegális
Motivációs tényezők szerint	gazdasági	politikai
	ökológiai	kulturális

9. táblázat A migráció különböző típusai
Forrás: saját szerkesztés Hautzinger et al. munkája alapján

„Minél többen döntenek a kivándorlás mellett, annál erősebben érzékelhetők a (egyelőre) nem migrálók és a migráns munkavállalók családjai közötti jövedelemkülönbségek. Ez a fokozódó és egyre élesebben érzékelhető depriváltság tovább erősíti a migrációra való készletet, majd a kiegyenlítődéset akkor éri el, ha a családok mindegyike bekapcsolódik a külföldi munkavállalásba” (Bándy, 2015, p. 52.). A társadalmakban – beleértve a mai magyar

társadalmat is – vitathatatlanul vannak és a következő évtizedekben is fennmaradnak egyenlőtlenségek a jövedelmekben, az életkörülményekben, az életmódban. A társadalmak nyitottságának előnye, hogy ez a kedvezőbb gazdasági pozíciókba való bejutást elősegíti, azonban a mobilitásnak negatív következményei is előfordulnak. Közgazdasági szempontból is belátható, hogy az országok közötti migráció (ide nem értve a háború miatt menekülőket) a jövedelmi különbségek csökkentésének egyik meghatározó, ma igen aktuális módozata. A jobb élet reményében az emberek ma már nem az országon belüli, hanem az egyes országok, illetve földrészek közötti mobilitásban gondolkodnak. A világ túlnyomó részében a társadalmi és gazdasági rétegződés egyenlőtlenségen alapul és merev. Ennek mértéke azonban országonként, régióként, térségenként változik. Az egyenlőtlenség kiterjed valamennyi társadalmi és gazdasági viszonylatra. Az utóbbi időben láthatóan növekedik a gazdasági egyenlőtlenség, melyhez a közgazdasági irodalomban – úgy vélem – nem biztosítottak súlyához mért jelentős helyet. Arra a kérdésre, pontosan hány magyar állampolgár vándorolt egy adott évben külföldre vagy tért vissza, jelenleg senki sem tud válaszolni. Hazánkban azonban a munkavállalási célú migráció az Európai Unióban a nemzetközi mozgás jelentős és egyre növekvő szeletét adja. Több forrás alátámasztja, hogy Magyarország a többi kelet-európai országhoz hasonlóan kibocsátó országgá vált. A különböző motiváló, egyes esetekben kényszerítő tényező elvándorlásra ösztönözheti és ösztönzi is a magyarokat. A mozgások egyik fő motorja a jövedelemkülönbségekben keresendő. A nagyarányú bérkülönbségekből és az életminőségének jelentős differenciáiból eredően a valóságban létező jelenség a külföldi munkavállalás, ami napjainkban joggal feltételezhető, hogy emberek százazreit megmozgató tömegjelenség. A migrációval kapcsolatos politikai érzékenység mértékét is jelzi az a tény, hogy a kormányok jelentős erőfeszítéseket tesznek a probléma megszüntetésére. A szélesebb nyilvánosság körében is központi szerepet játszik, milyen mértékben integrálódik az ily módon átalakuló világrendszerbe a migráción keresztül Magyarország. A pontos adatok hiányában tág határok között mozog, hányan hagyták el az országot azzal a céllal egy adott évben a magyar állampolgárok közül, hogy egy évig vagy akár egy éven túl külföldön tartózkodjanak. A probléma egyrészt abból adódik, hogy a nemzetközi vándorlás mérése, a migrációra vonatkozó adatok összegyűjtése bonyolultabb feladat, mint az egyéb népmozgalmi adatok összeírása. Megnehezíti a feladatot az is, hogy a küldő és a fogadó országok eltérő adatokkal rendelkeznek, ami betudható annak, hogy a migrációs formák sokfélesége és komplexitása újabb akadályt generál a tartósan külföldön élő állampolgárok egységes beazonosítását és számbavételét illetően.

A téma kapcsán – a külföldre vándorló magyarok tekintetében – különböző adatforrásokra támaszkodhatunk, amit a 10. táblázat szemléltet.

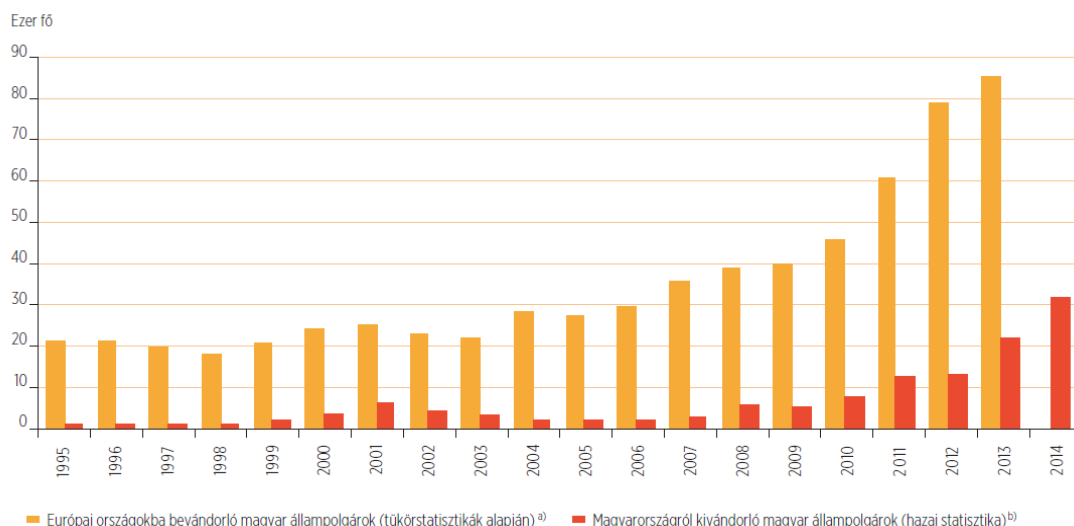
Intézmény/szervezet	Kutatás/felmérés
Központi Statisztikai Hivatal	Népszámlálás (2011)
KSH - Népeségtudományi Kutatóintézet	Életünk fordulópontjai kutatás (2013)
Központi Statisztikai Hivatal	Demográfiai Évkönyvek/Demográfiai Portré
Központi Statisztikai Hivatal és európai kutatóintézetek, egyetemek, statisztikai hivatalok és önkormányzati szervek több országból (Austria, Bulgaria, Hungary, Italy, Romania, Serbia, Slovakia, Slovenia, Albania, Georgia, Ukraine)	SEEMIG Projekt (2012-2014)
ENSZ	ENSZ statisztikák
Eurostat/DESTATIS/Statistik Austria stb.	Tükörstatisztikák
Egyéb (pl. külföldi cégalapítással foglalkozó kftkreator.hu oldal)	Saját kutatások

10. táblázat Adatforrások és becslések a magyarok külföldre vándorlásával kapcsolatban
Forrás: saját szerkesztés

A magyar népszámlálás a KSH egy aktuális társadalmi helyzetet feltáró állapotfelvétele, mely egy teljes körű és törvényi kötelezettségen alapuló felmérés. Az összeírás – területi részletezettséggel – átfogó kép megrajzolását teszi lehetővé a magyar lakosság életkörülményei tekintetében. Az összeírandó személyek között szerepel minden magyar állampolgár, aki az ország területén életvitelszerűen él, vagy ha külföldön van, akkor csak átmenetileg (12 hónapnál rövidebb ideig) tartózkodik ott. A kivándorlási számok pontos tudta nélkül fontos hangsúlyozni a népszámlálás eredményét, miszerint „a 2011. évi népszámlálás alkalmával közel 550 ezer válaszadó, a népesség 5,5%-a azt nyilatkozta, hogy élt legalább egy évig folyamatosan külföldön.” (KSH, 2016, p.73).

A kivándorlás tényleges mértékét valójában azonban csak a jellemző befogadó országok tükörstatisztikái alapján lehet megbecsülni (azaz az ott tartósan leteleplülő, regisztrált magyar állampolgárok száma alapján). A jelenleg zajló változások azt mutatják, hogy az európai országokban tartózkodó magyar állampolgárok száma évről évre nő, amelyekre, mint problémára felhívják a tudományos közvélemény figyelmét. Megállapítható az is, hogy „az elvándorlás, illetve a külföldi munkavállalás 2007 körül kezdett növekedni, majd 2011-től felgyorsult. A hagyományos célországok – Németország és Ausztria – mellé az Egyesült Királyság is felzárkózott, továbbá számos „új célország” is megjelent.” (Demográfiai Portré, 2015, p. 203). „Az országból külföldre távozóknak van ugyan bejelentési kötelezettségük, de az esetek túlnyomó részében a bejelentés nem történik meg. Ennek következtében a hivatalos hazai statisztikában megjelenő kivándorló magyar állampolgárok száma messze elmarad a tükörstatisztikák adataitól.” (Demográfiai Portré, 2015, p. 202).

Kincses Áron álláspontja alapján a legtöbb migrációval foglalkozó írás kismintás felmérésen, vagy valamilyen külföldi adminisztratív adatbázison alapszik, és az esetekben nagy valószínűséggel felülbecsülik a magyar elvándorlók számát. Úgy véli, hogy az „első esetben a módhatások és a kis mintavételből eredő nagy hibahatárok miatt, míg a második esetben az adatbázisokban előforduló duplikátumok, kumulációk adhatnak irreális eredményeket.” (Kincses, 2015, p. 12.).



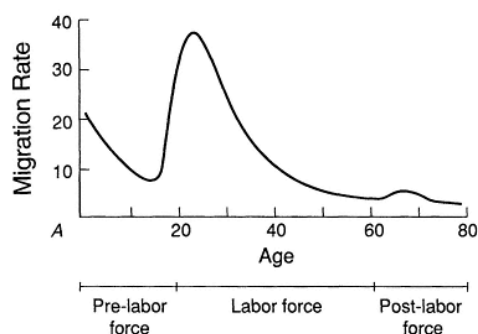
Forrás: ^{a)} Eurostat adatbázis (frissítve: 2015. május 25-én), 2009-től kiegészítve a német (DESTATIS) és az osztrák (Statistik Austria) adatokkal; saját számítás; ^{b)} KSH, Demográfiai évkönyvek (2009-ig a KEKKH személyiadat- és lakcímnnyilvántartása, 2010-től pedig az OEP TAJ nyilvántartása alapján).

Megjegyzés: Az Egyesült Királyság adatait 2006-tól, Franciaország adatait 2000-től nem tartalmazza az összesítés.

5. ábra A Magyarországról kivándorló, illetve a más európai országokba bevándorló magyar állampolgárok száma

Forrás: Demográfiai Portré, 2015, p. 203.

A külföldön élő magyar állampolgárok létszámára kevés szakmailag korrekt becslés létezik, amelyek százazres nagyságrendbe sorolják a külföldön élő magyarok számát (Gödri, 2010). Említést érdemel az Andrei Rogers – migrációt kutató amerikai professzor – nevével összefonódó görbe. A vándorlók korösszetételét modellező görbét a múlt évszázad hatvanas és hetvenes éveiből eredő európai vándorlási adatokból alkották meg (Illés, 2004). A görbe a vándorlások intenzitását mutatja be a különböző életkorok szerint, és ennek alapján nevezetes életszakaszokat különít el a teljes életút folyamán (Illés-Lukács, 2002).

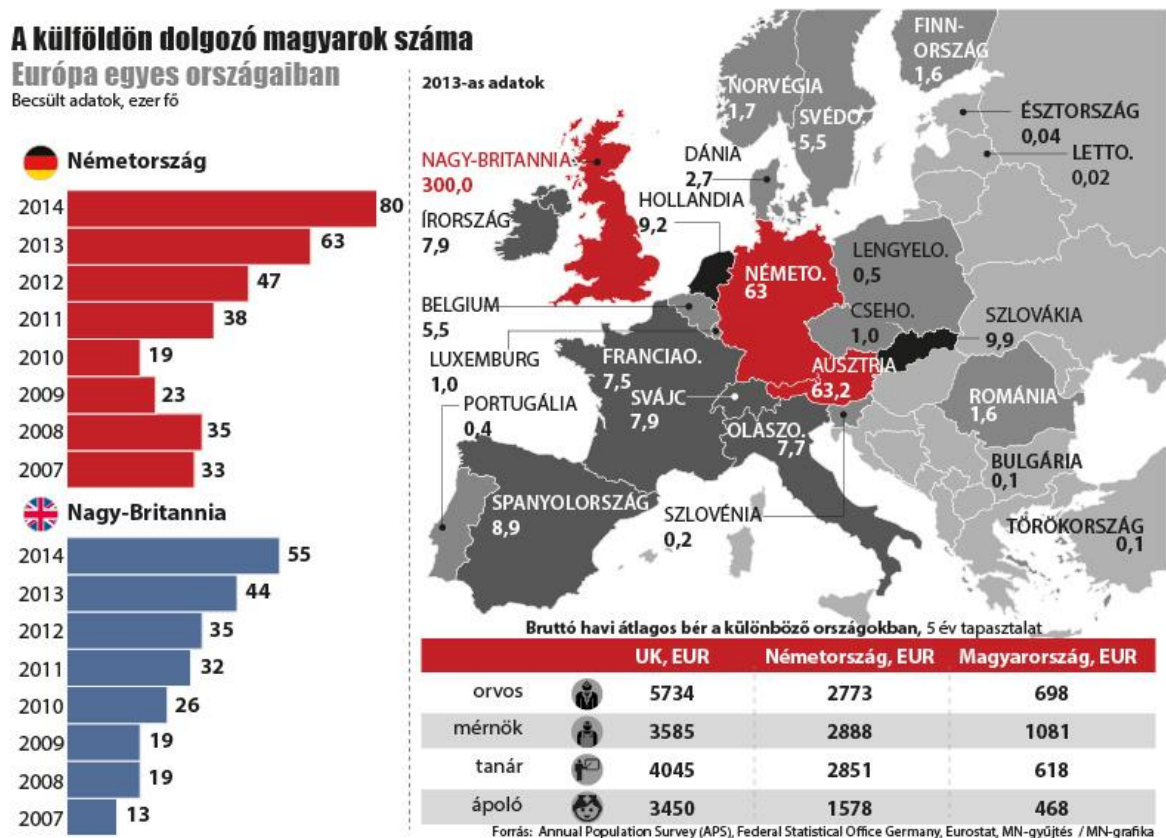


6. ábra Rogers-görbe

Forrás: Kertzer – Laslett, 1995, p. 166.

A tipikus életszakaszok mentén (gyermekkor-diákevek, aktív munkával töltött életszakasz, nyugdíjaskor) jól kivehető a migrációra hajlandóság. A vándorlási valószínűségeket

(vagyis a vándorlások gyakoriságát) leíró görbe azt jelzi, hogy a világon zajló migrációs folyamatok aktív résztvevői a fiatal felnőttek. Azóta is több kutatás bizonyította, hogy az újonnan összeállított korszpecifikus gyakorisági görbék lefutása nagy vonalakban hasonlít a Rogers-görbéhez. A külföldön dolgozó magyarok magas számához hozzájárul, hogy itthon a magyar munkavállalók kevesebbet kapnak az általuk megtermelt hozzáadott értékből, mint tőlünk nyugatra. Róna Péter közgazdász szavait idézve: „Az OECD tagállamaiban 1999 óta 18 százalékkal nőtt a termelékenység, a reálbérek azonban mindössze 8 százalékkal. A különbség a tőke javadalmazását hizlalta. A periféria országokban a tőke részesedése a GDP növekedésében mindenütt nőtt, a munka részaránya folyamatosan csökkent. Térségünkben Magyarország mutatta a leggyengébb teljesítményt.” (Róna, 2017, online). Hazánkban a 2008-as válság hatására a munkaerőpiac egyensúlytalansága tovább növekedett, a reálbérek csökkenése és a nagymértékben jellemző súlyos anyagi depriváció is az ország elhagyásához vezet. A következőkben egy 2015-ben megjelent cikket használok fel a téma további megértéséhez. A 7. ábra jól prezentálja a vélhetően külföldön dolgozó magyar állampolgárok számát, valamint a bruttó havi átlagos bérjévedelmeket adott szakmák tekintetében.



7. ábra Magyarok száma külföldön – Bruttó havi átlagos bérek a különböző országokban
Forrás: Győr – Markotay, 2015 (online)

„Például egy 30 éves, 5 év gyakorlattal rendelkező mérnök az Egyesült Királyságban átlagosan több mint 3500 eurónak megfelelő fontot kap havonta, még Németország elmaradottabb keleti részén is 2800 euró feletti a havi bruttó jövedelme, ami itthon átlagban alig éri

el az 1000 eurót. De egy cukrász is megkereshet Londonban 2400 eurót, szemben az itthoni 674 eurós bruttó átlaggal. Nem panaszkodhatnak a német vagy az osztrák utcaseprők sem, a magyar viszonyokhoz képest egészen kiváló a havi jövedelmük.” (Győr-Markotay, 2015, online). A bérszínvonalban mutatkozó hatalmas különbség miatt a munkaerő egyértelműen külföldre, tőlünk nyugatra menekül. A magyar gazdaságnak évek óta – több szempontból is – komoly gondot okoz az állampolgárok elvándorlása. Ha egyéni szinten vizsgálódunk, megállapítható, hogy az emberek nagy része olyan munkakörben dolgozik külföldön, amely nem szaktudásának, életkorának és más tulajdonságainak megfelelő, és ez a legtöbb esetben kényszer. A külföldre költözés szinte mindig kényszerű alternatíva, távozáskor fel kell adni az itthoni lakást, párkapcsolatot, hazai jövőterveket, perspektívákat. A külföldön munkát vállalók viszonylag kis csoportja emelkedhet ki „nyertesként”: ők magas fokon képzett, biztonságos és jól fizetett pozíciót töltenek be. De vannak „vesztesei” is a kialakult helyzetnek, akiknek azzal kell szembenézniük, hogy a változó és könyörtelen külföldi munkaerőpiac áldozataivá válnak. Ők jelenleg olyan állásban vannak, amelyért a hivatalos minimális szinten, vagy az alatt fizetnek. A minimális bérrel (hozzáteszem magyar összehasonlításban magasabb kereseti lehetőséggel) találkoznak, és jóformán semmilyen karrierlehetőséget nem nyújt számukra az adott állás. Nem utolsó szempont az sem, hogy legtöbbjük saját hazájában szeretne boldogulni, hiszen a helyhez, területhez kötődés természetes emberi tulajdonság.

Ha nemzetgazdasági szinten vizsgálódunk: Nyugat-Európa lényegében ingyenes humán tőkét kap Magyarországtól, anélkül, hogy például a képzett munkaerő oktatási költségeihez hozzájárulna. Probléma számunkra az, hogy éppen az a korosztály megy el, mely egyrészt adót és járulékot fizet, másrészt gyermekeket vállal, így hozzájárulhatna a demográfiai helyzet javulásához. Ennek hatására itthon viszont „állásválság” mutatkozik, hiszen a migráció a hazai álláspiacra teherként nehezedik. Munkaerőhiány van több területen, ami bizonyos szakmákban óriási problémát jelent, így az ország súlyos munkaerőpiaci problémákkal küzd. Az állásválságot a kisebb reálbérek és a jövedelmi egyenlőtlenségek szembeötlő növekedése kíséri. Az állásválság egyik eddig legrendezetlenebb területe a feldolgozóiparban van (ahol a KSH szerint már több mint 19 ezer dolgozót tudnának azonnal felvenni). „A kereskedelem-gépjárműjavítás, a szállítás-raktározás, valamint a szálláshely-szolgáltatás-vendéglátás nemzetgazdasági ágakból is több ezer dolgozó hiányzik. De egyre nagyobb a probléma a közigazgatás, az oktatás és a humánegészségügy terén, és a szociális ellátás nemzetgazdasági ágak is súlyosbodó problémákkal néznek szembe.” (Hornyák, 2017, online). Külön tanulmányt érdemelne, hogyan alakult a legmagasabb iskolai végzettségű magyar kivándorlók részesedése az évek folyamán a különböző befogadó országokban. Egy – az USA-ban készült tanulmány – az innovációba való befektetést vizsgálta a bevándorlók beáramlásának hatására. Megállapította, hogy azok az államok, ahol legnagyobb a legmagasabb iskolai végzettségű bevándorlók részesedése, ott az elmúlt 60 év során a leggyorsabban nőtt az arány, és az innováció legnagyobb nyereségével rendelkeztek. A hatás meglehetősen jelentős: a külföldi születésű főiskolai diplomások számának egy százalékpontos emelkedése az egy főre jutó szabadalmakat 9-18 százalékkal növelte (Moretti, 2013). Hasonló eredményeket kapnánk nagy valószínűséggel magyar viszonylatban is, ha csak korábbi cikkünkre utalunk (Kocsiból autó – Egy magyar sikertelenség-sztori), amelyben azt vizsgáltuk, miért nem itthon

tudtak teret nyerni a gépjárműiparban a külföldön megvalósított magyar ötletek, mikor az ország ontotta a jobbnál jobb szakembereket.

2.1.5 Az igazságos jövedelemelosztás elvi kérdései

Voltak és vannak ma is durva egyenlőtlenségekkel terhelt társadalmak, máshol az egyenlőség különböző megközelítése valósult meg a történelem folyamán. Néha ugyanabban a társadalomban párhuzamosan léteztek ezek az ellentétes helyzetek. Magyarországon is találunk olyan térségeket, ahol a háztartások jövedelme országos viszonylatban alacsony. A harmadik évezred első évtizedeiben szinte minden emberi társadalom rétegzett. Például a tulajdon, a foglalkoztatás, a jövedelmi és elosztási minták, a különböző befolyásolási eszközök feletti rendelkezés, mind-mind különböző rétegeket alakít ki az adott társadalomban. Ezek a rétegek nemcsak társadalmi-gazdasági csoportok, hanem többé vagy kevésbé el is vannak szigetelve más populációktól. Ebből következik, hogy egyre markánsabban jelentkeznek a differenciálódás jelei. Az emberiség jelentős hányada, kezdve a nagyvárosok nyomornegyedeitől, jelenleg nem csak a fizikai és szellemi fejlődéshez szükséges optimális, de még a minimális lehetőségektől is el van zárva. A társadalmak effajta rétegződésének problémájára a tudományos élet képviselői felfigyeltek, és megszorodott a probléma gyökerét kutató és a megoldás lehetőségeit kereső tanulmányok száma az utóbbi évtizedekben. A modern világban elterjedt – bár korántsem általánosan alkalmazott – az az elv, hogy minden ember egyenlő, vagy legalább is egyenlőnek kellene lennie. Ez a megközelítés gyakran zavart okoz és ellentmondásokhoz vezet, mivel az egyenlőséget összetévesztik a teljes azonossággal, a bizonyos változatosságot pedig az egyenlőtlenséggel.

A társadalomtudományban az emberi egyenlőség nem testi vagy éppen szellemi tulajdonságokra, hanem a jogokra vonatkozik. Olyan jogokat értünk alatta, amely alapján az emberek hozzáférhetnek a különböző lehetőségekhez, mint például a megfelelő életszínvonal és a jóllét (ideértve például a lakáskörülményeket vagy a nem leszűkült fogyasztási lehetőségeket), és ezáltal partnerei lehetnek más országban élő társaiknak. A jövedelmek eloszlása társadalmi igazságossági kérdés. A közgazdaságtan nehéz helyzetben van: „arra kellene leegyszerűsítve válaszolnia, hogy mennyi ember élhet a Földön és egyenként milyen életszínvonalon” (Kerekes, 1993, p. 4). Vitatott és vitatható, milyen szint tekintendő egy adott pillanatban még társadalmilag elfogadhatónak. Többféle megközelítés eredményeit is érdemes figyelembe venni. A világban végbemenő társadalmi, gazdasági és politikai átalakulás következtében tapasztalható polarizáló hatások látványosan megmutatkoznak, és ezért több diszciplínában a legfontosabb kutatási irányok közé tartoznak (Gyuris, 2014). Vannak, akik óvatosan elgondolkodnak azon, miért nem kívánatos az egyenlőtlenség, vagy éppen milyen mértékig fogadható el az egyenlőtlenség. A redistribúciós elgondolások pedig azon a megítélésen alapulnak, mely szerint a jövedelmek elosztásában mutatkozó túl nagy eltérések nem kívánatosak. A jövedelemelosztás alapvetően a keresleten és a kínálaton alapul, az emberek jövedelme pedig a kölcsönösen egymásra ható döntések sorozatának az eredménye (Heyne,

1991). Ezeket a döntéseket végső soron a különböző egyének hozzák, azt mérlegelve, milyen haszonra és költségre számítanak. A jövedelemkülönbségek csökkentésének pedig legegyszerűbb és legközvetlenebb formája a magas jövedelműek megadóztatása, egyidejűleg a kis jövedelműeknek különböző transzferek juttatása. A munkajövedelem és a tőkejövedelem közötti felosztás mindig az elosztási kérdések középpontjában állt, mindezt jól példázza, hogy a hagyományos társadalmakban a társadalmi egyenlőtlenség volt az alapja a lázadásoknak (Piketty, 2015). Az éleződő egyenlőtlenség az országok közötti és országokon belüli társadalmi egyensúlyt nemcsak hogy felborítja, hanem a közösségeket is bomlasztja (Tóth, 2016). A mindenkori kormányoknak módjukban áll ezeken a helyzeteken változtatni, az állami kiadások újraelosztó hatása így csillapítja a szegénység növekedését. De ha a kormányok által adott juttatások a szegényeket már kevésbé veszik célba, nem próbálják meg ellensúlyozni az egyenlőtlenséget, akkor jelentősen felgyorsul az egyenlőtlenség növekedése. Mindezekon túl, a globalizálódó világgazdaság is hozzájárulhat a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedéséhez (Harangozó, 2015).

Az egyenlőtlenség csökkentésének egyetlen fenntartható módja az egyenlőtlenség növekedését alátámasztó bérek és tőkejövedelmek bővülésének megállítása. Jól mutatja mindezt a mariknai bányászok esete, akik sztrájkba kezdtek a bánya igazgatójának kiugróan magas jövedelme és a munkások jövedelme közötti különbség miatt. (Piketty, 2015). Közben léteznek olyan ún. *érték-alapú vállalatok*, mint a Ben & Jerry's, ahol az „öt az egyhez” bérfizetési norma tudott működni. Eszerint a legtöbbet kereső vezető maximum ötször annyit kereshet, mint a legkevesebbet kereső alkalmazott (Pataki-Radácsi, 2000). John Rawls amerikai filozófus a tudományok határain átívelő fő műve, az *Igazságosság elmélete* (1971), egyszerre tarthat igényt több tudományterület, így a közgazdászok figyelmére is. Úgy vélte, a társadalmi berendezkedés legalapvetőbb követelménye, hogy igazságos legyen. A „méltányosságként felfogott igazságosság” tézise szerint a vagyon egyenlőtlensége csak akkor tekinthető igazságosnak, ha mindenki számára előnyös. „A fenntartható társadalom esetében a jóléti állam gondoskodik a lemaradókról és nem engedi, hogy a társadalom tagjai közötti távolság nőjön, bizonyos ésszerű mértéken túl.” – véli Kerekes Sándor professzor úr (Kerekes, 2011, p. 215.). A korábbiakban már többször is hivatkoztam Ferge Zsuzsa – szociológus – kutatási eredményeire. Ebben a témában némileg paradox módon azt állítja, hogy az egyenlőtlenségeket könnyebb csökkenteni akkor, amikor a források bővülnek, és a növekvő egyenlőtlenségeket is jobban elviselné a közösség (mert a rossz helyzetek is javulnak), mint akkor, amikor a források szűkülnek. A nagyobb egyenlőtlenség a legrosszabb helyzeteket abszolúte tovább rontja. Az elfogadható egyenlőtlenség mértékével kapcsolatban néhány közismert megállapítás nyert teret, azonban eddigi kutatómunkám során nem találtam ezekre vonatkozó összefoglaló táblázatot. A továbbiakban is fontosnak vélem, hogy az optimális béarányra vonatkozó elméleteket párhuzamba állítsam, és a gyakorlati életbe lehetőség szerint átültessem.

Szint	Név	Optimális arány	Megjegyzés
Nemzetben belüli	Platón	1:4	Platón arról ír, hogy az államban senkinek sem lehet több mint négyszer annyi vagyona, mint az állam legszegényebb polgárának ¹⁷ .
Vállalaton belüli bérkülönbség	Tinbergen Nobel-díjas közgazdász	1:5	Tinbergen Norma: ha egy vállalatban belül a legalacsonyabb és legmagasabb jövedelem közötti különbség meghaladja az 1:5 arányt, ez nem jó a vállalatnak és kontraproduktív lehet ¹⁸ .
	Ben & Jerry's vállalat (USA)	1:5	Léteznek ma is olyan ún. érték-alapú vállalatok, mint a Ben & Jerry's, ahol az „öt az egyhez” bér-fizetési norma tudott működni, mely szerint a leg-többet kereső vezető maximum ötször annyit kereshet, mint a legkevesebbet kereső alkalmazott ¹⁹ .
	Traidcraft vállalat (Nagy-Britannia)	1:6	A cég bérezési politikája kimondja, hogy a legjobban fizetett munkatárs fizetése nem haladhatja meg az országban legalacsonyabb fizetésű foglalkoztatott munkatárs keresetének hatszorosát ²⁰ .
	Mondragon szövetkezet (Spanyolország)	1:6,5	A szövetkezet a legalacsonyabb fizetés 6,5-szere-sében maximalizálja a felső vezetői fizetéseket ¹⁹ .
	TSB Bank (Nagy-Britannia)	1:65	65-szörös a szorzó szerepel a cég bérpolitikájában ¹⁹ .
	John Lewis vállalat (Nagy-Britannia)	1:75	Olyan bérkódex van érvényben a vállalatnál, ahol a legmagasabb felső vezetői fizetés nem haladhatja meg az átlagfizetés 75-szörösét ¹⁹ .
Országok közötti	Pogátsa Zoltán közgazdász	1:3	Kisebbségi bérkülönbségre van szükség az országok között a jelenleginél, 1:3 arányt határoz meg ²¹ .

11. táblázat Optimális jövedelemarányokra vonatkozó elméletek

Forrás: saját szerkesztés

¹⁷ Platón: Törvények. V. könyv. p. 552

¹⁸ International Institute of Social Studies: Jan Tinbergen

Elérhető: <https://www.iss.nl/en/about-iss/honorary-fellows/jan-tinbergen>

¹⁹ Pataki Gy. – Radácsi L. (2000): Alternatív kapitalisták. Gazdálkodás az érintettek jólétéért. Új Paradigma Kiadó. Budapest.

²⁰ Atkinson, A. B. (2017): Egyenlőtlenség. Mit kellene tennünk? Kossuth Kiadó. p. 170.

²¹ Tamásné Sz. Zs. (2017): Bérunió: tényleg azt akarjuk, hogy az EU mondja meg, mennyit keressünk? 24.hu Elérhető: <https://24.hu/fn/gazdasag/2017/09/18/berunio-tenyleg-azt-akarjuk-hogy-az-eu-mondja-meg-mennyit-keressunk/>

Vannak kezdeményezések az ún. bérunió mellett, melynek lényege, hogy az Európai Unión belül egyenlő munkáért egyenlő bért kelljen fizetni (korábbi fejezetben szoltam róla). Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a fejezet céljaként nem a bérszínvonal növekedését állítom középpontba, hiszen belátható, hogy a bérek növekedése az infláció melegágya. Török Ádám a szakterület avatott művelője világít rá arra, hogy a termelékenység növekedéséhez képest a túl gyors béremelkedés versenyképességi problémákat okoz (Török, 2012). Véleményem szerint egyrészt a vállalaton belüli nagy különbségek túlzott lehetőségét kell kiiktatni, és a kirívóan magas jövedelmek mérséklésére kell törekedni, másrészt a vállalati szinttől túlmutatóan a további bérszakadékokat kell csökkenteni. Majoros Pál neves világ-gazdaság kutató úgy véli, hogy a magyar munkaerő képzettségi szintje megfelel az európai átlagnak, bérszínvonaluk azonban jóval a nyugat-európai alatt van (Majoros, 2006). Pogátsa Zoltán – szintén versenyképességi okokból – közben konkrét számokat fogalmaz meg: „ma a német-magyar béarány 5:1 körül van, inkább 3:1-nek kellene lennie” (Tamásné, 2017, online) – véli a közgazdász, szociológus. A béarányokra vonatkozóan több álláspont látott már napvilágot. Varga József tanulmánya alapján említést érdemel abból a szempontból, hogy a vállalatok közötti béarány-diszparitások jelentős munkaerő-áramlást okoznak. A kutató az infláció újraelosztási hatásai felől közelíti a bérek szerepét. Úgy véli, hogy például az infláció részbeni kompenzálására béremelést szükséges adni, mindenkire vonatkoztatva, hiszen adott vállalaton belül nem lehet eléggé élesen differenciálni a munkavállalók között. Kiemeli még, hogy a dolgozók mindig találnak olyan vállalatot, amely éppen béremelés után van, ezért több bért tud fizetni (Varga, 2017). A fentiekben leírtak egyben kijelölnek egy olyan irányt, amely alkalmas arra, hogy a bérfelzárkóztatás elinduljon, és egy igazságos bérkülönbség tudjon kialakulni.

2.1.6 A felelős foglalkoztatás – korunk kihívása

Korunk egyik legtöbbször körüljárt közgazdasági vitája az emberek foglalkoztatásához kapcsolódik. A munkaerővel való gazdálkodás több aspektusból vizsgálható, az igazságtalan jövedelemelosztás szempontjából a munkaerő kizsákmányolásának veszélye ebben az esetben a napirendi pont. A vállalatok rövidtávú haszonelvű gondolkodásmódja és profithajás szemlélete egyértelműen fenntarthatatlan (Keserű, 2015). Jeremy Rifkin amerikai közgazdász 1995-ben megjelenő, A munka alkonya (The end of work) című könyvében arra hívta fel a figyelmet a GDP-n belül foglalkoztatottak jövedelemalapját jelentő bérek aránya folyamatosan csökken. A könyv kezdetben nagy visszhangot váltott ki, azonban az alapvető trendek a mű szerzőjének igazát támasztották alá. Körülbelül 10 évvel később az Economist című globális gazdasági szaklapban olvasható, hogy a munkából származó jövedelmek részaránya a GDP-n belül folyamatosan csökkenő tendenciát mutat. Számunkra az a nagyon fontos körülmény, hogy „a legjobban kereső jövedelmi csoport – leginkább a legfelső három százalék – jelentősen emelte részesedését, a legalacsonyabb jövedelmekkel rendelkezők pozíciója pedig, még ezeknél az átlagszámoknál is nagyobb mértékben romlott” (Bogár, 2014, online).

Fontos megemlíteni, hogy a fejezet céljaként nem a bérszínvonal növekedését állítom középpontba, hiszen belátható, hogy a vállalati bérek növekedése az infláció melegágya. Véleményem szerint a vállalatokon belüli nagy különbségek túlzott lehetőségét kell kiiktatni, és a kirívóan magas jövedelmek mérséklésére kell törekedni. A felsővezetők fizetése, különösen a multinacionális vállalatoknál egyre inkább a kritikák keresztútjába kerül. A kérdés napirányban van az USA-ban, a bankvezetői juttatások maximuma Svájcban, egy törvényjavaslat szerint hazánkban is 2 millió forintos fizetési plafont vezetnének be az állami cégeknél. A társadalmi elfogadottság mellett kérdés a belső elfogadottság.

Magyarországon a jövedelem- és a bérszínvonalak tanulmányozása a szocializmus utáni időszakban kezdett más jelleget öltetni. A szocialista átalakulás kezdetén ugyanis azon a feltételezéseken alapultak a vizsgálatok, hogy a társadalmi alapokból ingyen vagy rendkívül kedvezményes áron kapott javakkal és szolgáltatásokkal tudták az emberek a szükségleteiket kielégíteni (Falusné, 1986). Később a helyzet, mint ismerjük, megváltozott, valamint az igények is gyors ütemben nőttek. A rendszerváltozás utáni időszakban a jogi korlátok lebontásával, a globalizálódó világ gazdasági környezetnek köszönhetően megkezdődött a politikai, gazdasági és társadalmi átalakulás. A gazdaság egészének átrendeződésével – részben külföldi működő-tőke bevonásával – a vállalatok jelentős része magántulajdonba került, és működésük piaci alapokra helyeződött. A fogyasztási javak és szolgáltatások bekerültek a lakosság széles rétegeinek ún. fogyasztási kosarába. A munkavállalók különböző jövedelemszerzési lehetősége is nagyon különböző formákat öltött és ölthet máig is. Mindezek által fokozódnak, nagyra nőnek a kereseti aránytalanságok a különböző szférákon belül (például betanított munkások és a mérnökök, vagy alkalmazott és vezető között). Megállapítható, tehát hogy „a jövedelmek elosztása romló tendenciát mutat, ami társadalmi szempontból kedvezőtlen, így az okok feltárása és a lehetséges megoldások keresése fontos feladat” (Jó Állam Jelentés, 2015, p. 88).

Érdekes és fontos kérdés vetődik fel, hogy a munkavállalók számára mennyi jut a vállalati jövedelemből. A vállalatok gazdasági tevékenységük révén jövedelemre tesznek szert, a munkavállalók pedig munkabért, jutalmat, prémiumot, nyereségrészesedést kapnak. Az árbevételből fizeti a vállalat a tevékenység minden költségét, ami az eredményt jelentősen befolyásolja, ezért elméleti síkon belátható, hogy a vállalatok racionális magatartása az, hogy minél inkább csökkentsék a költségeket; ezzel szemben az alkalmazottak célja, hogy minél nagyobb rész kerüljön számukra jövedelemként. Amelyik vállalat a nyereségét növelni képes, az olyan pénzösszeghez jut, amelyekkel emelni tudja dolgozóinak átlagbérét. Itt vetődik fel a következő kérdés, hogy mennyire egyeztethető össze és mennyire tud érvényesülni a társadalmi, a vállalati és az egyéni érdek. A vállalat által létrehozott eredmény nem marad teljes egészében a vállalatnál. Az állam a nyereségadóztatás olyan rendszerét igyekszik alkalmazni, amelynek révén összekapcsolódik a vállalati és a társadalmi érdek (Pirityi, 1970). A vállalatnál visszamaradt adózás utáni nyereségnek a megosztása arra szolgál, hogy egyeztetésre kerüljön a vállalat egészének és a vállalat dolgozóinak érdeke. A régi utak ilyen szempontból járhatatlanná válnak, és lényegi ponton kell áttörés a tekintetben, hogy nemcsak a társadalmi berendezkedés legalapvetőbb követelménye, hogy igazságos legyen, hanem a vállalati szféra

meghatározott társadalmi felelőssége kerüljön előtérbe. Az nem kétséges, hogy szükség van a differenciált, megkülönböztetett anyagi ösztönzésre, amely biztosítja a dolgozók közvetlen érdekelttségét a vállalati nyereség növelésében. Abban is közös vélemény született az idők folyamán, hogy a különböző képzettségű és beosztású dolgozók különbözőképpen veszik ki részüket a munkából, és ezt eltérő módon kell díjazni. Azonban arra vonatkozóan nincs egységes álláspont a közgazdaságtudományon belül, miszerint addig jó a növekedés, míg nem nő az egyenlőtlenség. Értelmezhető ez a vállalatok esetére is, ahogy erről Tinbergen is vélekedett (Ld. 11. táblázat). Henry Ford, az amerikai autógyáros üzletember, például a gyakorlatban is azt vallotta, hogy a munkásait jól meg kell fizetni, hogy megengedhessék maguknak a kocsinak a megvételét, amit összeállítottak a gyártósoron. A munkabért nem költségként, hanem a profit megosztásaként fogta föl. Feltételezésem szerint az egyenlőtlenség csökkentésének egyetlen fenntartható módja az egyenlőtlenség növekedését alátámasztó bérek és tőkejövedelmek bővülésének megállítása. Jól mutatja az okot a marikani bányászok esete, akik sztrájkba kezdtek a bánya igazgatójának kiugróan magas jövedelme és a munkások jövedelme közötti különbség miatt (Piketty, 2015).

2.2 Módszertani megközelítés

2.2.1 A jövedelem fogalmi meghatározása

A Samuelson-Nordhaus szerzőpáros világhírű közgazdasági könyve szinte azzal indít, hogy a közgazdaságtant alapvetően bizonyos fontos jelenségek – mint például a jövedelmek – mérése foglalkoztatja (Samuelson-Nordhaus, 1990). A jövedelem tanulmányozása során követnünk kell az elméleti közgazdaságtan alapvető színtere szerinti megközelítést. A makroökonómia a gazdasági élet aggregátumaival foglalkozik, így a nemzetgazdaságok kibocsátásának/jövedelmének általános szintjét tanulmányozza, a gazdaság összes szereplőjének jövedelmét méri. A mikroökonómia pedig az elkülönült gazdasági szereplők (pl. a háztartás) vizsgálatával foglalkozik. Természetesen vannak kölcsönhatások a makroökonómia és a mikroökonómia között, például bizonyos mikroökonómiai ismeretek nélkül nem érthetjük meg egy gazdaság makrofolyamatait. Igaz ez a jövedelmekre is. A nemzet gazdasági sikerének legfőbb mércéje, hogy a gazdasági javak és szolgáltatások kibocsátásában (GDP) magas szintet és gyors ütemű növekedést érjen el – vallják az ún. mainstream közgazdászok. Az utóbbi évtizedekben a közgazdászok körében jelentősek a véleménykülönbségek olyan kérdésekben, mint például, hogy a GDP jó mértéke-e a jólétnek. Egy későbbi fejezetben kitérek e probléma megoldását szolgáló alternatív mutatók fontosságára. Előre vetítem, hogy kutatásaimban is megjelenik a bruttó hazai termék vizsgálata. A mutató hátrányai ellenére – illetve jobb alternatíva híján – egyik dimenzióját (valójában kis szeletét) jelenti a kutatásnak. A jövedelem, amely a legáltalánosabban alkalmazott, leggyakrabban használt fogalmak egyike, korántsem egyértelmű. A jövedelem többféleképpen jelenik meg, többféleképpen értelmezhető. A klasszikus közgazdaságtan a termelési tényezők mentén csoportosítja a tényezőtulajdonosok által elérhető jövedelmeket, úgymint a természeti erőforrások esetében

a járadék, a munkaerőnél a munkabér. A tőketényezők jövedelme a kamat vagy a bérleti díj, a vállalkozó pedig gazdasági profitot realizál. A lakossági vagy személyi jövedelem fő megjelenésében a magánszemélyek pénzjövedelmeit jelenti (Hoch, 1971). A háztartások esetében tehát a vizsgált jövedelem az a pénzmenyiség, amelyet az egyén valamilyen tevékenység, vagy jogviszony útján szerez. Ha jövedelemkülönbségeket akarunk vizsgálni, akkor érdemes tisztázni, mely jövedelemadatokkal számolunk. A statisztikai hivatalok általánosan közreadnak adatokat a bruttó és a nettó átlagbérek alakulásáról. Említésre érdemesek a minimálbérek és bérminimumok, amelyek a jogszabályok alapján minden alkalmazottra vonatkoznak. Ezek a bérminimumok bruttó értékek, a jövedelemadó és a társadalombiztosítási hozzájárulások levonása előtti értékeket tartalmazzák. A legkisebb béreket gyakran számolják vásárlóerőparitáson is, aminek jelentősége, hogy kiküszöböli az országok árszintjében lévő különbségeket, ezáltal lehetővé teszi az összehasonlítást például az országok között. Ezek a pénzjövedelmek alapesetben nominális jellegűek (nomináljövedelem), viszont az életszínvonal mutatójaként gyakran reáljövedelmet számszerűsítenek. A reáljövedelmek fogalmának bevezetését és alkalmazását az az elgondolás indokolta, hogy nominálisan ugyanolyan nagyságú pénzjövedelem felhasználásával egyrészt térbeli, másrészt időbeli különbségekből következően eltérő mennyiségű termék és szolgáltatásmennyiség szerezhető. A nominális és reáljövedelem különbsége inflációs viszonyok között szembeűnő. Az effektív jövedelemeloszlás szempontjából nyilván a reáljövedelem eloszlás megállapítása volna szükséges, a kutatások túlnyomórészt mégis a nominális jövedelmek eloszlásának megállapítását és elemzését tűzik ki célul. A kutatás jellegéből adódóan – például a vállalatok által juttatott jövedelmek vizsgálatakor – a nomináljövedelmek egyenlőtlenségére fókuszáltam a megkérdezéskor. A jövedelemeloszlási vizsgálat keretében azonban szükségesnek mutatkozik a bruttó és a nettó jövedelem megkülönböztetése is. A bruttó jövedelem az elvégzett munkáért járó pénzösszeg, ami tartalmazza a munkaszerződésben rögzített alaphért illetve az ehhez kapcsolódó egyéb pénzbeli juttatásokat (pl. pótlékok). A bruttó jövedelem értelmezhető úgy is, hogy a munkáltató által a munkavállalónak fizetendő pénzösszege. A bruttó jövedelemből az adók és egyéb közterhek (pl. járulékok) levonásával jutunk a nettó jövedelemhez. Mivel a nettó bérjövedelem összege általában a háztartás összetételétől is függ (pl. gyermekek száma) és nem csak a levonásra kerülő köztelhetőtől, ezért az egyenlőtlenségek vizsgálatához kapcsolódóan a vállalati kérdőívben a bruttó bérek kerültek feltüntetésre, de a magánszemélyek megkérdezésekor a nettó jövedelmek szerepeltek. Az átlagember kevésbé ismeri pontosan az aktuális adózási szabályokat, a nettó jövedelmek figyelembe vételével tervezi saját költségvetését. Kiemelem még, hogy a kutatásban részben az *1995. évi CXVII. törvény a személyi jövedelemadóról 3§ 21. (a)* pontja szerinti bér fogalmát használom, értve alatta „a munkaviszonyból, közfoglalkoztatási jogviszonyból származó jövedelem (kivéve a munkaviszony megszüntetésére tekintettel kapott végkielégítést)”²². Említésre kerül még a *430/2016. (XII. 15.) Korm. rendelet a kötelező legkisebb munkabér (minimálbér) és a garantált bérminimum megállapításáról* szóló jogszabály szerinti bérjövedelem, mint a munkavállaló részére megállapított alaphért kötelező

²² 1995. évi CXVII. törvény a személyi jövedelemadóról

legkisebb összegei. Mivel lakossági jövedelem esetében az abszolút összeg mellett az eloszlás érdemel kiemelt figyelmet, hangsúlyt helyeztem az eloszlás vizsgálatára is. Primer kutatásaimban a magánszemélyek részére juttatott pénzbeli juttatások esetében szinonimaként használom a bevétel, a jövedelem és a munkabér fogalmakat. Külön említést teszek minden esetben a bruttó és a nettó kategóriák esetében.

2.2.2 A jólét mérésének elméleti alapjai

Az előző fejezetben szó volt a fontos jelenségek méréséről, ill. mérhetőségéről. A tudomány fejlődésével a mérés széles körű használata emellett ellenérzéseket is keltett. De menjünk vissza egy kicsit az időben. „A nemzetgazdaság teljesítményének első ismert becslése Thomas Petty 1665-ös munkája volt. A mérési kísérletek és ezek nézőpontjai már a kezdetektől nagy változatosságot mutattak, Angliában az ipari, Franciaországban elsősorban a mezőgazdasági teljesítmény jelentette a mérések alapját” (Szigeti, 2011, online). Magyarországon az 1950-es évek ún. *kísérőjelensége* volt a társadalmi gondolat elfojtása, amihez társult a társadalomkutatás rendkívüli mértékű visszaszorulása. A helyzet 1957-től kezdett oldódni (többek között) a közgazdaságtudományban is. 1958-ban indultak az első statisztikai felmérések a munkások, az alkalmazottak és a parasztok jövedelem-eloszlásáról (Ferge, 1986). A jövedelemegyenlőtlenségekkel foglalkozó kutatások magukkal hozták a jövedelem-differenciák mérhetőségének, és azok különböző formáinak megjelenését. Ekkoriban a szocialista országok egyedülállóak voltak a jövedelem-felvételek tekintetében, ezt a folyamatot a nyugati országok is érdeklődéssel figyelték. Magyarországon például az 1960-as népszámlálást követően merült fel először komoly formában a jövedelem-felvétel – a második világháború utáni első nagy jelentőségű adatgyűjtés –, ami a KSH által történt, amelyben közvetlenül a háztartásokat kérdezték meg a jövedelmekről (Hunyady, 2006). 1962-ben volt az első rétegződési kutatás és az első társadalmi mobilitás vizsgálat Magyarországon, ami az egész népesség jövedelem-eloszlását felölelte. Ettől kezdve öt évente történtek jövedelem-eloszlási felmérések. A kutatások a hetvenes évek végétől kiegészültek kifejezetten a szegénység, a depriváció jelenségeire és a társadalmi egyenlőtlenségek kérdéseire vonatkozóan. Szerep jutott az ezeket létrehozó és fenntartó mechanizmusok vizsgálatára. A jövedelemegyenlőtlenségek méréséhez kidolgozott átlag-hányados mutató, amely egy 1968. évi *Econometrica*-beli²³ cikk kapcsán HIM (*Hungarian Inequality Measure*) néven vált ismertté, Éltes Ödön és Frigyes Ervin magyar statisztikusok munkájának köszönhető. A rendszerváltást követően – 1991-ben – a magyar társadalom közvéleményében a legsúlyosabbnak tekintett és legtöbbet tárgyalt probléma az életszínvonal csökkenése, és a jövedelmi szakadékok növekedése volt. Az 1991. évi adatfelvétel megmutatta, az 1980-as évek elején megindult jövedelemegyenlőtlenségi növekedési tendencia az utolsó években felgyorsult. A jövedelem-felvétel szerint a legfelső jövedelmi decilisének egy főre jutó jövedelme a legalsó decilisének 6-szorosa volt.

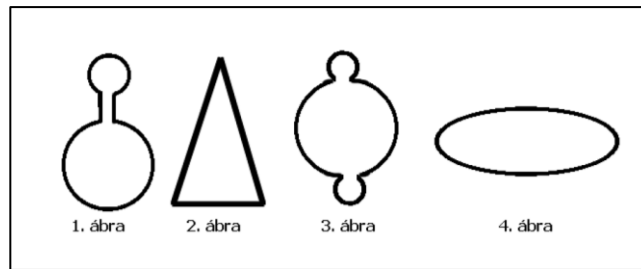
²³ Éltes Ö. - Frigyes E. (1968): New Income Inequality Measures as Efficient Tools for Causal Analysis and Planning. *Econometrica*. Vol. 36, No. 2 (Apr. 1968), pp. 383-396.

Ennek következtében a létminimum alatt élők aránya egymillióról körülbelül másfél millióra emelkedett (Andorka, 1994). Az alábbiakban a jövedelemegyenlőtlenség mérésének módszertani problémáját mutatom be, nevezetesen a jövedelemeloszlásnak időbeli és térbeli összehasonlítása tekintetében felmerülő kérdésekkel foglalkozom.

A jövedelmi differenciákra épülő kutatási eredmények feltárása statisztikai táblák, ábrák, mutatók és függvények útján történhet, mint egyéb vizsgálódások esetében. Kovács Ilona a jövedelemegyenlőtlenségekkel foglalkozó kutatásában gyűjtötte össze, hogyan vizsgálhatjuk a jövedelemeloszlást makroökonómiai szinten. A kétféle értelmezést idézem:

1. „Egyfelől vizsgálhatjuk a jövedelemeloszlást a jövedelmek forrása, azaz a jövedelmek megszerzőinek a gazdasághoz fűződő viszonya szerint: munkajövedelem, tulajdon-, tőke-jövedelem, földjáraadék stb. szerint. Ezt a fajta jövedelemeloszlást funkcionális jövedelemeloszlásnak nevezzük.”
2. „Másfelől vizsgálhatjuk a lakosság jövedelmeinek megoszlását a lakosság népességtizedei (decilisei), illetőleg népességötödei (quintilisei) között, különös tekintettel a legalsó és legfelső kategóriák jövedelmi különbségeire. Ez a fajta vizsgálat, a méret szerinti jövedelem-eloszlás (size distribution) nem koncentrálna a jövedelmek forrására, hanem a jövedelmek nagysága, mérete szerint csoportosítja a népességet, és a népességcsoportok jövedelmi különbségeit vizsgálja.” (Kovács, 2010, p. 7.).

A jövedelem-eloszlás értelmezésekor közismert megállapítás, hogy a magánszemélyek, a családok, háztartások különböző nagyságú jövedelmet különböző számban szereznek, és a jövedelemmel rendelkezők az összjövedelemből eltérő összegben és arányban részesülnek. A statisztikai adatokból arra vonatkozóan kapunk így tájékoztatást, miként oszlik meg a jövedelmek nagysága a jövedelemtulajdonosok száma szerint, illetve a jövedelemmel rendelkezők bizonyos csoportjainak (osztályainak) az összjövedelemből milyen részesedés jut. A jövedelmi adatokból rendkívül sokféle statisztikai tábla (egyszerű-, csoportosító- és kombinációs tábla) készíthető. Fontos ismérv a jövedelemnagyság, de egyéb szempontok is segítik a táblák szerkesztését. Döntően arra a kérdésre adnak választ, milyen csoportokba sorolt és hány jövedelemtulajdonos ért el bizonyos nagyságú jövedelmet. A táblák tartalmazhatnak abszolút és relatív adatokat, az adatok lehetnek halmozatlanok és halmozottak. A jövedelmek osztályozása, kategorizálása – például arra vonatkozóan, hogy az egyes jövedelmi osztályokba eső jövedelmet hány ember érte el, vagy az összes jövedelemtulajdonosnak hányad-része szerezte meg – önkényes jellegű. A kategorizálás azonban a jövedelem-eloszlás megítélését is befolyásolhatja, ezért kellő átgondolást igényel. Ha a kategóriák például túl szélesek vagy éppen szűkek, eltérő eredményeket kaphatunk. Több esetben ún. jövedelem-eloszlási piramis képe alakul ki (itt A kutatás aktualitása és jelentősége c. fejezetre utalok vissza, ahol a *World Economic Forum* a világ vagyoneeloszlására vonatkozó adatait mutattam be). Az eloszlás megítélése szempontjából rendkívül jelentős annak megvizsgálása, hogy az eloszlás a valóságban vált-e rombusz alakúvá, vagy csupán a kategorizálás különbözősége mutatja-e így. A következő példa – ami a hazai társadalmi problémák felmérésének céljából készült kérdőívben szerepelt – jól szemlélteti az eltérő ábrázolásmódokat.



8. ábra Ábrázolásmódok a jövedelem-egyenlőtlenségre vonatkozóan
 Forrás: TÁRKI²⁴

A kérdőívben a következő meghatározások tették érthetővé az ábrákat:

- „1. Társadalmunkban vannak, akik fent, és vannak, akik lent vannak. Persze ez nem jelent teljes elkülönülést, hiszen van egy szűk réteg, amely a kettő között helyezkedik el. (1. ábra)
2. Társadalmunkban az emberek egymás fölött álló rétegekben helyezkednek el, és a magasabb rétegekben egyre kevesebben vannak. (2. ábra)
3. Társadalmunkban a többség egy átlagos helyet foglal el, és ezek között viszonylag kicsik a különbségek. Van azonban egy kisebbség, akik nagyon jó helyzetben vannak, és egy másik, akiknek az átlagosnál sokkal rosszabb a helyzetük. (3. ábra)
4. Társadalmunkban ma már kicsi a különbség a jó és a rossz helyzetben levők között. (4. ábra)”

A jövedelem-eloszlási statisztikákban tehát különösen célszerű a quantilisek alkalmazása. Ez azt jelenti, hogy az összes jövedelmi egységek meghatározott hányada (például ötöde vagy tizede) hány százalékot ért el az összes jövedelemből. Leggyakrabban quintilisek vagy decilisek alkalmazásával mutatják be az eredményeket. A következőkben áttérek a területi egyenlőtlenségek mérésének statisztikai mérőszámait bemutató táblázatra. A mutatók gyakorlatilag többféle jelenség vizsgálatára alkalmasak. Az egyenlőtlenségi mérőszámok három fő csoport köré épülnek fel. Ilyenek a területi polarizáltság mérőszámai, a szórás típusú mutatók és a területi eloszlások eltérését mérő indexek. „A mutatószámok egy része abszolút adatokat igényel, míg másokban fajlagosak szerepelnek, azonban a mérési szint szempontjából legtöbbjük arányskálán mért adatokat kíván” (Makszim, 2012, p. 98).

²⁴ TÁRKI kutatás

Elérhető: http://www.tarsadalomkutatás.hu/kkk.php?TDATA-A19/kerdoiv/kerdoiv/a19_kerd.pdf

A területi polarizáltság mérőszáma	Szórás típusú mutatók	Területi eloszlások eltérését mérő indexek
Adatsor terjedelme	Szórás	Koncentrációs-index (Hirschman-Herfindahl)
Szóródás terjedelme	Relatív szórás	Koncentrációs arányszám
Relatív terjedelem (range)	Középtérés	Redudancia-mutató (Theil-index)
Interkvartilis terjedelem	Abszolút átlageltérés	GINI-index
Kvartilis eltérés	Átlagos különbség	Boldrini-index
Duál-mutató (Éltető-Frigyes index)	Logaritmikus szórás	Hoover-index (speciális esete a Robin Hood index)

12. táblázat Az egyenlőtlenségi mérőszámok csoportosítása
 Forrás: Makszim, 2012, p. 98

Az egyenlőtlenség mérésének statisztikai mérőszámai (mint például a területi polarizáltság mérőszámai, a szórás típusú mutatók vagy az eloszlások eltérését mérő indexek) gyakorlatilag többféle jelenség vizsgálatára alkalmasak, így a jövedelemkülönbségek is jól kimutathatók alkalmazásukkal. Ezek közül a következőkben néhány egyszerű mutatót kiemelünk. Ha a jövedelmek szórása például magas, azt jelenti, hogy a különböző adatok jelentősen eltérnek az átlagtól. Az előforduló legnagyobb és legkisebb ismérvérték különbsége – a terjedelem – is az egyenlőtlenségekről árulkodik. Említésre méltó az is, ha kisebb a medián, mint az átlag, ez arra enged következtetni, hogy több az átlagosnál kedvezőtlenebb helyzetben lévő ember. A jövedelemegyenlőtlenségek méréséhez kidolgozott *Duál-mutató* (amely az előzőekben már említett Éltető Ödön és Frigyes Ervin magyar statisztikusok munkájának köszönhető) azt jelzi számunkra, hányszorosa az átlagjövedelem alatt élők átlagjövedelmének az átlagjövedelem felett élők átlagjövedelme. A mutató továbbfejlesztett változatával megvizsgálhatjuk, hogyan viszonyulnak egymáshoz világviszonylatban, vagy az egyes országokban a különböző kvintilisek/kvartilisek/decilisek jövedelmei. Az 1914-ben kidolgozott, Corrado Gini olasz közgazdász által bevezetett *Gini-index* szintén a statisztikai eloszlások egyenlőtlenségeit méri, a jövedelmi különbségek egy számban való megragadására is alkalmas.

2.2.3 A jólét alternatív megközelítési módjai és a jólét mérése

Az 1960-as években a gazdasági indikátorok dominanciájának korszakát élte a közgazdaságtudomány. A jóléti mutatók – bár kiállták az idők próbáját – mára jelentősen veszítettek kezdeti lendületükből. Mindezt jól bizonyítja, hogy a Stiglitz-jelentés felhívja a figyelmet, tovább folyik a vita arról, milyen mérőszámok alkalmasak a különböző országok jólétének jellemzésére és összevetésére (Stiglitz et al., 2008). A tanulmány óta az a vélekedés,

hogy a jelenlegi elszámolási rendszer fenntarthatatlan, már nemcsak az alternatív közgazdászok elméleteiben, a kutatási eredményekben, hanem a gazdaságpolitikai döntéshozatalban is egyértelműen megjelenik (Szigeti, 2011). „A GDP növekedése például nem feltétlenül jelenti a jólét, és különösen nem a jól-lét növekedését. A jól-lét növekedésébe beletartozik az oktatás fejlődése, az egészségesen megélt élettartam növekedése, az élet és szociális biztonság, sőt olyan tényezők javulása is, mint például a személyes szabadság, amelyek mind alkotóelemei az életminőségnek.” (Kerekes, 2006, p. 3). Az alternatív mutatók feltérképezését olyan szemmel készítettem, hogy mely mutatók adnak helyet a jólét jövedelemegyenlőtlenség-központú értelmezésének.

A jövedelemegyenlőtlenség és jövedelem-eloszlás mérésének a következő alternatív megközelítési módjai, elemzési módszerei ismeretesek a nemzetközi szakirodalomban:

(1) Alternatív mutatónak számít a *Better Life Index*, ami a jóléten túl a jóllétet próbálja megragadni számos életminőséget jellemző dimenzió szem előtt tartásával. A mutató kialakításánál figyelembe vesznek ún. *kemény- és puha adatokat*. Adatokat használnak fel a statisztikai hivatalok által gyűjtött adatokból, valamint különböző felmérésekből nyerik az információkat, melyek a kevésbé kvantifikálható dimenziókat jellemzik. A mutató célja az, hogy a GDP-n túl számos egyéb tényező figyelembe vételével vizsgálja az egyes országok jóllétének mértékét. 11 különböző szempont alapján vizsgálja az index az országban élő emberek életminőségét. A szempontok között kifejezésre jut a jövedelemegyenlőtlenség, annak a szakadéknak a tekintetbe vétele, ami a gazdagok és a szegények között megfigyelhető. A mutatót az OECD szakemberei alkották, jelenleg 38 országra számított adatok érhetők el. A jobb életért mérőszám az első konkrét megvalósulása az úgynevezett Stiglitz-jelentésnek, amely felhívja a figyelmet arra, hogy a nemzetközi szervezeteknek módosítani kellene a társadalmi haladást és a gazdasági teljesítményt mérő rendszereiket, amelyek nem számolnak eléggé a társadalmi jóléttel. A mutatót egy 11 szírből álló virággal ábrázolják, a virág szírmainak hosszúsága egy-egy dimenzió belül elfoglalt helyet jelent.

1. Lakáskörülmények
2. Jövedelmi helyzet
3. Foglalkoztatás
4. Közösségi élet
5. Oktatás
6. Környezet minősége
7. Társadalmi szerepvállalás
8. Egészségi állapot
9. Élettel való elégedettség
10. Biztonság
11. Munka-magánélet egyensúly

13. táblázat A Better Life Index dimenziói

Forrás: saját szerkesztés a <http://www.oecdbetterlifeindex.org> adatai alapján

Az index alapján például mi magyarok a munka-magánélet egyensúly és az oktatás tekintetében átlag felettiek vagyunk, a többi szempont szerint, mint például a jövedelem, vagy az étellel való elégedettség jóval átlag alatt teljesítünk. Mint tudjuk, pénzért nem lehet boldogságot venni, de a magasabb életszínvonal eléréséhez fontos eszköz a rendelkezésre álló jövedelem. A jövedelmi helyzettel kapcsolatos, általános jellegű társadalmi problémák lényegében két forrásból erednek. Az egyik az abszolút színvonallal, a másik a jövedelem-eloszlással és a viszonylagos jövedelmi helyzettel kapcsolatos. Vélhetően a jövedelem és a jövedelem-eloszlás egyenlőtlenségének mértéke hatással van a magyarok étellel való elégedettségére.

(2) Az *Emberi Fejlettségi Index* (HDI) szélesebb körben ismert mérőszám, amelyet az ENSZ fejlesztési programja dolgozott ki. A mutató az egyes országok fejlettségének szintjét méri, összehasonlítási alapul szolgál, ugyanis ez egy összetett index, amely négy indikátorból és három dimenzióból tevődik össze (az egy főre jutó bruttó nemzeti jövedelem értéke, a születéskor várható élettartam, a kombinált bruttó beiskolázási arány és a felnőtt írni-olvasni tudás) (Szigeti, 2011). Ha a mutatót a társadalmi egyenlőtlenséggel korrigálják, akkor az Inequality-adjusted Human Development Indexhez (IHDI) jutunk. Ha a HDI értéke 0 és 1 érték között mozog, akkor az inkább nullához közelítő értékű országok a „szegények”, míg a magas HDI-vel rendelkezőket „jómódúaknak” szokták nevezni. „Magyarország a HDI alapján a világ átlagánál kedvezőbb helyzetben van, de a legmagasabb pontszámot elérő országoktól (Norvégia, Ausztrália, Új-Zéland, USA) kissé elmaradva.” (Szigeti, 2011, online).

(3) A *Többdimenziós Szegénységi Mutató* (*Multidimensional Poverty Index - MPI*) kidolgozásának célja az volt, hogy pontosabb képet lehessen kapni a társadalom legszegényebb csoportjáról. Az index 10 kritérium mentén vizsgál (iskolai beiratkozás, iskolában töltött évek száma, gyermekhalandóság, táplálkozás, villanyáram-ellátottság, ivóvíz-ellátottság, WC-ellátottság, a lakóhely padlózata, a lakóhely fűtési lehetősége, valamint az ingóságok). Ha az értékek legalább 30%-ánál hiányosságok mutatkoznak, az mélyszegénységről árulkodik.

(4) Az egyenlőség-egyenlőtlenség szakirodalmi feldolgozása során már szóba került az ún. társadalmi nem fogalma. A *Nemenkénti Egyenlőtlenségi Index* (*Gender Inequality Index – GII*) „az egészségügyi adatok (pl. gyermekágyi halálozás), a felhatalmazás (pl. nők aránya a politikai döntéshozásban) és a munkaerő-piaci adatok alapján számolja a nemek közötti egyenlőtlenséget” (Szigeti, 2011, online). A mutatót a szegénység elnőiesedése hívta életre, és azt prezentálja, hogy egy ország a potenciális emberi fejlettség mekkora részét veszíti el a nemek közötti egyenlőtlenség miatt. Az érték 0 és 1 között változhat (ha az érték 0, akkor az adott országban a férfiak és a nők között nincs egyenlőtlenség, ha az érték 1, akkor minden dimenzió mentén az egyenlőtlenség a jellemző).

(5) Valójában – már említésre került – a GDP növekedése önmagában nem jelent jobb életet mindenki számára, különösen nem a már gazdag országokban. A *Boldog Bolygó Index* (*Happy Planet Index – HPI*) a jóléti adatok és az étellel való elégedettség, az egyenlőtlenség tekintetében, a várható élettartam, és az ökológiai lábnyom adatai alapján hivatott mérni az

emberek jóllétét. Az emberek világszerte tapasztalják a növekvő egyenlőtlenségek hatását: mind a társadalmi igazságosság mögött rejlő kudarcokat, mind pedig azok negatív hatását illetően. A mutatóban ezek a hatások megjelennek, és a végső mutató az *Egyesült Nemzetek Szervezetének*, valamint a *Gallup World Poll* és a *Global Footprint Network* adataira támaszkodva kerülnek kiszámításra. Magyarország a 2016. évi adatok alapján a középmezőnyben helyezkedik el a HPI tekintetében, az étellel való elégedettség dimenzió mentén mérjük rólunk a legrosszabb értékeket. A jólléti definíciók alapján látható volt, milyen sok dimenzió mentén értelmezhető a jóllét, mérése pedig további komoly feladatot ad a téma iránt érdeklődő kutatóknak.

Nemzetközi kutatások	Nemzeti kutatások
OECD: Better Life Index	Bhután: Bruttó nemzeti boldogság
Eurobarometer	„Wie geht's Österreich?”
European Statistical System	Canadai Index
European Values Survey	A jóllét magyarországi indikátorrendszere
European Social Survey	
Quality of Life indicators	
SILC 2013 Well-being modul	

14. táblázat Jóllét kutatások a világban
 Forrás: saját szerkesztés Kincses-Kelemen munkája alapján

A nemzetközi kitekintés alapján látható (14. táblázat), milyen gyakorlati kezdeményezések indultak el a jóllét kutatása területén (a táblázat nem teljes felsorolása a világon elérhető kutatásoknak). A feltárt eredmények segítenek megérteni, hogy a lakosság boldogsága éppúgy mércéje lehet egy társadalom sikerének, mint a GDP.

2.2.4 A jóllét magyarországi indikátorrendszere

Munkám során a már többször említett Stiglitz jelentés írja elő a nemzeti statisztikai hivatalok számára, hogy a saját felméréseikbe olyan kérdéseket kell beépíteniük, amelyek révén megfoghatóvá válik az emberek életértékelése, a boldogságérzettel kapcsolatos tapasztalataik és prioritásaik. Magyarországon a TÁRKI által kiadott „*Társadalmi R riport*” és a KSH „*Társadalmi helyzetkép*” című sorozata közöl eredményeket az emberek jóllétére vonatkozóan. Módszertanilag azonban fontos szempont, mely paraméterek mentén lehet a legjobban közelíteni a magyar lakosság életkörülményeit, közérzetét. Néhány éve került publikálásra az a legújabb indikátorrendszer, melynek tartalmi sokszínűsége követelte meg, hogy a KSH szakstatisztikai területeinek munkatársain kívül, a hazai szakma képviselői és tudományos szakértői is hozzájáruljanak véleményükkel a mutatórendszer sikeres kidolgozásához.

Az anyagi körülmények mellett figyelembe vesznek még 7 dimenziót, melyet a következő táblázat szemléltet.

1. Anyagi életkörülmények
2. Munkaidő és szabadidő
3. Oktatás, tudás, képzettség
4. Egészség
5. Mentális közérzet
6. Lakókörnyezet és infrastruktúra
7. Társadalmi tőke, társadalmi részvétel
8. Társadalmi megújulás

15. táblázat A jóllét magyarországi indikátorai

Forrás: A jóllét magyarországi indikátorrendszere 2013, KSH 2014 p. 9-10.

A kidolgozott indikátorrendszer a magyarországi sajátosságok feltárására fókuszál, és nem hagyja figyelmen kívül azt sem, hogy az eredményeink értelmezéséhez kontextust adjon a nemzetközi összehasonlítás. Az anyagi életkörülmények vizsgálatakor, valamint a jóllét mérésének komplex összefüggésrendszerében az egyik legfontosabb tényező a háztartások jövedelmi helyzete. A családok anyagi állapota hat az emberek életminőségére, közérzetére, az egyének jóllétére.

A pénz boldogító hatása azonban csak egy bizonyos szintig tölti be funkcióját. Ha rövid nemzetközi kitekintést teszünk, megfigyelhetjük, hogy milyen gazdag egy ország az nincs ok-okozati kapcsolatban azzal, mennyire boldogok az ott élő emberek. A megállapítás R. Easterlin amerikai közgazdász kutatásai támasztották alá az 1970-es években, azóta *Easterlin-paradoxon* néven emlegetik. Fontos megállapítás, hogy a két változó közötti „együttjárás” természetesen megfigyelhető, a hangsúly azon van, hogy nem oksági kapcsolatot talált a professzor (Zsóka et al., 2011). Az eredményeket további kutatások időről-időre megpróbálták megcáfolni, kevés sikerrel. A jövedelem és a szubjektív jóllét közötti összefüggést hazai szinten Csutora Mária vizsgálta 2010-ben. Egy 1013 válaszadóból álló reprezentatív mintán azt találta, hogy a háztartások nettó jövedelme és az étellel való elégedettség közötti összefüggés ugyanazt mutatja, mint Easterlin esetében. „Az egy főre eső jövedelem és elégedettség közötti korreláció kb. 65 000 Ft/fő jövedelemnél eltűnik.” (Csutora, 2012, p. 167). Eddig a jövedelem határig mutatható ki a pénz boldogságnövelő hatása, innentől a társas kapcsolatok és egyéb „szoft” tényezők veszik át a főszerepet. Ezen jövedelmi szint felett a válaszadók 44%-a él. „Az egy főre eső jövedelem és a boldogság között nincs szignifikáns korreláció az összes választ nézve sem.” (Csutora, 2012, p. 167).

2.3 A szakirodalom összefoglalása

A jólét és a jóllét definiálása a közgazdaságtudományban nagy hagyományokra vezethető vissza, és kiemelt helyen szerepel a tudományos kutatásokban. A szakirodalom feltárásával az is megállapítható, hogy a történelem során fontos fejlődési pályát futottak be. Voltak meghatározó állomások (pl. a második világháború), amelyek még jobban megerősítették a téma létjogosultságát. A két fogalom összefonódása vitathatatlan, „együtt élése” kétségtelen (Ld. Myrdal, 1974). Az elemzésekben a jólétet jellemzően a jövedelemmel közelítik, ami nem minden esetben a legjobb indikátor, mégis talán ez a legelterjedtebb. Kutatásaimban azért választom a bérjövodelemek vizsgálatát, mert a következtetésekhez egzakt megértésen keresztül lehet eljutni. Ennek ellenére kiemelten egyetértek azzal, hogy a jólét alatt nem csak a jövodelemeket kell érteni. A jólét tanulmányozása során Piketty gondolataival azért értek egyet, mert a fejlett országokban nem a szegények lesznek csak még szegényebbek, hanem a középosztály is relatíve elszegényedik. Ezt a túlzott mértékű jövodelemdifferenciálódási tendenciát (miszerint a hagyományos középosztály egyfelől szélesedik, másfelől lecsúszik, egyfajta modern – igen széles – alsó-középosztályra és a szupergazdagok hártavékony rétegére osztva a fejlett országok társadalmait) kedvezőtlen iránynak tartom. Ebből is adódik számomra, hogy jóléti állomokban már nem a létminimum vagy az alapjövodelem (bár lehetőségét nem vetem el) gondolata jelenti a legnagyobb feladatot, hanem a túlzott mértékű jövodelemkülönbségek megszüntetése, ami ember és ember között kimutatható. Úgy vélem, hogy S. M. Miller gondolata, miszerint az egyenlőtlenség a kérdés, és nem a szegénység, ma igen időszerű. Támogatom Bokor Ágnes kijelentését, miszerint a modern közgazdaságtudomány felelőssége abban áll, hogy a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek újra-termelődését csökkentse (Bokor, 1987). 2018-ban is elmondható, hogy a közgazdasági szakemberek előtt jelentős feladat áll a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentésében. Magyarország példáját tekintve úgy gondolom, hogy a jövodelemek szempontjából a munkabérek roppant szélsőségek közötti szóródásának van különös jelentősége. *A jövodelem egyenlőtlenség hatása a különböző szinteken* c. saját táblázatba gyűjtve azt találtam, hogy az elvándorlás minden gazdasági szereplőt negatívan befolyásoló jelenség. A magyarok elvándorlásának megítélése alapján különösen fontos a munkabérek nagy szóródása abból a szempontból is, hogy milyen bérkülönbség indít el népmozgalmi folyamatot. Feltételezésem szerint is a jövodelemkülönbség az egyik legerősebb motiváló, egyes esetekben kényszerítő tényező az elvándorlásban. Ezeket az érveket segítségül hívva keresem azt, hogy hol lehet az az ún. töréspont, ami a magyarokat elindulásra – külföldi munkavállalásra – készíti. Megjegyzem, hogy az országon belüli munkaerő áramlás kutatása is érdekes téma, hiszen a statisztikák romló munkaerőpiaci helyzetről tudósítanak, az ezzel összefüggő munkaerő-mobilitás jelentősége felívelő tendenciát mutat (az állam és a munkáltatók a mobilitás elősegítésére fordított energiája az elmúlt évtizedben jelentősen bővült).

Az Optimális jövodelemarányokra vonatkozó elméletek c. táblázat részemről kiemelten azt a célt szolgálta, hogy a szakirodalomban fellelhető elméletek egy – korábban nem

rendszerezett – formát öltsenek, és melyek mentén a vizsgálódásaim elindulhatnak. Kutatásaim során kiemelten azokat a konkrét javaslatokat, meghatározott számadatokat kerestem, amelyek egyértelműen fogalmazznak meg optimális arányszámokat. A vállalati példák bemutatásánál ugyanez az elv vezérelt. Próbáltam keresni ezen „számok” ill. igazságos arányok mögött a bizonyítékokat, érveléseket, de leginkább tapasztalatból, megérzésből eredő ún. hüvelykujj-szabályokról, tudományos terminológiával élve *szakértői becslésekről* van szó. Ez a gondolatmenet azonban segített abban, hogy a vállalati szférát vizsgálva keressem a kérdéseimre a választ. A táblázatban szereplő Pogátsa Zoltán féle megállapítás egy más dimenzióban vizsgálja a bérkülönbségeket, az 1:3 jövedelemarányral én sem kívánok azonosulni. Ez az elmélet a túlzott egyenlőség felé veszi az irányt, ami a történelemben visszatekintve látható, hogy nem működött. Szerepeltetését a táblázatban azonban fontosnak tartottam, mert módszertani megközelítés szempontjából (*a jövedelmek között elviselhető mérték*) éppen erre kapunk választ a primer kutatásom során.

Talán merész vállalkozás részemről az a kijelentés, mely szerint a jóllét értelmezése változtatásra érett a tekintetben, hogy a meghatározás bővítését kísérlem meg. Egyetértek azzal, hogy a jóllét definíciója nem vonatkozatható el a földrajzi és nemzeti sajátosságoktól, így ezért is újra-értelmezem. A jóllét nem jelent mást, mint „*az egyén a saját életével való általános elégedettségét, melyet meghatározó feltételek a lakókönyezetében teljesülnek (nem kényszerül elvándorlásra)*”. Tekintettel a vállalatokon belül tapasztalható fizetési különbségek érzékelhető megnövekedésére úgy gondolom, hogy egy ún. „*felelős foglalkoztató*” kulcsfontosságú és nagy szerepet vállal a társadalmi és gazdasági fenntarthatóság megteremtésében. Támogatom az etikus bérpolitikára vonatkozó kezdeményezéseket, a bér- és foglalkoztatáspolitikai kódexeket, amik olyan önkéntes vállalások, amelyek fontosnak tartják a társadalmi igazságosság elvét. Összességében úgy gondolom, hogy a mai közgazdaságtan szokványos bölcsessége nem tud mit tenni a jövedelemegyenlőtlenség kérdésével. Felismerte a problémát, de konkrét iránymutatásokat kevésbé ad a változások végrehajtásához. A disszertációban szeretnék olyan eredményekkel szolgálni, amelyek a gazdasági szereplők minden szintjén hasznosíthatók.

3 A kutatás módszertana

3.1 A kutatási térkép

A kutatási térkép célja a társadalomban fellelhető egyenlőtlenségek összefüggéseinek demonstrációja. A témakör keretrendszere a kapcsolódó szakirodalmi témák rendszerezésével került kialakításra. A táblázat holisztikus megközelítése ad lehetőséget az összefüggés vizsgálatára, valamint a területek lehatárolására. A kutatási térkép alapján a jólét és a jóllét dimenzió, valamint 5 különböző szint került kialakításra, és szembeállításra. Az egyes célakba azok a legfontosabb kérdések kerültek, amelyek mentén jól vizsgálhatók a problémafelvetések. Ez az új „gondolkodási térkép” rendelkezik azzal a néhány előnnyel, amelyek

egyben jelen kutatás szerzőjének hozzájárulását képezik. A kutatás tárgyának sokszínűsége igényli az egységes szerkezet kialakítását, melyre korábban nem volt példaértékű munka. A tudományos tényekről alkotott – rendelkezésekre álló – vélemények, ismeretek ilyen módon nem kerültek rendszerezésre. Mivel a jelenségeket mindig több tényező determinálja, az általam megjelölt különböző szintek (egyéni, vállalati, országos stb.) mentén mélyebb kapcsolatok és törvényszerűségek vonatkozását vélelem felfedezni. Különösen fontosnak tartom a társadalmi jelenségek között fennálló kapcsolatok felderítését.

A jólét és a jóllét egységes szerkezetének kialakítási kísérletével egyre jobban kifejezésre jutnak azok a tényezők, amelyek definiálják az egyes szintek és dimenziók metszetét, új kutatási kérdést és problémát vetnek fel, valamint új tudományos módszertani ill. megoldási lehetőséget vetíthetnek előre. Célként fogalmazódott meg a táblázat összeállításánál, hogy a leírással modellezhető a kutatás tárgya az objektív valóságában. A táblázat gyakorlati tartalommal bír, közelebbi ismeretek szerezhetőek általa. Úgy vélelem, hogy bizonyos témák esetében meglehetősen nyilvánvaló, hogy jól kutatott területek (például az ökológiai lábnyom, a biokapacitás), míg mások kevésbé kutatott témák, így további elmélyült szakmai ismereteket igényel, újszerű problémafelvetést tartalmaz (például a vállalatok bérpolitikája; az emberek által még elviselhető jövedelemkülönbség; a pénz boldogító hatása stb.). Úgy gondolom, hogy több kutatás esetében egy-egy tényező jelentőségét túlhangsúlyozzák, miközben nem ad egyértelmű választ az alapproblémára, míg más tényező relatív jelentősége alacsony (mert például a matematika, mint kifejezésmód nem alkalmazható). Az is belátható, hogy a kutatás során gyűjtött, a térképbe rendezett adatoknak eltérő jelentősége van a diszertáció szemszögéből (az eltérő háttérszínnel jelzett cellák tartalma jelenik meg az értekezésben). A táblázat olyan ismereteket igyekszik kialakítani, amelyek új törvényszerűségek alapján a tudományos megismerés további szintjeit befolyásolják. A dolgozaton végigvonul az a központi kérdés, hogy mekkora jövedelmi különbség az optimális egy munkahelyen, az országon belül, vagy az országok között. A dolgozat fő módszertani újítása azonban abban áll, hogy meghatározza azt a közgazdasági elemzési keretet, ahol térben és időben értelmezhető az egyenlőség kérdése (egy-egy részterületnél konkrét számadattal is kíván szolgálni, választ adva az alapfelvetésre).

Módszertani lehetőségként értelmezem a migráció jelenségét, mivel úgy vélelem, van a migrációnak egy új, kevésbé analizált változata is, amellyel az egyenlőtlenség ún. *természetes határa* vizsgálható. Az elviselhető mértéket így új elmélet segítségével kívánom kutatni és magyarázni. A jövedelemegyenlőtlenség bizonyos fokú és típusú migrációt idéz elő, és erre a jövedelem és a migráció közötti viszonyra építem a vizsgálódásomat.

A táblázat felosztása természetesen nem abszolút érvényű. Nem arra törekszik, hogy létrehozson egy kizárólagos, és mindenre kérdésre kiterjedő általános elméletet. A „kutatási térkép” arra helyezi a figyelmet, hogy a téma kutatása rendszerszemlélet segítségével kell, hogy történjen, valamint, hogy a jólét és a jóllét tanulmányozása során komolyan foglalkozunk az élet lényegi kérdéseivel. Előrevetíti továbbá azokat a dimenziókat, amelyekben megjelenik további kutatási potenciál. Ezt a leíró táblázatot úgy kell kezelni, amely felhasználható további kutatások alapanyagaként, de a későbbiekben is bővíthető, finomítható és gazdagítható.

Megnevezés		I.	II.	III.	IV.	V.
		Egyéni szint	Vállalaton belüli egyenlőtlenségek	Országon belüli különbségek	EU-n belüli differenciáltság	Világméretű egyenlőtlenségek
Jóllét	Jövedelem (1)	Mennyi a reális jövedelem? Hányszoros jövedelemkülönbségeket viselnek el az emberek? Alapjövedelem vs. minimálbér?	Minimálbér vs. csúcspozíciók Transzparencia vs. titkos fizetések Női bér vs. férfi fizetés	Magterületek vs. depressziós térségek Átlagbérek vs. topjövedelmek	Centrum térségek vs. periféria (GDP, minimálbérek és átlagbérek)	Hova vándorol a jövedelemnövekmény a világban? Mindez kinek a rovására?
	Fogyasztás (2)	Miként tud megvalósulni a minimális életfeltételekhez és az egészséges élelmiszerekhez való jutás lehetősége?	Csúcs Cafeteria vs. „semmi”?	Létminimum vs. luxusfogyasztás	Létminimum vs. luxusfogyasztás?	Élelmiszerpazarlás vs. éhhalál
	Vagyon (3)	Biztos egzisztenciához (pl. lakás, autó) jutás hány évi megtakarítás szükséges?	Tulajdonosi vagyon felhalmozása, menedzserek tökerészesedése vs. részvényesek-dolgozók-érintettek juttatása	Csúcsgazdag vs. mélyszegény	Regionális központ vs. szegény vidék?	A világ szupergazdag emberei vs. nyomorregyedek
	Boldogság (4) élettel való általános elégedettség	Mitől lesz boldog az életünk? Anyagiak mennyire befolyásolják a boldogságot?	Tisztességes munkakörülmények, jó munkahelyi légkör vs. súlyos munkaerő kizsákmányolás	Boldogság (wellbeing) vs. depriváltság (illbeing)	Mitől boldogok a magyarok? Mitől boldogok más nemzetek?	Hol vagyunk a világ boldogságtérképén? Legboldogabb ország vs. legboldogtalanabb nemzet
	Egészség (5) fizikai és mentális közérzet	Miként tud megvalósulni az egészséges életkörülményekhez jutás?	Egészséges munkahely (egészséges életmódot szem előtt tartó) vs. embertelen munkakörülmények	Regionális különbségek, eltérő egészségi állapot; magán vs. állami kórházak	Nagyon eltérő színvonalú egészségügyi ellátórendszer	Eltérő egészségügyi kockázatok a világon
	Oktatás (6) iskolázottság	Mennyire biztosított az oktatáshoz, tudáshoz, képzettséghez való hozzájutás? Mennyire biztosított az egész életen át tartó tanulás?	Tudást támogató közeg, oktatásban való részvétel lehetősége, tudásmenedzsment vs. képzést nem támogató szervezeti kultúra	Minőségi oktatás vs. átlagnál gyengébb iskolák Magániskolák vs. állami intézmények	Eltérő oktatási rendszerek, eltérő színvonal az oktatásban (oktatásra fordított kiadások egyenlőtlensége)	Elit iskolák vs. minőségi oktatás hiánya
	Környezet (7) természeti környezet, lakókörnyezet	Mennyire biztosított az ember természetes életfeltételei, az élhető emberi környezet?	CSR vs. profitmaximalizálás (társadalmi felelősségvállalásban jelentkező különbség)	Sűrűn lakott városi környezet vs. vidék; Hipermodern vs. rozsdáövezetek, globális lerakók.	Metropolisz vs. vidék	Túlhasználtság (kizsákmányolás) vs. fenntarthatóság Ökológiai lábnyom vs. biokapacitás

16. táblázat A kutatási terület holisztikus megközelítését bemutató táblázat Forrás: saját szerkesztés

3.2 Az adatbázis

3.2.1 A szekunder adatok forrásai

Kutatásom során a szekunder adatok tekintetében az Eurostat adatbázisára támaszkodom. Az idézett adatok forrása az Eurostat által az elmúlt években publikált legfrissebb eredmények. Az adatbázist a 28 Európai Unió tagországa adatai képezték. Az adatok gyűjtése kiterjedt az elmúlt évi átlagos gazdasági fejlettséget mérő mutató, a GDP alakulására, a jogszabályok alapján előírt legkisebb bérekre, valamint a nettó átlagbérek alakulására. Migrációs adatok tekintetében sajnos alig van megbízható adat, ami alapján következtetéseket lehetne levonni. A globalizálódó világban, legfőképpen az Európai Unióban, ahol a határok elmosódnak, a korábban lassú, akadályokkal nehezített mozgás felgyorsul, a hagyományos keretek között működőképes mobilitási statisztika egyre rosszabb teljesítményre képes. A mai világban olyan migrációs folyamatok válnak meghatározóvá, amelyeket a merev és bürokratikus rendszer egyre kevésbé képes felmérni (Tárki, 2012)²⁵. Mindezen túl a hivatalos statisztikák nem térnek ki olyan folyamatokra, mint például a határ menti ingázás, a tanulásnak álcázott feketemunka, vagy éppen a jóléti migráció. A kutatás során felhasznált legfőbb változók a következők:

- Egy főre jutó GDP (az általános gazdasági fejlettséget jelző indikátorok közül),
- Minimálbérek – bérminimumok (amelyek a jogszabályok alapján minden alkalmazottra vonatkoznak; a havi bérminimumok bruttó értékek, a jövedelemadó és a társadalombiztosítási hozzájárulások levonása előtti értékeket tartalmazzák)
- A legkisebb bérek vásárlóerő-paritáson számolva (ez kiküszöböli az országok árszintjében lévő különbségeket, és ezáltal lehetővé teszi az összehasonlítást az országok között)
- Havi nettó átlagbérek
- GINI index (%)
- Global Gender Gap Index
- Női-férfi keresetek közötti rés (%)

Az adatok előkészítéséhez és az alapstatisztikák kiszámításához a Microsoft Office Excel 2007-es verzióját használtam. Az adatok további elemzéséhez az SPSS 23.0 statisztikai programcsomagot alkalmaztam.

3.2.2 A primer adatok és a mintavételezés

Az előző fejezetben bemutatott szekunder adatokra támaszkodva készítettem a primer kutatásaimat. A tapasztalati úton, empirikusan szerzett adatgyűjtés célja az volt, hogy olyan aktuális, érvényes és autentikus információkat kapjak eredményül, amit korábban és ilyen

²⁵ Tárki Monitor Jelentések 2012 – Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban. TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt., Budapest

formában nem gyűjtöttek össze. A jólét és a jóllét vizsgálata bár nem új keletű, azonban a jövedelemegyenlőtlenség ily módon történő megközelítése, illetve a boldogsággal összefüggésbe hozható vizsgálata újdonságként hat a tudományos életben.

A kutatás kísérletet tett arra, hogy (1) a vállalati szférából elsődleges adatokat kapjak a munkavállalóknak juttatott jövedelmek különbségéről, valamint (2) a munkavállalási célú migráció segítségével – külföldön élő magyarokat bevonva – mérjem a jövedelmi egyenlőtlenségek elviselhető mértékét, ún. *természetes határát*. A primer adatokat kérdőíves megkérdezés segítségével gyűjtöttem.

(1) A kutatás első része gyakorlati gazdasági szakemberek – gazdasági vezetők, HR vezetők és könyvelők – bevonásával zajlott. A megkérdezés 2017. január és március közötti időszakban történt.

A minta összetételére vonatkozó információk (adatok fő-ben):

Egy cég gazdasági vagy HR vezetője/könyvelője/főkönyvelője	31
Több cég könyvelésébe van belevetése	35
Egy cég felsővezetője, egyéb vezetője	22
Egyéb (csoportvezető, irodavezető, ügyintéző, asszisztens stb.)	17
Összes megkérdezett	105

A könyvelőirodák és a cégek megyék szerinti megoszlása (%)

	Könyvelőirodák	Cégek
Zala megye	27,0%	21,9%
Pest megye	18,9%	39,0%
Veszprém megye	16,2%	4,8%
Somogy megye	13,5%	7,3%
Egyéb	24,4%	27,0%

A könyvelők szakmai tapasztalata szerinti megoszlás (%)

1-2 év	13,2%
3-5 év	18,4%
6-10 év	21,1%
10 év felett	47,4%

A vezetői beosztású kitöltők megoszlása a vállalkozás mérete alapján (%)

Mikrovállalkozás vezetője	25,0%
Kisvállalkozás vezetője	20,5%
Középvállalat vezetője	29,5%
Nagyvállalat vezetője	15,9%
Egyéb forma	9,1%

(2) A primer információkra irányuló megkérdezés második része külföldön élő/dolgozó magyarok bevonásával jött létre, az adatok forrását ebben az esetben azok a magyar válaszadók jelentették, akik Magyarországról mentek – feltehetőleg jobb élet reményében – külföldre. A kutatásra 2017. november és december közötti időszakban került sor. A minta összetételére vonatkozó információkat a következő táblázatok szemléltetik.

A minta nemek szerinti megoszlása

Nő	656	62,9%
Férfi	386	37,1%
Összes megkérdezett	1042	100%

A megkérdezettek korösszetétel szerinti megoszlása

19 – 30 év	392	37,6%
31 – 40 év	420	40,3%
41 – 50 év	169	16,2%
51 -60 év	44	4,2%
60 év felett	14	1,3%
nincs adat	3	0,3%
Összesen	1042	100%

Életvitel alapján történő kategorizálás

naponta jár külföldre dolgozni	21	2,0%
hetente jár külföldre (egy-két napot minden héten itthon tölt)	42	4,0%
egy-egy szezont tölt külföldön	116	11,1%
életvitel szerűen külföldön tartózkodom	860	82,5%
nincs adat	3	0,3%
Összesen	1042	100%

A mintában résztvevők megyék szerinti megoszlása

Bács-Kiskun megye	32	3,1%
Baranya megye	41	3,9%
Békés megye	19	1,8%
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	25	2,4%
Csongrád megye	35	3,4%
Fejér megye	36	3,5%
Győr-Moson-Sopron megye	40	3,8%
Hajdú-Bihar megye	22	2,1%
Heves megye	12	1,2%
Jász-Nagykun-Szolnok megye	14	1,3%
Komárom-Esztergom megye	16	1,5%
Nógrád megye	7	0,7%
Pest megye	166	15,9%
Somogy megye	78	7,5%
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	11	1,1%
Tolna megye	14	1,3%
Vas megye	37	3,6%
Veszprém megye	137	13,1%
Zala megye	257	24,7%
Nincs adat	43	4,1%
Összesen	1042	100,0%

A megkérdezettek iskolázottság szerinti megoszlása

általános iskola	6	0,6%
szakiskola	109	10,5%
középiskola (gimnázium, szakközépiskola)	310	29,8%
felsőfokú szakképzés	204	19,6%
főiskolai/egyetemi diploma	396	38,0%
PhD vagy más tudományos fokozat	16	1,5%
nincs adat	1	0,1%
Összesen	1042	100%

A külföldön élő magyarok célországok szerinti megoszlása

Ausztria	36,9%
Németország	21,7%
Egyesült Királyság	19,6%
Svájc	5,2%
Amerikai Egyesült Államok	1,9%
Dánia	1,5%
Írország	1,5%
Hollandia	1,2%
Lengyelország	1,0%
Egyéb (Európa)	5,3%
Egyéb (más kontinens)	1,2%
Nincs adat	3,0%
Összesen	100%

A megkérdezettek családi állapot szerinti megoszlása

egyedülálló	219	21,0%
párkapcsolatban él	343	32,9%
párkapcsolatban él, gyermekkel	91	8,7%
házasságban él, gyermek nélkül	113	10,8%
házasságban él, gyermekekkel	271	26,0%
nincs adat	5	0,5%
Összesen	1042	100%

Egy mintából akkor vonhatunk le használható következtetéseket a teljes sokaságra vonatkozóan, ha a mintának lényegében ugyanolyan az összetétele, mint az alapsokaságnak (Babbie, 2000). A társadalomtudományokban a mintavételezés során kiemelt szempont a reprezentativitás. Ki szeretném hangsúlyozni azonban, nem szükséges, hogy a minta minden tekintetben reprezentatív legyen, a reprezentativitás kritériuma a konkrét kutatás szempontjából fontos jellemzőkre korlátozódik. Megállapítást nyert esetemben az a tény, hogy a mintám összetétele nagyban megegyezik korábbi kutatások adatfelvételeivel (Blaskó et al., 2014). Sík Endre és Szeitl Blanka szerzőpáros publikációjában – Blaskó és munkatársai kutatásaira hivatkozva – összefoglalóan lejegyezte a külföldön élő magyarok társadalmi összetételét: (1) a migránsok körében többen vannak a férfiak, mint a nők; (2) magas a 26–50 évesek aránya; (3) a felsőfokú iskolai végzettségük aránya magasabb, míg az alacsonyabb; (4) három legfontosabb célország Németország, Egyesült Királyság és Ausztria. Mintámban csak a férfiak és nők arányára vonatkozó adatok mutatnak más képet, ami véleményem szerint nem azt jelenti, hogy több magyar nő lenne külföldön, egyszerűen

ebben a mintában több nő vállalkozott a kérdőív kitöltésére (megemlítendő azonban a 2015. évi Munkaerőpiaci Tükör megállapítása, amit azt mutatta ki, hogy Ausztriában például több magyar nő dolgozott, mint férfi (Munkaerőpiaci Tükör 2015, p. 63)).

A mintavétel során törekedtem, hogy „kiegyensúlyozott” csoportot kérdezzek meg mindkét kérdőíves felmérésben. Egyik esetben sem valószínűségi mintavételt alkalmaztam, melynek oka a kutatásra fordítható költségvetés szűkös volta volt. A vizsgálatoknál azonban törekedtem a fontosabb jellemzők vonatkozásában reprezentativitás elérésére.

(1) Szakértői mintavételt alkalmaztam a vállalati szféra megkérdezése tekintetében. Ilyenkor az alapsokaságból ki lehet emelni azokat a válaszadókat, akik szakértők a vizsgált sokaságban. A módszer lényege, hogy meghatározásra kerülnek azok az egyedek, akik mindenképpen ill. semmiképpen ne szerepeljenek a mintában. A vállalatokon belül a jövedelmek különbségére a gazdasági vezetők, HR vezetők és könyvelők látnak rá a legjobban.

(2) Hólabda mintavételi eljárással dolgoztam a külföldön élő magyarok megkérdezésekor. A módszert azért választottam, mert ez a technika a személyes ismerősi körből tud kiindulni és eljutni egészen távoli helyekre. Az internetes ismeretségi- és kapcsolati hálók, valamint az internet adta tér komoly és egyre népszerűbb lehetőség virtuális kapcsolatok létrehozására, amelyek segítségül vannak az üzenetek eljuttatásában, adatok és információk cseréjében. A legtöbb ismertségi hálózat az interneten nyilvános. A kapcsolatokra épülő rendszer mellett az az érvem, hogy a közösségi média szép lassan bekúszott az emberek életébe, és az ingyenes kapcsolattartás egyik fontos eszköze lett. Úgy vélem, a külföldön élő magyarok is előszeretettel használják a közösségi hálókat, legtöbb esetben ezen keresztül tartják a kapcsolatot itthon élő rokonaikkal, barátaikkal, ismerőseikkel (sőt a külföldön élők egymással, ahol a csoportokon belül segítik egymást). A végzett kutatás esetében a megkérdezettek magas elemszáma biztosíthatja a reprezentatív eredményeket.

3.3 Vizsgálati módszerek

Egy ilyen központi kérdés vizsgálata – mint a jövedelemegyenlőtlenség – megközelíthető kétféle módon:

(1) kutatók megkísérik felmérni az emberek társadalmi helyzetét, azokat a jellemzőket, amelyek a jövedelmekhez kapcsolódnak, ebből vonva le következtetéseket arról, mekkora a távolság különböző társadalmi csoportok között

(2) lehetséges még magukat az embereket megkérdezni arról, hogyan érzékelik helyzetüket.

Sokan gondolják, hogy a tudományos megismerés szemszögéből a társadalmi tények, egyenlőtlenségekre, rétegek közötti különbségekre vonatkozó adatok többet érnek és valószínűbb képet adnak, mint az emberek érzései, benyomásai. Ugyanakkor viszont a társadalmi egyenlőtlenségek, mint kezelendő probléma utóbbi megközelítése szintúgy releváns, hiszen az emberek preferenciáit, elégedettségét vagy elégedetlenségét sokkal inkább saját érzéseik határozzák meg, mintsem hogy a társadalomkutatók milyen módon minősítik őket. Mára az

emberek vélekedései, attitűdjei szintén társadalmi tényeknek tekinthetők, ebben az értelemben bármennyire is szubjektív egyéni szinten, a társadalmi egyenlőtlenségek tudati leképződése már olyan objektív jelenség, amely szociológiai elemzést igényel. A kutatás kitűzött célja, hogy bemutassa a jövedelemegyenlőtlenségek vizsgálatának létjogosultságát, a szekunder és a primer adatok elemzésével képet adjon a jövedelemkülönbségek alakulásáról hazánkban, és az Európai Unión belül. A dolgozat röviden kíván foglalkozni a nők és a férfiak közötti jövedelemkülönbségek alakulásával Magyarországon, és betekintést kíván adni abba, hogy a gazdaságpolitikai döntések (esetünkben a személyi jövedelemadó szabályozása) hogyan hatnak a jövedelemkülönbségekre. A disszertáció fő célja, hogy képet adjon a jövedelemegyenlőtlenség ún. *természetes határáról*. Egyedi megközelítésben, speciális aspektusból kívánom becsülni a bérkülönbségek még elviselhető mértékét.

3.3.1 Kvantitatív módszerek - Kérdőíves vizsgálatok

A kérdőíves felmérés ma valószínűleg a társadalomtudományokban leggyakrabban alkalmazott kutatási módszer, mely alkalmas leíró, magyarázó és felderítő célokra (Babbie E., 2000). Mivel a kérdőíves vizsgálatok kiválóan megfelelnek nagyobb alapsokaság attitűdjeinek mérésére, valamint eredeti adatok gyűjtésére, ezért én is ezt választottam a kutatáshoz. A módszer rugalmasságát kihasználva kerültek kialakításra a kérdések a téma sajátosságainak megfelelően, figyelve arra, hogy a módszer jellegéből adódó esetleges merevséget kiküszöböljem, ill. elkerüljem. Kiemelt szempontként kezeltem, hogy standardizált kérdőívek készüljenek, és a legalkalmasabb módon – de nem leegyszerűsítve – mérjék a kitűzött célokat. A kutatási munkám középpontjában két kérdőíves vizsgálat áll. A kérdőíveket úgy készítettem el, hogy a megkérdezetteknek csak jelölni kelljen a kapcsolódó tényezőket, faktorokat, de a nyílt kérdések esetében szabadon kifejezhetők voltak a vélemények. A kérdőívek online formában készültek, ami lehetővé tette a földrajzi akadályok áthidalását, és segítette a lekérdezés dinamikusságát, a költséghatékonyságot, valamint nem utolsósorban kímélte a környezetet (nem került nyomtatásra). A kutatás a 2017-es év során valósult meg.

A kvantitatív adatfelvétel jellemzőit mutatja a következő táblázat a két szférában.

Jellemzés			Kutatási időszak	Becsült válaszadási arány	Elemzés szám
Vállalati kérdőív	online önkitöltős	20 kérdésből álló kérdőív	2017. január – március	25%	105
Magánszemélyeknek szóló kérdőív	online önkitöltős	40 kérdésből álló kérdőív	2017. november – december	85%	1042

17. táblázat A kutatási kérdőívek jellemzői
Forrás: saját szerkesztés

A vállalati kérdőíves kutatást nem tartom reprezentatívnak, az eredmények csak a konkrét megkérdezettekre vonatkozathatók, nem kívánom általánosítani a teljes populációra. Eredménye azonban értéket képvisel, hiszen 105 szakértő véleménye elemzésre alkalmas

(összehasonlítható szekunder adatokkal), elgondolkodtatásra ad okot, valamint további kutatási irányokat jelölhet ki.

A magánszemélyekre kiterjedő kérdőíves felmérés esetében a magas elemszámtól vártam a reprezentatív eredményeket. Emellett a magas válaszarány esetén kevésbé valószínű a nem válaszolók miatti szignifikáns torzítás. A szakirodalom szerint, ha sikerül megmutatni, hogy adataink nem torzulnak a válaszmegtagadás miatt, többet érhet, mint egy magas válaszarány. Nem lehet figyelmen kívül hagyni ebben az esetben, hogy közel másfél hónap alatt sikerült az 1042 fős mintát lekérdezni, valamint azt az érdeklődést, amit a téma iránt tanúsítottak a kitöltők (436 fő adta meg az e-mail címét önkéntesen, mivel érdekli a kutatás eredménye). A kérdőívek teljes terjedelme megtalálható a disszertáció mellékletében (Ld. 3. és 4. melléklet).

3.3.2 Kvalitatív módszerek - Tartalomelemzés

Az előzőekben részletesen bemutatott két vizsgálati módszer esetében is lehetőség volt kvalitatív információk gyűjtésére. A módszert azért tartottam fontosnak, mert a választott célcsoportok gondolkodásmódját, attitűdjeit sikerült így mélyebben megérteni, így teljesebb bepillantást kaptam.

A tartalomelemzés viszonylag új módszer a társadalomtudományok területén. Az első módszertani könyv (Content analysis in communication research), mely a tartalomelemzéssel foglalkozik, 1952-ben jelent meg és Bernald Berelson nevéhez fűződik. A szerző ebben a könyvben kidolgozta a kvantitatív tartalomelemzést, amit a módszer klasszikus formájaként tartanak számon. A tudományos igényű tartalomelemzés alkalmazása csupán az utóbbi egy-két évtizedben vált ismertté hazánkban. Ez az elemzési technika rögzített kommunikációk mennyiségi és minőségi analízisét teszi lehetővé. A módszer irányulhat többféle forrásra, és fő előnye, hogy nem korlátozódik le a nyílt és nyilvánvaló tartalmak feltárására és elemzésére, hanem a látens összefüggéseket igyekszik feltárni. A tartalomelemzésnek két formáját különbözteti meg a szakirodalom: kvantitatív és kvalitatív. A két módszer eljárásaiban, adatelemzési algoritmusában helyenként sok hasonlóságot mutat. Jelenleg a nemzetközi tudományos életben a kvantitatív és a kvalitatív megközelítés integrálásának korszakát figyelhetjük meg. A tartalomelemzés ma már szinte csak automatizált formájában ismert. Számos szoftver áll rendelkezésre az elemzés elvégzésére. Megkülönböztethetünk szövegelemző szoftvereket és tartalomelemző szoftvereket. A szövegelemző programok olyan eszközök, melyek segítséget nyújtanak a kutatónak a rendszeres, rendezett munkához, de a jelenségek magyarázata, a kódolás az elemzőre marad. A tartalomelemző szoftverek a kódolás folyamatában nyújtják a legtöbb segítséget (Juhász, 2009). Kutatásomban az Atlas.ti programot használtam, amely egyaránt alkalmas kvantitatív és kvalitatív elemzésekhez. A szoftver felhasználóbarát, rugalmas, és nagy mennyiségű (pl. könyv terjedelmű) szöveg elemzését is lehetővé teszi. A program szöveges file-okat képes kezelni, segítségével kimutatható a szövegben előforduló szavak gyakorisága, kiemeli a szövegek releváns kulcsszavait. Színes, látványos szófelhő készíthető néhány kattintással (aktuális dokumentumunk leggyakrabban előforduló szavait

emeli ki, többféle beállítás közül választhatunk). A kulcskifejezéseket a megfelelő kontextusaival együtt kiemeli a dokumentumokból a kvalitatív elemzéshez. Ez a funkció nagy segítségre volt a kérdőívek nyílt kérdéseinek elemzésénél. Az adatok kódolásához több lehetőséget is felkínál a program. A vizsgálatok megbízhatóságáról a program gondoskodik, hiszen a keresés automatikus. A szoftver nagy előnye, hogy kompatibilis a társadalomtudományok terén leggyakrabban használt programcsomaggal, az SPSS-el.

3.4 Az adatfeldolgozás módszerei

Leíró statisztika

Egyváltozós elemzéseim esetében a skála típusának megfelelően a 18. táblázatban összefoglalt statisztikai módszereket alkalmaztam.

Mutatók	Nominális skála	Ordinális skála	Intervallum/arány skála
Helyzetmutatók	-	módusz	kvantilisok, minimum, maximum
	-	-	átlag
	-	gyakoriság, relatív gyakoriság	
Szóródási mutatók	-	terjedelem, interkvartilis terjedeleme	
	-	-	szórás, relatív szórás
	-	gyakoriságra oszlop- és kördiagram	
Grafikus megjelenítés	-	-	hisztogram, pontdiagram, box-plot ábra

18. táblázat Az alkalmazott mutatók és a skálátípusok összefüggése
Forrás: saját szerkesztés

A kérdőíves felmérések tervezésekor körültekintő odafigyelés vezérelt a mérési skálák tekintetében. Fontos szempontot képviselt, hogy a nominális mérési szint esetében (például szakmájában dolgozik-e vagy tervezi-e a hazatérést) a változók kategorizálást, osztályozást tesznek lehetővé. A sorrendi (ordinális) skála alkalmazása már a sokaság egyedeinek valamely tulajdonság intenzitása alapján lehetőséget enged a sorba rendezésre (például az anyagi jólétre vagy az általános boldogságérzetre irányuló kérdéseim). Magas mérési szintet – főleg arány skálát – használtam a mennyiségi ismérveknél (például a havi megtakarítási összeg vagy a biztos egzisztencia elérésének ideje). A hazai és a külföldi jövedelmekre irányuló kérdések esetében viszont kiemelt figyelmet érdemel, hogy ordinális skálát alkalmaztam a válaszadás érdekében (bár a jövedelmek vizsgálata arányskálán lenne indokolt). Megemlítendő, hogy a 18. táblázatban szereplő statisztikákat csak az arányskála esetében lehet pontosan meghatározni, de az osztályközökbe sorolt válaszok alapján – mivel valójában ezek az ismérvek is arányskálán mérhetőek – törekedtem a lehetőségek kiaknázására és becsültem a mutatókat. Tehát a feldolgozás során becsléssel éltem azoknál a változóknál, ahol a jövedelmeket a válaszadók egy intervallumba sorolták be. Ezekben az esetekben osztályközös gyakorisággal számoltam. A kvantilis értékek számítása a szélsőséges értékek kezelése

miatt volt fontos, a szóródás terjedelmének meghatározásánál feltárt esetleges problémát korrigálta. A kvantilis értékek közül a leggyakrabban alkalmazott kvantilis értékeket használtam, Q_1 , Q_2 és Q_3 jelölésekkel. Az interkvantilis terjedelemre abban az esetben hagytam, ahol a statisztikai sor középső 50%-a (az első negyed alatti és feletti értékek ilyen esetben kívül esnek) hordozott releváns információt. Vizsgálataimban az egyes módzatok összehasonlítását lehetővé tévő ún. *szorzókat* (arányszámokat), illetve parciális szorzókat alkalmaztam. A szorzótényezők biztosítják, hogy egyértelműen kifejezésre jusson, hogy hányszorosa az arányt alkotó két érték egymásnak. A leíró statisztikai elemzések egyben feltárták a többváltozós elemzések elvégzéséhez szükséges feltételeket.

Következtetési statisztika, összefüggés-vizsgálat

Kapcsolatvizsgálatnál kategorizált változók esetében keresztábra elemzést, míg metrikus változók esetében korreláció és regresszió számítás, valamint klaszteranalízist alkalmaztam. Két kategoriális változó közötti kapcsolat vizsgálatánál általában χ^2 próba segítségével dolgoztam. Igazolt szignifikáns kapcsolat esetében a Cramer mutató értékét is feltüntettem a kapcsolat szorosságának érzékeltetésére. Nem paraméteres próbákat alkalmaztam az ordinális mérési szintű változók esetében független minták összehasonlítására, valamint arányskála esetében is, amennyiben az adatok normál eloszlása nem volt biztosított. Mann – Whitney – Wilcoxon próbát akkor alkalmaztam, ha a független mintás t próba feltételei nem teljesültek. Mann–Whitney vagy U teszt statisztikának az alapja a két csoport elemeinek a párba állítása; ha az egyik típusú pár aránya nagyban eltér a másiktól, valószínűleg különbség van a két populációban a számok eloszlásában. Kruskal-Wallis tesztet alkalmaztam több független mintás esetben (egytényezős varianciaanalízis helyett). A próba nullhipotézise az, hogy a vizsgált csoportok mediánja megegyezik (azaz nincs köztük sztochasztikus dominancia). A statisztikai próbákkal a sokaságra vonatkozó feltevéseket ellenőriztem. Döntéseimet 5%-os szignifikancia szint mellett hoztam meg ($\alpha = 0,05$) az empirikus szignifikancia szint, azaz a p érték alapján. A korreláció-számításnál Pearson féle lineáris korrelációs együtthatóval mértem a kapcsolatok erősségét. Idősorok elemzésénél a polinomiális trendvonalat használtam (ingadozó adatok esetén jól alkalmazható ez a görbe, közülük is általában a parabolát ismerik és használják a leginkább).

Hiányzó és kiugró értékek vizsgálata

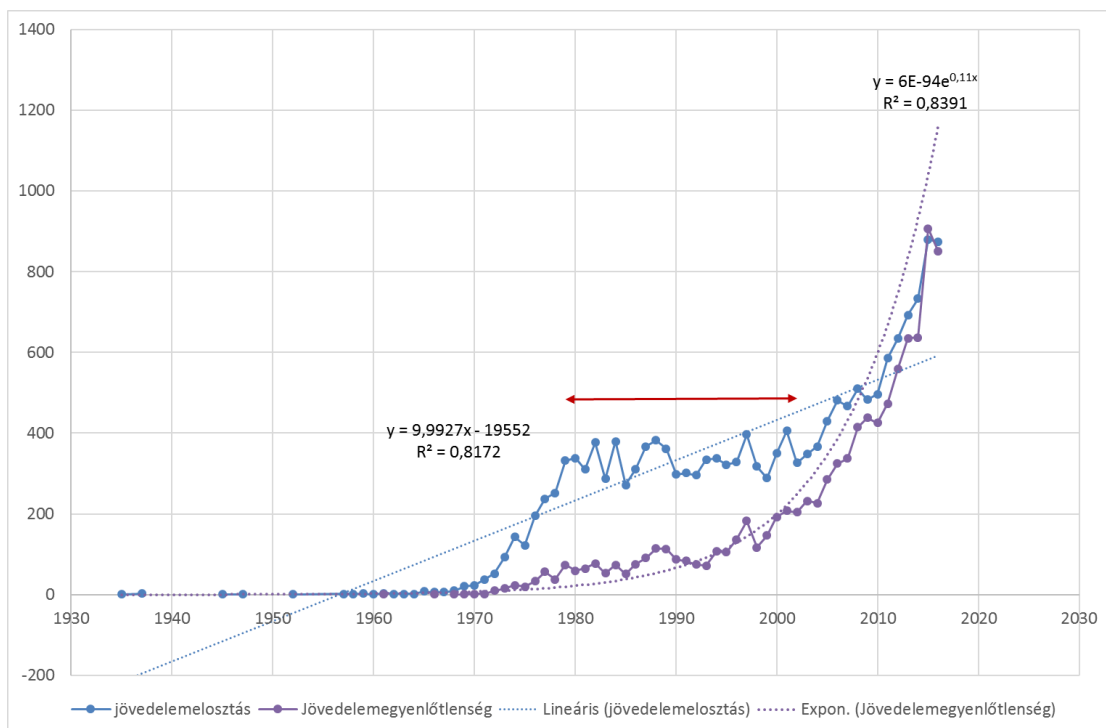
A kiugró értékek esetében a vizsgálataim arra irányultak, hogy adatbeviteli vagy kódolási hiba történt-e, illetve egyedi vagy különleges eseménynek tudható be. Nagy számban nem fordultak elő ilyen esetek, de odafigyelés vezérelt. Minden alkalommal egyedi elbírálás keretében döntöttem a „megtartásról” vagy a „kizárásról”. Általában a szükséges statisztikai próbák és tesztek lefuttatása után (kiugró értékkel együtt és anélkül) derült fény a problémára. Hiányzó értékek mögött a leggyakoribb ok az volt, hogy a válaszadók megtagadták a választ. Ezekben az esetben a mintanagyság csökkent (az SPSS sem veszi figyelembe a hiányzó értékeket). Abban az esetben, ha számottevő, meghatározott gyakorisággal fordult elő, kiemelt figyelmet fordítottam. A kutatások eredményeinél utalok a fentiekben említett helyzetekre, a kutatói döntésre és a magyarázatokra.

4 Eredmények és következtetések

4.1 Szekunder adatok felhasználásából nyert eredmények

4.1.1 A jövedelemegyenlőtlenség kutatásának létjogosultsága

A fejezet célja bemutatni, miként jelennek meg a tudományos online full-text adatbázisokban a szakirodalomban fellelhető kulcskifejezések, mint például a jövedelem-eloszlás vagy a jövedelemegyenlőtlenség, és az egyenlőség, továbbá milyen hangsúly helyeződött a migrációra (ezek miként változtak a tudomány története során). A kutatás a Science Direct adatbázisát vette alapul (Ld. 2. melléklet). A következő diagramok a kulcsszavak gyakoriság-elemzését mutatják be. A 9. ábrán a jövedelemelosztás és a jövedelemegyenlőtlenség említéseinek adatsorai láthatók.



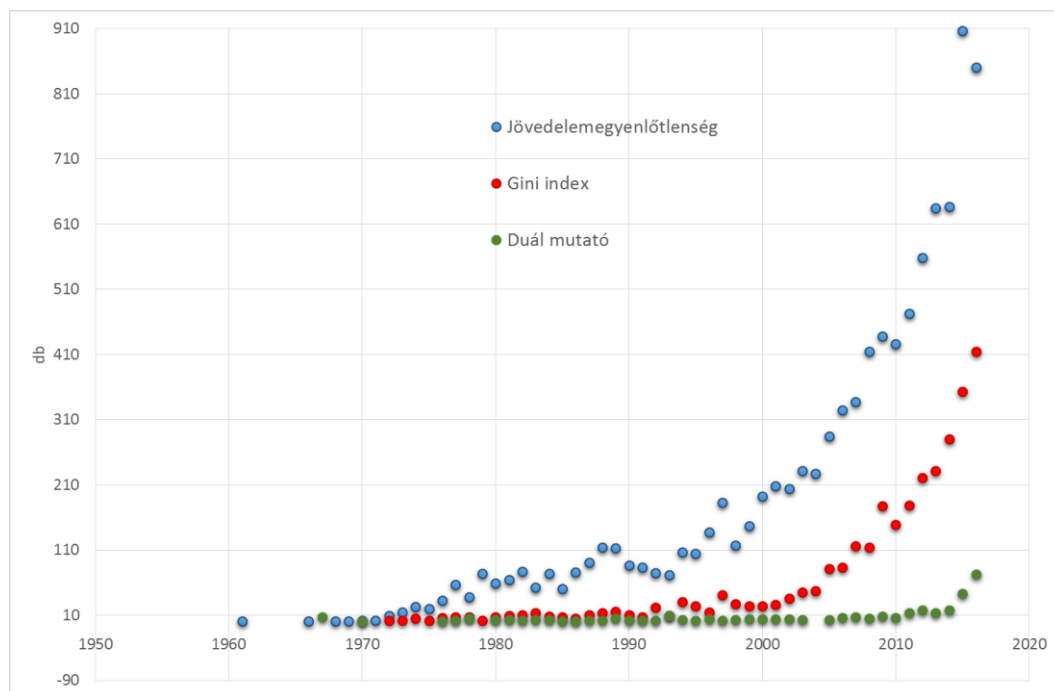
9. ábra A jövedelemelosztás és a jövedelemegyenlőtlenség említésének gyakorisága a Science Direct adatbázisában

Forrás: saját kutatás a Science Direct adatbázisa alapján, 2016

Jól megfigyelhető, hogy az 1970-es évek jelentős változást hoznak a társadalomtudományi kutatásokban, ugrásszerűen megnövekszik ugyanis a témával foglalkozó publikációk száma. Ha a trendeket szeretnénk vizsgálni célszerű a „Jövedelemegyenlőtlenség” esetében exponenciális trendvonalat használnunk. A trendvonal kiválóan illeszkedik az adatsorra, ami azt jelenti, hogy a jövedelemegyenlőtlenségekkel foglalkozó kutatások szám egyenesen gyorsulva növekszik. A „Jövedelemelosztás” esetében 1980-2000 között megfigyelhető egy viszonylagos stagnálás, ebben az időszakban indul meg a jövedelemegyenlőtlenség felívelő

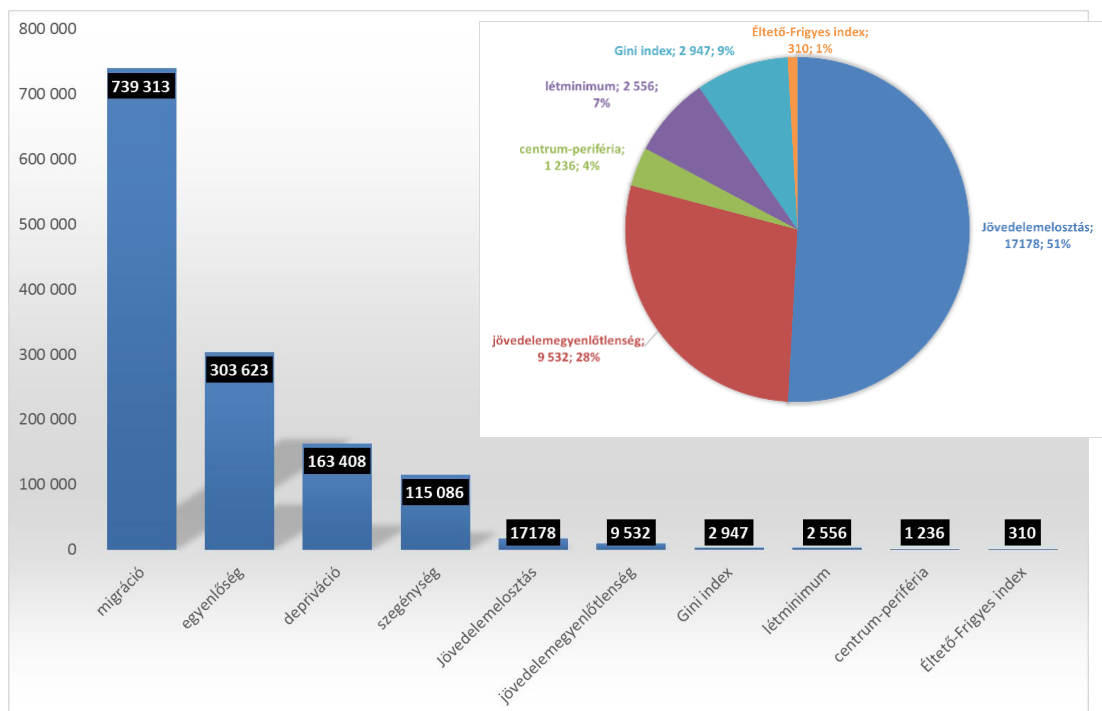
pályája. Jól látszik, hogy a 2000-es évektől közel együtt mozog a két fogalom említése. Figyeljük azt is meg, hogy R^2 érték mindkét esetben jó közelítést jelent, valamint a jövedelem-egyenlőtlenség adatsora jól közelít a jövedelemelosztáshoz. Megállapítható, hogy a jövedelemegyenlőtlenség kérdése 2015-ben és 2016-ban azonos prioritást élvez a tudományos publikációkban, mint a jövedelemelosztás. A jövedelemegyenlőtlenségekkel foglalkozó kutatások magukkal hozták a jövedelem-differenciák mérhetőségének különböző formáit. Ekkoriban a szocialista országok egyedülállóak voltak a jövedelem-felvétel tekintetében (korábbi fejezetben említésre került már). A jövedelemegyenlőtlenségek méréséhez kidolgozott átlag-hányados mutató, amely egy 1968. évi *Econometrica*-beli cikk kapcsán HIM (Hungarian Inequality Measure) néven vált ismertté, Éltető Ödön és Frigyes Ervin magyar statisztikusok munkájának köszönhető.

A 10. ábra jól mutatja, hogy az ún. duál mutató folyamatosan megjelenik a publikációkban, és állandó jelleggel napirenden tartja az egyenlőség-egyenlőtlenség problémáját. A Gini-index szintén a hetvenes évektől kezdi meg növekedését. Bár a szakirodalomban ez az egyik legvitatottabb mutató, hátrányos tulajdonsága ellenére látható felívelése az utóbbi 15 évben a tudományos kutatásokban. Az utóbbi években pedig újabb lendületet vett a jól ismert magyarok által kidolgozott Éltető-Frigyes index használata, ami azt a jövedelmi ollót mutatja, amely az átlagosan gazdagok (átlag feletti) és az átlagosan szegények (átlag alatti) jövedelme között fennáll.



10. ábra A jövedelemegyenlőtlenség, a Gini index és a duál mutató megjelenésének gyakorisága a Science Direct adatbázisában

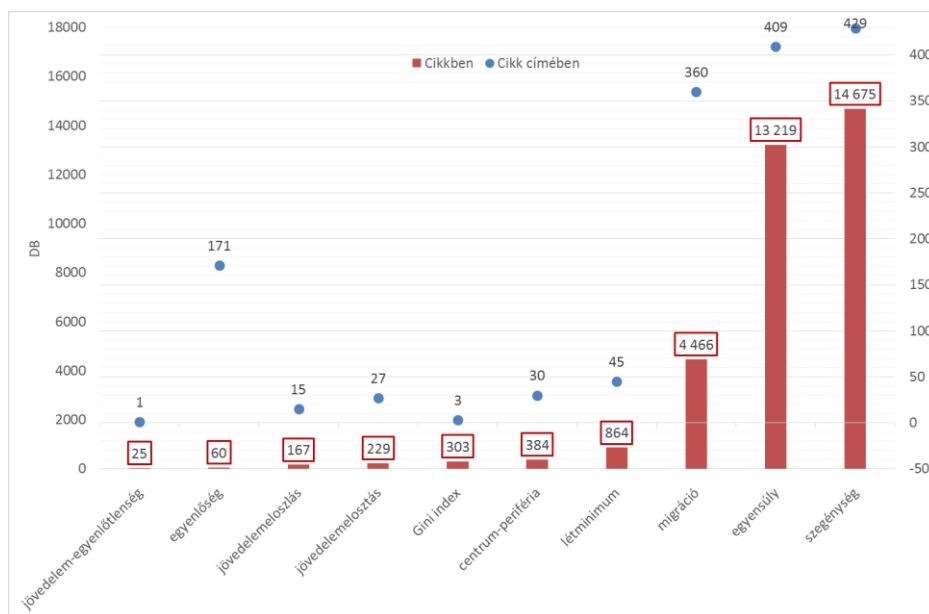
Forrás: saját kutatás a Science Direct adatbázisa alapján, 2016



11. ábra A kulcsszavak megjelenésének gyakorisága a Science Direct adatbázisában
 Forrás: saját kutatás a Science Direct adatbázisa alapján, 2016

A társadalmi egyenlőtlenségek milyenségével, mértékével kapcsolatos megállapítások, valamint az ahhoz kapcsolható migrációs folyamatok, a kutatások egyik kiemelkedő dimenziójának számítanak. Jól példázza a leírtakat ez a kutatás is. Az elmúlt közel 200 év távlatában a tudományos cikkek szavainak eszköztárát vizsgálva érdekes vonalak kirajzolódása figyelhető meg. Az előzőekben megfogalmazott folyamatokat több tudományág képviselői is kutatják. Nem csoda, hiszen 1972-ben jelent meg a Római Klub első jelentése „A növekedés határai” (The Limits to Growth) címmel. Az ún. Meadows-jelentés négy fiatal kutató munkája, ami az exponenciális növekedés természetét mutatja be, és annak határára hívja fel a figyelmet. Egy véges világban ugyanis nem lehet végtelen növekedés, és összhangot kell teremteni az ökológiai és a gazdasági stabilitás között. A híres RIO-jelentés neves kutatói is – ebben az időszakban – az említett problémákat részletesen értékelik, és emberibb, méltányosabb nemzetközi rend megteremtésére irányuló jobbitásokat fogalmaznak meg. Az 1970-es években még számos világmodell vázolta fel a világgazdaság várható fejlődését, amelyek gyakran a fejlődés korlátaira, a leselkedő veszélyekre hívták fel a figyelmet. A viszonylag gyors és egyben az országok egyenlőtlen gazdasági fejlődése, az 1973-1974. évi olajárrobbanás és a világgazdasági árak alapvető és tartós átrendeződése következtében a fejlődő országok gazdasági helyzetében, jövedelmi szintjében lévő – korábban is fennálló – nagy különbség tovább fokozódott. Az 1970-es évek a fejlődő országok számára nem hozták meg a kívánt eredményt e tekintetben. Megkülönböztetett fontossággal, közgazdasági szempontból is belátható, hogy a jövedelmi különbségek miatt jelentős migrációs folyamatok figyelhetők meg. Az életfeltételek romlása, a nagy néptömegekre kiterjedő rendkívüli jövedelmi

különbség elvándorlást generál a jobb életkörülmények megteremtése érdekében. A téma aktualitása pedig 2017-ben is időszerű. A következő grafikon (12. ábra) a MATARKA adatbázisában²⁶ fellelhető cikkek esetében mutatja a kutatás eredményét.



12. ábra A különböző kulcsszavak megjelenésének gyakorisága a MATARKA adatbázisban
Forrás: saját kutatás a MATARKA adatbázisa alapján, 2016

Az oszlopdiagram szemlélteti, milyen mennyiségben jelennek meg a választott kulcsszavak a publikációkban. Jól kitűnik a szegénység, az egyensúly és a migráció kiemelkedő szerepe. A kék jelölés a cikkek címében történő fellelhetőséget jeleníti meg az általunk kiválasztott szavak esetében, ami már érzékelhetően korrelál ($\hat{y}=52,039+0,0282x$; $R^2 = 0,797$) az oszlopdiagram adataival.

4.1.2 Az Európai Unió jövedelemegyenlőtlenségi térképe

Az Európai Unió fejlettségi térképe igen sokszínű. Az Európai Unión belül mind az országok között, mind az egyes országokon belül található nagy fejlettségbeli különbségeket. Az unión belül is léteznek ún. centrum térségek. Kiemelkedő például a London-Párizs-Amszterdam háromszög, melyen belül főleg London szerepe jelentős. Az Unió gazdaságának meghatározói a sokmillió nagyvárosok, amelyek ugyan többnyire fejlett iparral is rendelkeznek, de mégis elsősorban a szolgáltatások, a kutatás-fejlesztés, a kultúra és a politikai és nagyvállalati irányító központok adják a jelentőségüket. A periférikusan leszakadó térségeknek több típusa is megtalálható az EU-ban. Ilyenek például a ritkán lakott északi térségek (Svédországban, Finnországban), ahol a központoktól való nagy távolság, a rossz éghajlati körülmények és a kis népességszám nehezíti a fejlődést. Hasonló a hegyvidéki területek helyzete

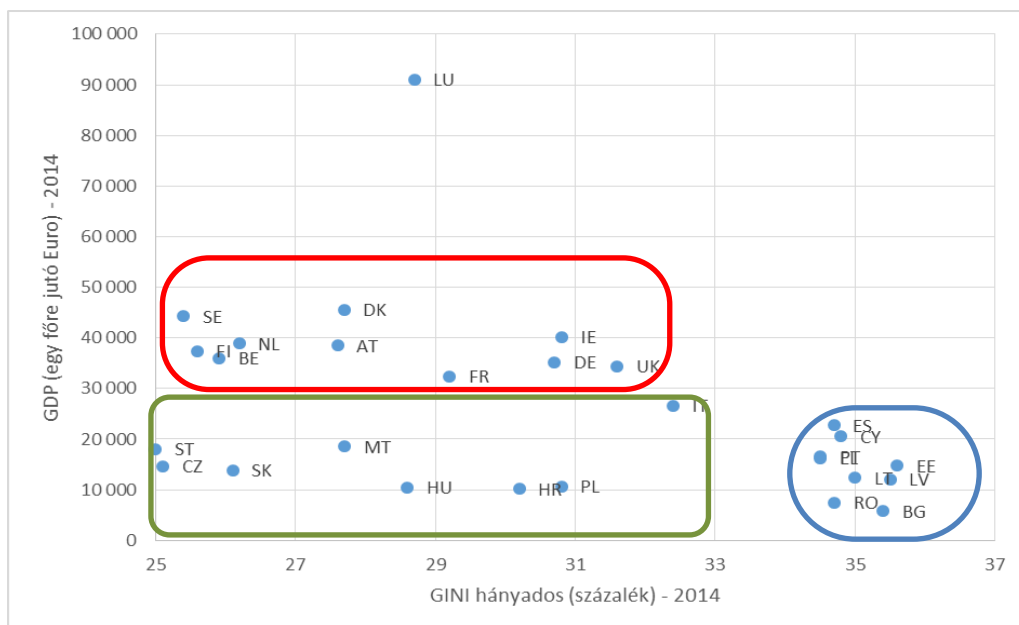
²⁶ A MATARKA a Magyarországon megjelenő tudományos és szakmai folyóiratok tartalomjegyzékeinek kereshetőségét és böngészését lehetővé tevő szolgáltatás. A feldolgozott cikkeinek száma több mint 2 millió, a folyóiratok száma 1600 felett van és a cikkek egynegyedének teljes szövegéhez hozzá lehet férni.

is. A vidéki térségekben a mezőgazdasággal foglalkozók nagyobb aránya és az alacsony jövedelem jelent problémát – ez jellemző Spanyolország, Portugália és Lengyelország több térségében is. Több térség ún. fél-periféria szerepet tölt be az EU-ban, amely fejlettségét tekintve sem a legfejlettebb, sem a legrosszabb helyzetű térségekhez nem tartozik, de az utóbbi időszakban jelentős fejlődést mutatott. Ilyen például a Földközi-tenger partvidéke, Valenciától egészen Genováig, illetve a közép-olasz területekig (Firenzéig és Bolognáig). Itt a szolgáltatások, a turizmus, a kutatás-fejlesztés jelentik a fejlődés zálogát. Az Európai Unió leggazdagabb, legdinamikusabban fejlődő, legsűrűbben lakott, leginkább urbanizált területe az úgynevezett „Kék Banán”. Ez a térség Londontól a Benelux államok területén, a Ruhr-vidéken és Dél-Németországon át egészen Milánóig terjed. Jellemzője a magas foglalkoztatottság, valamint a magas jövedelmi szint is.

Bár Piketty szerint a globális egyenlőtlenségek elemzése sokkal indokoltabb, mint a regionális tömbök, kontinensek szintjén (Piketty, 2015)²⁷, mégis arra vállalkozom, hogy a fejezetben megvizsgáljam, milyen mértékű jövedelemkülönbségek figyelhetők meg az Európai Unión belül, és ezek elméleti szinten milyen migrációs folyamatokat generálnak. Az országok között jelentős különbségek figyelhetők meg az egy főre jutó GDP tekintetében. Egy főre jutó nemzeti jövedelem éves szintje például hazánkban 11 200 euró, ez havi 933 eurót jelent, de nem jelenti azt, hogy mindenki ennyi pénzt keres. Az egy főre jutó nemzeti jövedelem csak annyit jelent, hogy mindenki havi 933 eurót kapna, ha lehetséges lenne a jövedelmi egyenlőtlenségeket megszüntetni. A nettó átlagjövedelem az országban 162 275 forint, amihez hozzá kell tenni, hogy az általában az átlagjövedelem mögött is hatalmas különbségek rejlenek: sokak jövedelme elmarad a havi összegtől, míg másoké akár tízszeresen is meghaladja ezt. Az euróban megadott vagy az árszínvonalbeli különbségek figyelembevételével kiigazított egy főre jutó GDP-t széles körben alkalmazzák az életszínvonal összehasonlítására, hibái ellenére mégsem maradhat ki a kutatásból. Az egyes uniós tagállamok eltérő jellemzőkkel rendelkeznek, a bruttó hazai termék országoként igen különbözően alakult az elmúlt években. Jól látható, hogy Németország, Ausztria, Belgium, Dánia, Hollandia és Svédország jóval maga mögött hagyta az EU-28 átlagát, míg az EU másik tagállamai (Románia és Bulgária) 10 000 EUR (2015) alatti értékeivel jelentősen elmaradnak a középmezőnytől. A 13. ábra jól szemlélteti az egy főre jutó GDP és a Gini-index²⁸ (azaz a jövedelemegyenlőtlenségek) alakulását az Európai Unión belül.

²⁷ Piketty, T. (2015): Tőke a 21. században. Kossuth Kiadó, Budapest. p. 75.

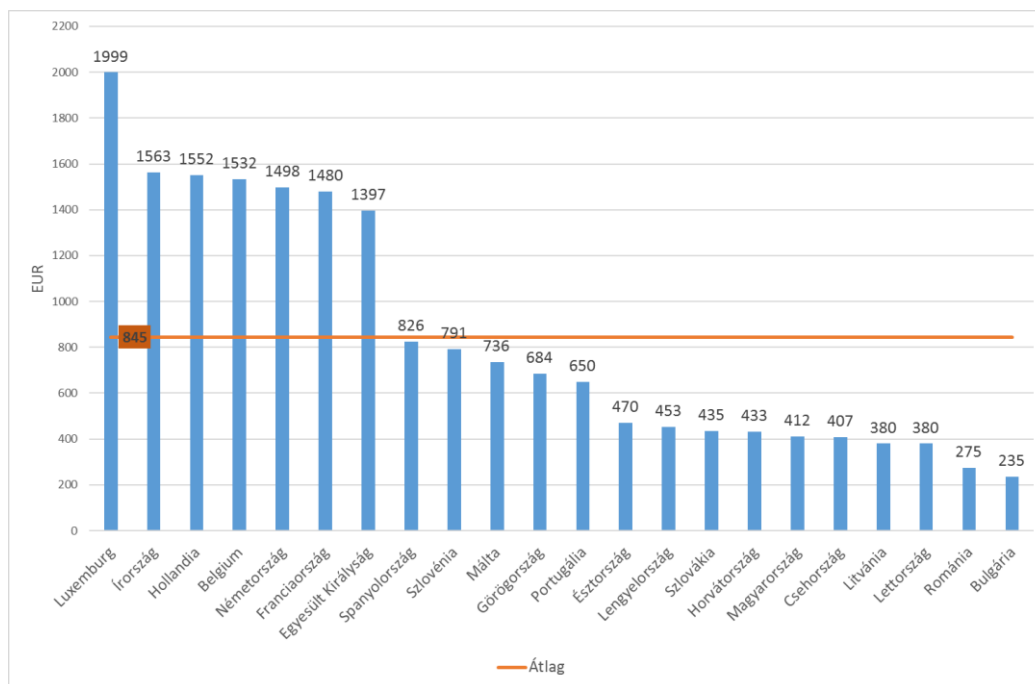
²⁸ A Gini-index értéke a 0 és 1 közötti értékeket vehet fel. Ha az értéke 0 (azaz 0%), akkor a populáció minden tagja azonos jövedelemmel rendelkezik, tehát tökéletes az egyenlőség. Ha értéke 1 (tehát 100%), akkor minden jövedelem egyetlen személy kezében összpontosul, azaz teljes egyenlőtlenség áll fenn. Minél kisebb értéket mutat az index, annál kisebb egy ország jövedelmi egyenlőtlensége.



13. ábra A GDP és a GINI-index az EU tagállamaiban, 2014-ben
 Forrás: saját kutatás az Eurostat adatai alapján, 2016

Egyes országok alacsony egy főre jutó GDP-vel és alacsony Gini-index-szel rendelkeznek (zöld jelölés), míg mások hasonló Gini-index mellett több mint kétszeres jövedelmet realizálnak (piros jelölés). Egy másik csoportot képeznek azon országok (kék jelölés), ahol alacsony a GDP és az átlagtól magasabb a jövedelemegyenlőtlenségek aránya. A szegényebb országok esetében megfigyelhető az a tendencia, hogy a jövedelemmegoszlás tekintetében nagyobbak a regionális eltérések, mint a gazdagabb országokban.

A legfejlettebb országokban pedig legfőképpen azért csökkennek ezek a különbségek, mert minél magasabb az életszínvonal, annál inkább erősödnek a továbbgyűrűzési hatások és gyengülnek a visszahatások. Érdekesképpen, ha az EU-ban képződött 22 000 eurós egy főre jutó átlag GDP-t összevetjük a világ egy főre jutó 760 eurós (Piketty, 2015, p. 76) kibocsátásával (ha a jövedelmek teljesen egyenlő módon oszlanának el,) azonnal közel 29-szeres különbséget tapasztalunk.



14. ábra A minimálberek alakulása az Európai Unióban (EUR) 2017-ben
 Forrás: saját kutatás az Eurostat adatai alapján, 2017

A havi minimum jövedelmek összehasonlítása (14. ábra) áttekintést nyújt az Unión belüli életszínvonal-különbségekről. Az Eurostat 2017. év eleji jelentésében három csoportba sorolja a tagországokat a bruttó minimálbér euróban számolt nagysága alapján. A havi 500 eurónál alacsonyabb minimálbért alkalmazó országok csoportjába tartozik Bulgária, Románia, Lettország és Litvánia, Csehország, Magyarország, Horvátország, Szlovákia, Lengyelország és Észtország. Az 500 és 1000 euró közötti minimálbért előíró országok közé kerül Portugália, Görögország, Málta, Szlovénia, valamint Spanyolország. A legmagasabb, 1000 euró fölötti minimális bért fizető országok csoportját képezi: Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Belgium, Hollandia, Írország és Luxemburg. A 19. táblázatban foglaltam össze a havi minimálbérrre vonatkozó alapstatisztikákat.

Tulajdonság	Havi minimálbér (EUR)	
	2015	2017
Minimum	184	235
Maximum	1 923	1 999
Medián	636	667
Szórás	545	542
Terjedelem	1 739	1 764
Átlag	797	845

19. táblázat Alapstatisztikák (2015 és 2017)
 Forrás: saját számítás az Eurostat adatai alapján, 2017

A vizsgált két év esetében lényegi eltérést nem tapasztalhatunk. Az alap adatsorból ki tűnik, hogy a minimálberek kisebb nagyobb mértékben emelkednek az egyes országokban az évek folyamán. A táblázat alapján megállapíthatjuk, hogy az Európai Unión belül a jövedelmek szórása magas, azaz a különböző országok adatai jelentősen eltérnek az átlagtól. Látható, hogy az előforduló legnagyobb és legkisebb ismérték különbsége, azaz a terjedelem is az egyenlőtlenségekről árulkodik. Több mint 1700 EUR különbség tapasztalható az unió keleti és nyugati területe között. A bruttó minimálbereket vizsgálva a legkisebb és legnagyobb bér közötti különbség közel 9-szeres (2017-ben). A 28 gazdaságilag fejlett ország közül Bulgáriában a legkisebb (2017-ben 235 EUR) a havi minimális bér. Érdekes még a medián és az átlag közötti különbséget is szemügyre venni és elemezni. A medián egy nevezetes helyzeti középérték a statisztikában, az a középső érték, amely a sorba rendezett adatainkat két egyenlő részre bontja. Tehát vizsgálatunkban a nettó jövedelem mediánja 2017-ben 667 EUR, az azt jelenti, hogy ennél az értéknél az adatok legfeljebb 50%-a kisebb és 50 %-a nagyobb. Megfigyelhető még, hogy kisebb a medián, mint az átlag, ez arra enged következtetni, hogy több az átlagosnál kedvezőtlenebb minimálbért nyújtó ország. A következő táblázatban (20. táblázat) a rendelkezésre álló országok minimális béradatait hasonlítottam egymáshoz országonként. Az adatok számítási alapja a minimálberek euróban kifejezett értéke volt, hiszen ha a munkaerő-vándorlás tekintetében nézzük a jövedelmeket és azok különbségét (ez Magyarország esetében fontos lehet), akkor sok esetben tapasztalhatjuk, hogy a más országban megkezesett jövedelmek nagy részét saját hazájukban költik el az emberek. Az egy-egy cellában előforduló érték azt mutatja, az oszlopok fejlécében látható ország minimális bérjévedelme hányszorosa a sorokban található ország jövedelméhez képest. A zöld színű jelölések esetében 1-nél kisebb értékek szerepelnek, ami azt jelenti: az adott (fejlécben szereplő) ország jövedelme kisebb a viszonyítási országhoz képest. Azon országokban (oszlopokban), ahol szinte csak zöld színt találunk, azt jelenti, hogy az minden EU-s országnál alacsonyabb minimális bérjévedelemmel bír. Ilyen ország például Bulgária és Románia. A színek, ahogy váltanak át „melegebb” színekbe, úgy mutatható ki magasabb cellaérték, annál többszörös jövedelemkülönbség tapasztalható. Belgium, Franciaország, Luxemburg, Németország, Hollandia és az Egyesült Királyság esetében 6, 7 és 8-szoros különbségek figyelhetők meg. Egyértelműen megállapítható, hogy a 2004-ben és a 2007-ben csatlakozott kelet-európai országok jelentősen elmaradnak a nyugati államoktól a jövedelmek terén. A legkedvezőtlenebb Bulgária és Románia helyzete. A „rég” tagok közül Görögország, Portugália helyzete a legrosszabb. A rangsor élén Luxemburg áll. Érdekes megemlíteni – bár ebben a tanulmányban ezzel nem foglalkozom –, hogy a munkavállalási célú migráció elindulását egyértelműen a kedvezőbb bérkilátások indukálta egyszerű modell határozza meg, és abban az esetben, ha a jövedelemkülönbségek akár a 8-9 szeresére (800-900%-os különbség) rúgnak, akkor gyorsan növekvő, főként munkavállalási célú migráció indulhat el a viszonylag új uniós tagországokból a gazdagabb európai országok felé. A kibocsájtó és a fogadó országok közötti tényleges bérkülönbségek jól becsülhető munkavállalási célú emigrációt, és annak növekedését vonják maguk után, és általános jelenség lesz az unión belül is a további kelet-nyugati irányú migráció. Magyarország is a sorrend végén helyezkedik el a jövedelmeket vizsgálva.

20. táblázat Minimálbér hányadosok (2017)

Forrás: saját számítás az Eurostat adatai alapján, 2017

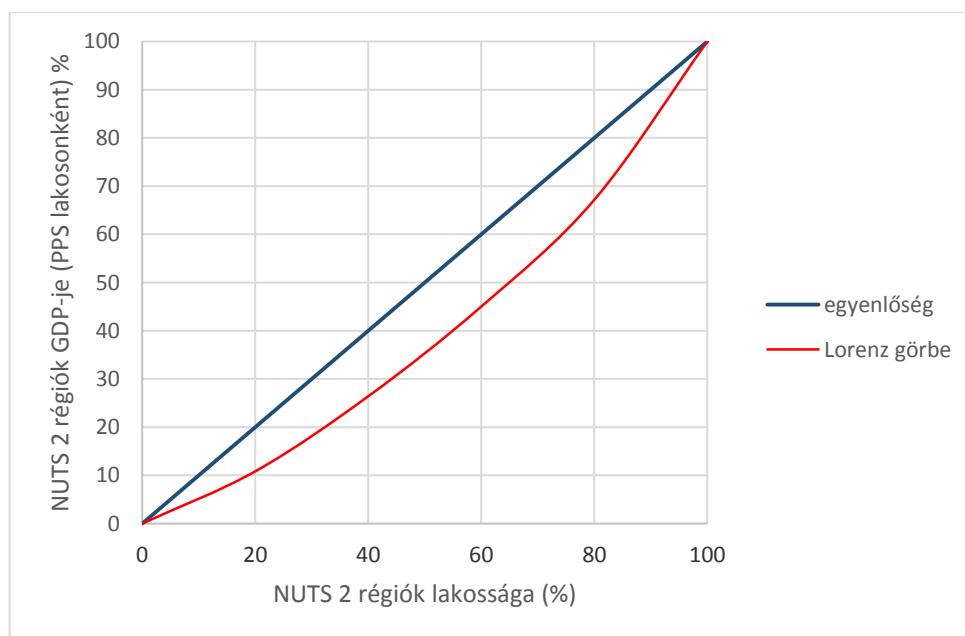
2017	Belgium	Bulgária	Horvátország	Cseh Köztársaság	Észtország	Franciaország	Németország	Görögország	Magyarország	Írország	Lettország	Litvánia	Luxemburg	Málta	Hollandia	Lengyelország	Portugália	Románia	Szlovákia	Szlovénia	Spanyolország	Egyesült Királyság
Belgium	1,0	0,2	0,3	0,3	0,3	1,0	1,0	0,4	0,3	1,0	0,2	0,2	1,3	0,5	1,0	0,3	0,4	0,2	0,3	0,5	0,5	0,9
Bulgária	6,5	1,0	1,8	1,7	2,0	6,3	6,4	2,9	1,8	6,2	1,6	1,6	8,5	3,1	6,6	1,9	2,8	1,2	1,9	3,4	3,5	5,9
Horvátország	3,5	0,5	1,0	0,9	1,1	3,4	3,5	1,6	1,0	3,4	0,9	0,9	4,6	1,7	3,6	1,0	1,5	0,6	1,0	1,8	1,9	3,2
Cseh Köztársaság	3,8	0,6	1,1	1,0	1,2	3,6	3,7	1,7	1,0	3,6	0,9	0,9	4,9	1,8	3,8	1,1	1,6	0,7	1,1	1,9	2,0	3,4
Észtország	3,3	0,5	0,9	0,9	1,0	3,1	3,2	1,5	0,9	3,1	0,8	0,8	4,3	1,6	3,3	1,0	1,4	0,6	0,9	1,7	1,8	3,0
Franciaország	1,0	0,2	0,3	0,3	0,3	1,0	1,0	0,5	0,3	1,0	0,3	0,3	1,4	0,5	1,0	0,3	0,4	0,2	0,3	0,5	0,6	0,9
Németország	1,0	0,2	0,3	0,3	0,3	1,0	1,0	0,5	0,3	1,0	0,3	0,3	1,3	0,5	1,0	0,3	0,4	0,2	0,3	0,5	0,6	0,9
Görögország	2,2	0,3	0,6	0,6	0,7	2,2	2,2	1,0	0,6	2,1	0,6	0,6	2,9	1,1	2,3	0,7	1,0	0,4	0,6	1,2	1,2	2,0
Magyarország	3,7	0,6	1,1	1,0	1,1	3,6	3,6	1,7	1,0	3,5	0,9	0,9	4,9	1,8	3,8	1,1	1,6	0,7	1,1	1,9	2,0	3,4
Írország	1,0	0,2	0,3	0,3	0,3	1,0	1,0	0,5	0,3	1,0	0,3	0,3	1,4	0,5	1,1	0,3	0,4	0,2	0,3	0,5	0,6	1,0
Lettország	4,0	0,6	1,1	1,1	1,2	3,9	3,9	1,8	1,1	3,8	1,0	1,0	5,3	1,9	4,1	1,2	1,7	0,7	1,1	2,1	2,2	3,7
Litvánia	4,0	0,6	1,1	1,1	1,2	3,9	3,9	1,8	1,1	3,8	1,0	1,0	5,3	1,9	4,1	1,2	1,7	0,7	1,1	2,1	2,2	3,7
Luxemburg	0,8	0,1	0,2	0,2	0,2	0,7	0,7	0,3	0,2	0,7	0,2	0,2	1,0	0,4	0,8	0,2	0,3	0,1	0,2	0,4	0,4	0,7
Málta	2,1	0,3	0,6	0,6	0,6	2,0	2,0	0,9	0,6	2,0	0,5	0,5	2,7	1,0	2,1	0,6	0,9	0,4	0,6	1,1	1,1	1,9
Hollandia	1,0	0,2	0,3	0,3	0,3	1,0	1,0	0,4	0,3	0,9	0,2	0,2	1,3	0,5	1,0	0,3	0,4	0,2	0,3	0,5	0,5	0,9
Lengyelország	3,4	0,5	1,0	0,9	1,0	3,3	3,3	1,5	0,9	3,2	0,8	0,8	4,4	1,6	3,4	1,0	1,4	0,6	1,0	1,7	1,8	3,1
Portugália	2,4	0,4	0,7	0,6	0,7	2,3	2,3	1,1	0,6	2,2	0,6	0,6	3,1	1,1	2,4	0,7	1,0	0,4	0,7	1,2	1,3	2,1
Románia	5,6	0,9	1,6	1,5	1,7	5,4	5,4	2,5	1,5	5,3	1,4	1,4	7,3	2,7	5,6	1,6	2,4	1,0	1,6	2,9	3,0	5,1
Szlovákia	3,5	0,5	1,0	0,9	1,1	3,4	3,4	1,6	0,9	3,4	0,9	0,9	4,6	1,7	3,6	1,0	1,5	0,6	1,0	1,8	1,9	3,2
Szlovénia	1,9	0,3	0,5	0,5	0,6	1,9	1,9	0,9	0,5	1,8	0,5	0,5	2,5	0,9	2,0	0,6	0,8	0,3	0,6	1,0	1,0	1,8
Spanyolország	1,9	0,3	0,5	0,5	0,6	1,8	1,8	0,8	0,5	1,8	0,5	0,5	2,4	0,9	1,9	0,5	0,8	0,3	0,5	1,0	1,0	1,7
Egyesült Királyság	1,1	0,2	0,3	0,3	0,3	1,1	1,1	0,5	0,3	1,0	0,3	0,3	1,4	0,5	1,1	0,3	0,5	0,2	0,3	0,6	0,6	1,0

Egy – 2015-ben végzett – kutatásomban arra kerestem a választ, miként alakul a gazdasági egyenlőtlenség az Európai Unió NUTS 2 régióiban²⁹. Mivel az életminőséget jobban össze lehet hasonlítani egy közös átszámítási alapként alkalmazott pénznem, az ún. vásárlóerő-paritás (PPS) segítségével – amely egy sor áru és szolgáltatás árát méri az egyes országokban rendelkezésre álló jövedelemhez viszonyítva – így számításaimnál több helyen alkalmaztam. A vásárlóerő-paritáson mért jövedelmek összehasonlítása áttekintést nyújt az Unión belüli életszínvonal-különbségekről.

Mutató	GDP (millió PPS)
Átlag alattiak átlagos jövedelme	23 531
Átlag felettiak átlagos jövedelme	101 577
Éltető-Frigyes index	4,3

21. táblázat Éltető-Frigyes index (2014-es adatok alapján)
 Forrás: saját kutatás az Eurostat adatai alapján, 2016

Az Éltető Frigyes index azt jelzi számunkra, hogy az átlagjövedelem felett élők átlagjövedelme több mint négyszerese az átlagjövedelem alatt élők átlagjövedelmének. Ez azt is jelenheti, hogy az átlag alattiak életszínvonalához képest több mint 300%-kal magasabb az életszínvonala az átlagfelettieknek az unión belül. A mutató továbbfejlesztett változatával megvizsgáltam, hogyan viszonyulnak egymáshoz az unión belül, a régiók között a különböző kvantilisok jövedelmei.



15. ábra A NUTS 2 régiók Lorenz görbéje (2014-es adatok alapján)
 Forrás: saját kutatás az Eurostat adatai alapján, 2016

²⁹ A vizsgálatom során az Európai Unió regionális politikájához való illeszkedés elősegítésére kialakított tervezési-statisztikai régiók rendszerét, a NUTS rendszer 2. szintjét (Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques - Nomenclature of Territorial Units for Statistics) vettem alapul. Az EU által kialakított földrajzi régiók a népesség tekintetében összehasonlítható méretűek.

Míg a felső ötöd átlagjövedelme (GDP per inhabitant, PPS) 2,9-szerese az alsó ötödbe tartozó régiók átlagjövedelmének, addig az alsó és a felső decilis egymáshoz viszonyított aránya 4,1 – tehát több, mint négyszeres a jövedelemkülönbség. A régiók szintjén jelentkező jövedelmi egyenlőtlenségeket szemlélteti a fenti ábra Lorenz-görbéje. A görbe a régiók és az általuk birtokolt (az alacsonyabb jövedelmek irányából kumulált) jövedelem közötti kapcsolatot mutatja. Tökéletes egyenlőség esetén a görbe 45^o-os dőlésszögű egyenesként jelenne meg. Általánosságban elmondható, annál nagyobb a jövedelemegyenlőtlenség mértéke, minél távolabb kerül a Lorenz-görbe az átlótól. A görbe alapján látható például, hogy a régiók lakosságának 60%-a az összjövedelemnek csupán 40%-át birtokolja. A görbe a relatív koncentráció egyik általános elemzési és szemléltetési eszköze. Minél nagyobb mértékű a koncentráció, a görbe annál távolabb kerül az egyenestől (átlótól).

A módszer hátrányaként említhető, hogy nincs elfogadott érték, amely alapján azt mondhatjuk, a kapott eredményünk például elfogadhatónak mondható. A klaszteranalízis segítségével az adataim nagy csoportját szerettem volna kisebb közösségekbe sorolni, ezáltal meghatározni a centrum-periféria relációt. A következő táblázatba (22. táblázat) gyűjtöttem össze a legfontosabb alapstatisztikákat az öt csoportra vonatkozóan.

Klaszter	N (elemszám)	Átlag	Medián	Minimum	Maximum	Főbb régiók a klaszterekből (Magyarország kiemelve)	Centrum-periféria reláció
1	4	60 675	56 800	56 100	73 000	Inner-London East, Rég. Bruxelles/Brussel s Gewest, Ham- burg, Luxembo- urg	Központi mag
2	38	39 274	38 400	30 800	49 100	például: Wien, Praha, Stockholm	Dinamikus perem
3	189	25 249	24 600	13 700	51 200	például: Közép- Magyarország Nyugat-Dunántúl	Belső periféria
4	44	14 705	14 800	8 200	20 900	például: Dél-Al- föld Dél-Dunántúl Észak-Alföld Észak-Magyaror- szág Közép-Dunántúl	Külső periféria
5	1	148 000				Inner London - West	Központi mag

22. táblázat A klaszterek különböző alapstatisztikai és a centrum-periféria reláció (PPS)
Forrás: saját kutatás az Eurostat adatai alapján, 2016 (N=276)

Úgy vélem, hogy a centrum-periféria relációkat létrehozó függési viszonyrendszer a világgazdaság térbeli elrendeződésének leírására jól alkalmazható modell. A következőkben e modell alapján értékelem a kapott eredményeket. A statisztikáim eredményei rávilágítanak arra, hogy az Európai Unión belül erős egyenlőtlenség figyelhető meg a régiók szintjén. Az Inner London-West régió – mint tudjuk – hivatalosan a leggazdagabb terület Európában, ahol az egy főre jutó GDP 148 000 PPS. Mintegy 200 000 vállalkozással, körülbelül 2 000 000 alkalmazottal, a „Kék-banán“ részeként valóban központi mag szerepet tölt be az unió életében. Kiugróan magas adataival egyedüli régióknak nevezhető. Jól kitűnik, hogy az 1. klaszter gazdasági mutatói jóval magasabb értékekkel rendelkeznek a többi csoporthoz képest. A négy régió – Inner-London East, Rég. Bruxelles/Brussels Gewest, Hamburg, Luxembourg – nemcsak Európán belül, hanem világviszonylatban is az egyik legnagyobb koncentrációját mutatja a lakosság, a tőke és ipar tekintetében, így az EU-n belül méltán nevezhető központi mag régióknak. Dinamikus peremként értelmezem a 2. számú klasztert, amelyek ún. „növekedési pontok” környezetében helyezkedik el, ezáltal a csoportba tartozó régiókba vonzanak más üzleti tevékenységeket, képzett munkaerőt és tőkét. A legkisebb gazdasági teljesítménnyel rendelkező 3. és 4. klasztert perifériaként definiálom. Wallerstein félperifériát, Nemes Nagy J. külső és belső perifériát különböztet meg. Belső periféria lehet a 3. klaszter, míg a 4. klasztert, a külső perifériát a keleti régiók példázzák. Érdekes még a medián és az átlag közötti különbséget szemügyre venni és elemezni. A medián egy nevezetes helyzeti középérték, az értéknél az adatok legfeljebb 50%-a kisebb és legfeljebb 50 %-a nagyobb. Megfigyelhető, hogy szinte minden általunk számolt klaszternél kisebb a medián, mint az átlag, ez arra enged következtetni, hogy itt több az átlagosnál kedvezőtlenebb helyzetben levő régió.

A globális áramlat problémáira hivatkozva számos folyóiratban megjelent szakcikk, könyv foglalkozik a gazdasági növekedéssel, és ezekből az derül ki, hogy a gazdasági növekedés terén egyértelműen paradigmaváltásra van szükség. A váltás azonban nem egyszerű. Érvek és ellenérvek sorakoznak egymás mellett. A mainstream irányzatok egyértelműen a gazdasági növekedést preferálják, a hatalmon lévő kormányok a növekedésorientált politikákat támogatják, mert a gazdag világban úgy vélik, hogy az előrejutáshoz, a fejlődéshez, a foglalkoztatottsághoz növekedés szükséges, míg a szegény világban úgy tekintenek a növekedésre, mint a nyomorból és a szegénységből való kijutás egyetlen lehetőségére. Úgy vélem, hogy bizonyos országok, régiók esetében (1) lassú és korlátozott növekedésű, (2) stagnálás vagy egyenesen (3) csökkenés lenne a megfelelő stratégia, míg a szegény vagy nyomorban élő területeken bármilyen kis (4) növekedés is hihetetlenül jótékony hatású lehet. Mindezt Kocsis Tamás Hajózni muszály c. cikkében részleteiben taglalja, és ún. irányjelző stratégiákat definiál. A különféle pozíciókban eltérő az egyenlőboldogság-görbék relatív állása, ami meghatározza a „haladási irányt”. Például „az anyagi értelemben szegény országokban az egy főre jutó GDP növelése még jelentősen növelheti a boldogságot, míg egy ugyanilyen növekmény a már gazdag országokban alig emeli tovább az átlagos boldogságot” (Kocsis, 2010, p. 543).

4.1.3 A munkavállalási célú migráció mélyebb gyökerei

A külföldi munkavállalást elsősorban a hazai és a külföldi bérek közötti óriási különbség ösztönzi. Bár az elmúlt évtizedben nagyon látványos volt a bérfelzárkóztatás a közép- és kelet-európai országokban, mutatja mindezt a minimálbérek és az átlagbérek folyamatos növekedése (23. táblázat) hazánkban is, a magyar bérek jelentősen elmaradnak az uniós országokétól.

Év	Minimálbér	Bruttó átlagbér (tárgyév január 1-én)
2010	73 500	n.a.
2011	78 000	n.a.
2012	93 000	n.a.
2013	98 000	224 911
2014	101 500	226 916
2015	105 000	235 869
2016	111 000	248 969
2017	127 500	273 290

23. táblázat A hazai minimálbérek és az átlagbérek alakulása az elmúlt években
(adatok forintban/hónap)
Forrás: nav.gov.hu; KSH³⁰

A brüsszeli Európai Szakszervezeti Kutatóintézet (ETUI) tanulmányából kiderül, miént zajlott a régióban az euróban mért éves bruttó átlagbér alakulása Németországhoz viszonyítva. „A tanulmány szerint Csehországban például a bérszint 1993-ban még csak a németországi szint 8,3 százaléka volt, ehhez képest 2010-re annak 35,1 százalékára emelkedett (ez volt a csúcsszint), majd 2015-re 30,9 százalékára csúszott vissza. A magyar bérek felzárkóztatási aránya ettől enyhén elmaradt, de így is nagyon jelentős: az 1993. évi német átlagbérek 10,5 százalékáról (amely az akkori cseh szint fölött volt), 2008-ra annak 31,9 százalékára nőtt ez az érték. Ezt követően azonban elkezdődött a magyar átlagbérek csökkenése: 2010-re már csak a német szint 29,7 százalékát tette ki, miközben 2015-re már csak a 25,1 százaléka volt. Ez az erősen növekvő, majd a krízis után valamelyest visszaeső trend hasonló volt az egész régióban - például Lengyelországban is - ám a 2008 utáni csökkenés hazánkban volt a legnagyobb.”(Kiss, 2017, online).

A 2017. évi havi minimum jövedelmek összehasonlítása jó áttekintést nyújt az Unión belüli életszínvonal-különbségekről. A bruttó minimálbéreket vizsgálva a legkisebb és legnagyobb bér közti különbség közel 9-szeres ebben az évben.

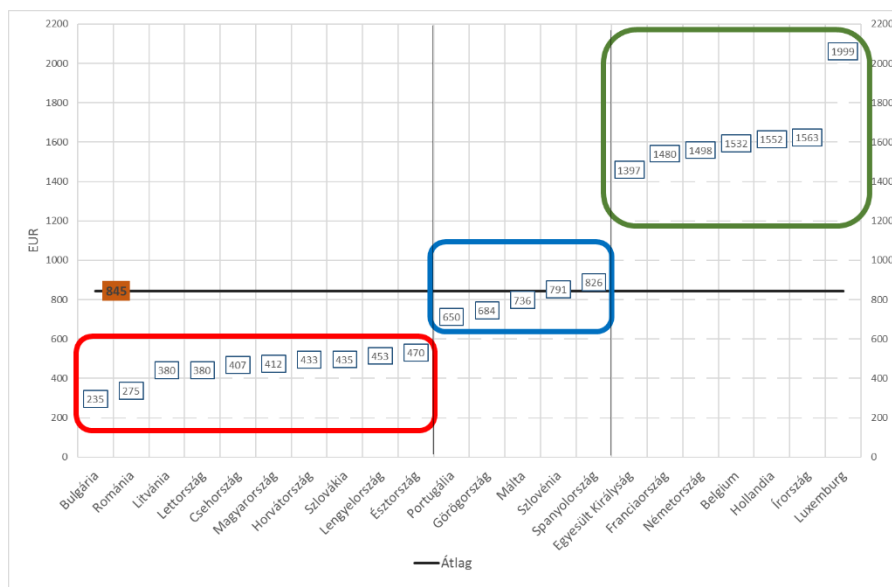
³⁰ NAV adatbázis – Szolgáltatások/Adókulcsok és járulékmértékek

Elérhető: http://nav.gov.hu/nav/szolgáltatások/adókulcsok_jarulekmertekek/minimalber_garantalt

KSH adatbázis - Az alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete a nemzetgazdaságban

Elérhető:

http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qli007d.html?back=/stadat_ker&down=504



16. ábra Minibálbér klaszterek az Európai Unióban (2017)
 Forrás: saját kutatás az Eurostat adatai alapján, 2017 (N=22)

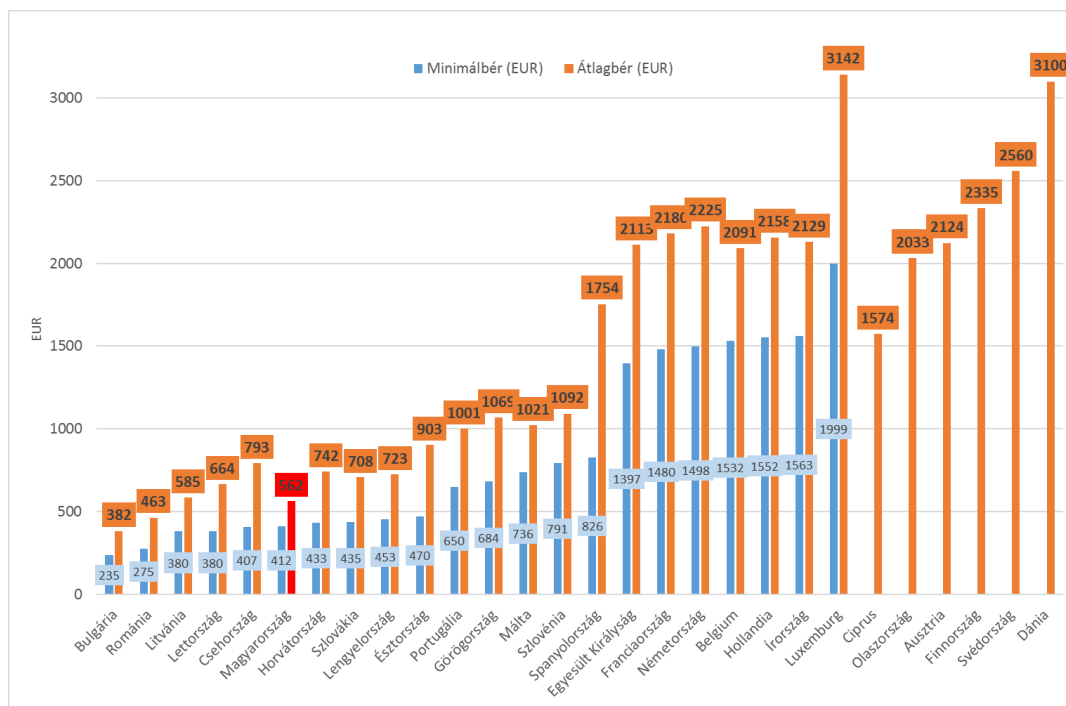
A hazai bérek átlagosan négy-ötszörösét teszik ki a külföldi keresetek (bizonyos esetekben akár hét-nyolcszorosát is). Megállapítható az is, hogy az Európai Unión belül a jövedelmek szórása magas. Riasztó lehet, ha az unión belül az elkövetkező években tovább nyílik a béröllő a legkisebb és a legmagasabb keresetek között, ami tovább növeli a munkavállalási célú migrációt. Jóllehet, a magasabb fizetés reménye az első számú oka annak, hogy egyre több magyar vállal munkát külföldön. Az átlagbérek különbözőségének tekintetében akár 10-szeres eltérést is felfedezhetünk.

Érdeemes összevetni az előzőekben bemutatott minimálbér-adatokat a korábbi, 13. ábra eredményeivel: azokban az országokban, ahol magas az egy főre jutó GDP és alacsonynak mondható az egyenlőtlenség a GINI index alapján, ott a minimálbérek jóval meghaladják az EU átlagát. Ezekből az országokból kerülnek ki azon célországok, amelyeket a magyarok előszeretettel választanak munkavállalás céljából.

Magyarország esetében – a főbb célországokat figyelembe véve – a következő képet kapjuk a bérarányok tekintetében:

- 1) Magyarország – Ausztria: 1:3,8
- 2) Magyarország – Németország: 1:4,0
- 3) Magyarország – Egyesült Királyság: 1:3,8

Látható, hogy négy, és közel négyszeres különbség van az átlagbérek tekintetében a három munkavállalói szempontból legfontosabb országhoz képest. A további különbségeket a 17. ábra mutatja be.



17. ábra A minimálbér és az átlagbérek az EU-ban (2017)
 Forrás: saját kutatás az Eurostat adatai alapján, 2017 (N=28)

2017. január 1-jén Dánia, Olaszország, Ciprus, Ausztria, Finnország és Svédország (például az EFTA-országok közül Izland, Norvégia és Svájc) nem alkalmazott nemzeti minimálbért. „Cipruson a kormány csak bizonyos szakmák tekintetében állapít meg minimálbért. Dániában, Olaszországban, Ausztriában, Finnországban és Svédországban, valamint Izlandon, Norvégiában és Svájcban egy sor konkrét ágazat tekintetében kollektív megállapodások rögzítik a minimálbéreket.”³¹

4.1.4 Bérszakadék a férfiak és a nők között

A következőkben azt mutatom be, mit mutatnak a számok a legégetőbb kérdésekben. A Világgazdasági Fórum (World Economic Forum, WEF) minden évben közzéteszi jelentését (Global Gender Gap Report), melyben ország-rangsorokat találunk nemi egyenlőtlenség tekintetében. 2016-ban 144 ország került kiértékelésre, azok, amelyek megfelelő adatokkal rendelkeztek. Ahhoz, hogy a nemzetek a jelentésben szerepeljenek, 14 meghatározott indexből legalább 12 mutatóval – elérhető adatokkal – kell rendelkezniük. A 2006-ban kiadott első kiadás óta 107 ország folyamatosan szerepel a jelentésben minden évben. Az idei felmérés tartalmaz egy teljesen új országot, amely eddig még soha nem volt a listában, ez Bosznia és Hercegovina.

³¹ Eurostat – Minimálbér statisztikák
 Elérhető: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Minimum_wage_statistics/hu&oldid=216646

Az index által elemzett országok közül 68 ország növelte a nemek közötti különbségeket az előző évhez képest, 74 ország esetében pedig csökkentek ezek. Így megállapítható kettősség jellemezte az évet a globális nemek közötti egyenlőségre vonatkozóan. A világon egyetlen ország sem szüntette meg teljesen a nemek közötti különbségeket, de az optimális állapothoz legközelebb az észak-európai országok állnak: az öt skandináv ország közül négy (sorrendben: Izland, Finnország, Norvégia, Svédország) áll az első helyen. A legalacsonyabb rangú ország Jemen, az arab világ egyik legelmaradottabb, legszegényebb országa.

A következő táblázat (24. táblázat) a Magyarországra vonatkozó rangsort mutatja a Global Gender Gap Index tekintetében.

Global Gender Gap Index (2016)	Rangsor
Gazdasági részvétel és gazdasági lehetősé-	67.
Iskolázottság	67.
Egészségi állapot és jólét	40.
Politikai részvétel	138.

24. táblázat A Global Gender Gap Index Magyarországra vonatkozó adatai
Forrás: saját szerkesztés a Global Gender Gap Report adatai alapján (p. 12.), 2017

A nemek egyenlőségét tekintve a magyar társadalom nem éppen előkelő helyet foglal el az országok sorrendjében (101. hely). Magyarország a sereghajtók között szerepel a nők parlamenti részvételi arányát tekintve (138. hely). Az iskolázottság területén, valamint a munkaerőpiacon betöltött pozíciók kapcsán van némi előrelépés, de ez inkább azt jelenti, hogy kevesebb a lemaradás a többi országhoz képest. Például a női vezetők aránya világviszonylatban sem jelent magas százalékot.

Összehasonlításban Magyarország a Kelet-Európa és Közép-Ázsia klaszterbe került (25. táblázat), ahol szinte az utolsó helyet tudta elfoglalni a csoporton belül. Az Európai Unióba velünk együtt csatlakozott országok (Szlovénia, Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Csehország) jelentősen megelőznek bennünket, de még Románia, Bulgária és Horvátország adatai is jobb képet mutatnak. Szlovákia pontszáma áll a legközelebb hazánkéhoz.

SUB-SAHARAN AFRICA			EASTERN EUROPE AND CENTRAL ASIA			LATIN AMERICA AND THE CARIBBEAN			MIDDLE EAST AND NORTH AFRICA		
Country	Overall rank	Overall score	Country	Overall rank	Overall score	Country	Overall rank	Overall score	Country	Overall rank	Overall score
Rwanda	5	0.800	Slovenia	8	0.786	Nicaragua	10	0.780	Israel	49	0.719
Burundi	12	0.768	Latvia	18	0.755	Bolivia	23	0.746	Qatar	119	0.643
Namibia	14	0.765	Estonia	22	0.747	Cuba	27	0.740	Algeria	120	0.642
South Africa	15	0.764	Lithuania	25	0.744	Barbados	28	0.739	United Arab Emirates	124	0.639
Mozambique	21	0.750	Moldova	26	0.741	Costa Rica	32	0.736	Tunisia	126	0.636
Cape Verde	36	0.729	Belarus	30	0.737	Argentina	33	0.735	Kuwait	128	0.624
Tanzania	53	0.716	Poland	38	0.727	Bahamas	37	0.729	Mauritania	129	0.624
Botswana	54	0.715	Bulgaria	41	0.726	Colombia	39	0.727	Turkey	130	0.623
Zimbabwe	56	0.710	Serbia	48	0.720	Ecuador	40	0.726	Bahrain	131	0.615
Lesotho	57	0.706	Kazakhstan	51	0.718	Jamaica	42	0.724	Egypt	132	0.614
Ghana	59	0.705	Albania	62	0.704	Trinidad and Tobago	44	0.723	Oman	133	0.612
Madagascar	60	0.704	Croatia	68	0.700	Panama	47	0.721	Jordan	134	0.603
Uganda	61	0.704	Ukraine	69	0.700	El Salvador	64	0.702	Lebanon	135	0.598
Kenya	63	0.702	Macedonia, FYR	73	0.696	Mexico	66	0.700	Morocco	137	0.597
Malawi	67	0.700	Russian Federation	75	0.691	Chile	70	0.699	Iran, Islamic Rep.	139	0.587
Senegal	82	0.685	Romania	76	0.690	Venezuela	74	0.694	Saudi Arabia	141	0.583
Cameroon	85	0.684	Czech Republic	77	0.690	Honduras	78	0.690	Syria	142	0.567
Gambia, The	104	0.667	Kyrgyz Republic	81	0.687	Brazil	79	0.687	Yemen	144	0.516
Swaziland	107	0.665	Bosnia and Herzegovina*	83	0.685	Peru	80	0.687			
Ethiopia	109	0.662	Azerbaijan	86	0.684	Uruguay	91	0.681			
Mauritius	113	0.652	Montenegro	89	0.681	Suriname	95	0.679			
Liberia	114	0.652	Georgia	90	0.681	Paraguay	96	0.676			
Angola	117	0.643	Tajikistan	93	0.679	Dominican Republic	97	0.676			
Nigeria	118	0.643	Slovak Republic	94	0.679	Belize	98	0.676			
Guinea	122	0.640	Hungary	101	0.669	Guatemala	105	0.666			
Burkina Faso	123	0.640	Armenia	102	0.669						
Benin	127	0.6356									
Côte d'Ivoire	136	0.5970									
Mali	138	0.5905									
Chad	140	0.5867									

WESTERN EUROPE		
Country	Overall rank	Overall score
Iceland	1	0.874
Finland	2	0.845
Norway	3	0.842
Sweden	4	0.815
Ireland	6	0.797
Switzerland	11	0.776
Germany	13	0.766
Netherlands	16	0.756
France	17	0.755
Denmark	19	0.754
United Kingdom	20	0.752
Belgium	24	0.745
Spain	29	0.738
Portugal	31	0.737
Luxembourg	34	0.734
Italy	50	0.719
Austria	52	0.716
Cyprus	84	0.684
Greece	92	0.680
Malta	108	0.664

SOUTH ASIA		
Country	Overall rank	Overall score
Bangladesh	72	0.698
India	87	0.683
Sri Lanka	100	0.673
Nepal	110	0.661
Maldives	115	0.650
Bhutan	121	0.642
Pakistan	143	0.556

NORTH AMERICA		
Country	Overall rank	Overall score
Canada	35	0.731
United States	45	0.722

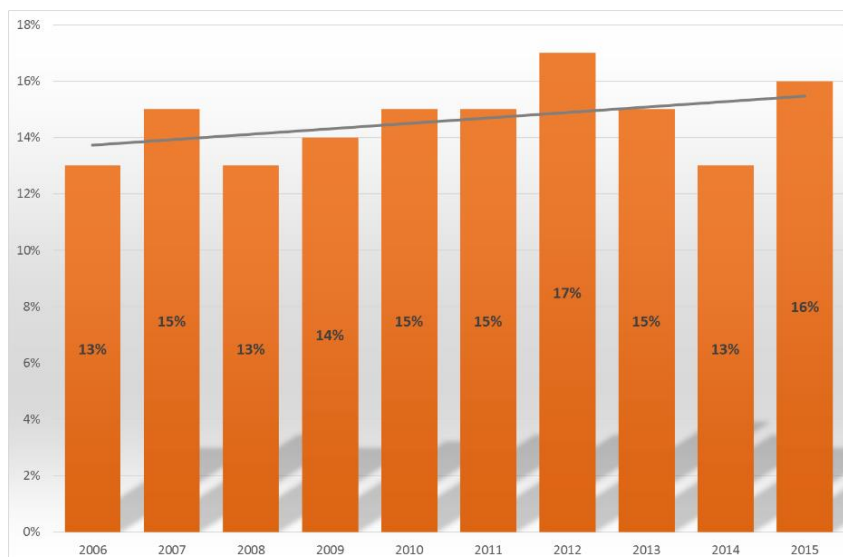
EAST ASIA AND THE PACIFIC		
Country	Overall rank	Overall score
Philippines	7	0.786
New Zealand	9	0.781
Lao PDR	43	0.724
Australia	46	0.721
Singapore	55	0.712
Mongolia	58	0.705
Vietnam	65	0.700
Thailand	71	0.699
Indonesia	88	0.682
China	99	0.676
Brunei Darussalam	103	0.669
Malaysia	106	0.666
Japan	111	0.660
Cambodia	112	0.658
Korea, Rep.	116	0.649
Timor-Leste*	125	0.637

* New countries in 2016

25. táblázat A Global Gender Gap Index különböző régióként
Forrás: Global Gender Gap Report, 2016³²

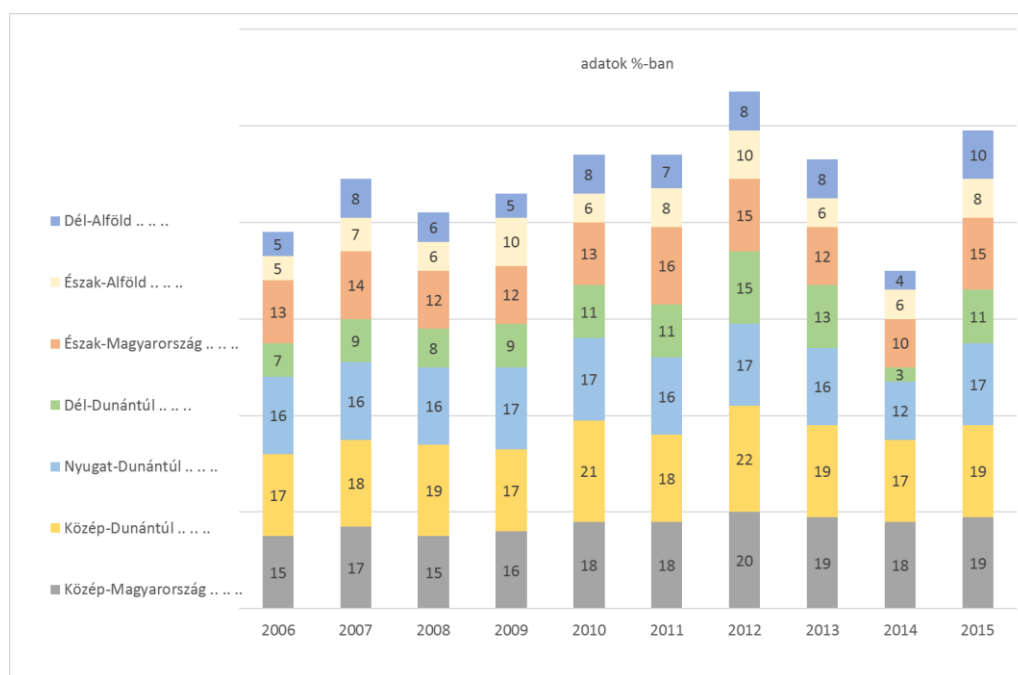
A munkaerő-piaci esélyeket a jövedelemkülönbség jelzi, a bérrés a nemek közötti egyenlőtlenség egyik jellegzetes mérőszáma. A 18. ábra a Magyarországon tapasztalható női és férfi keresetek közötti különbséget mutatja. Az ábrán látható, hogy a nők és férfiak bére közötti szakadék stabilan tartja magát, 13-17% között mozgott az elmúlt években. A 2015. évi 16%-os adat például azt jelzi, hogy a teljes munkaidőben foglalkoztatott nők bruttó átlagkeresete a teljes munkaidőben foglalkoztatott férfiak bruttó átlagkeresetének 84%-át teszi ki. Bár jogszabályokat és iránymutatásokat fogadtak el annak érdekében, hogy megelőzzék és megszüntessék ezeket a különbségeket, és Magyarország is az Európai Unióhoz való csatlakozással követi az európai normákat, ennek ellenére a bérkülönbségek hazánkban nem csökkenek a nők és a férfiak között.

³² Global Gender Gap Report, 2016 p. 14.
<http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2016/performance-by-region-and-country/>



18. ábra Női-férfi keresetek közötti rés Magyarországon (%)³³
 Forrás: saját szerkesztés a KSH adatai alapján, 2017

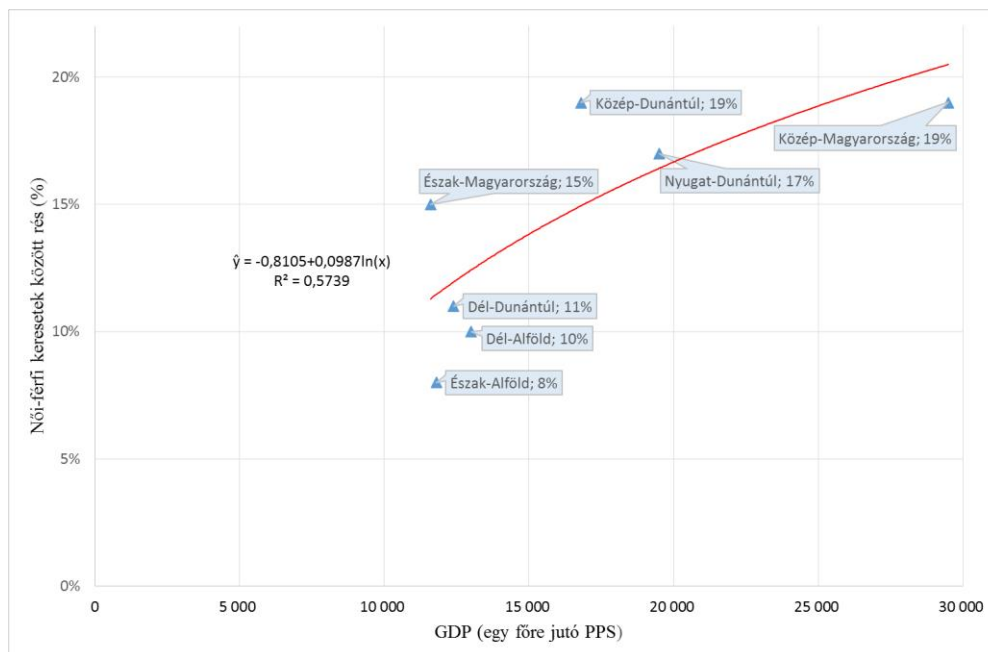
Az egyes régiókban további eltéréseket tapasztalhatunk (19. ábra). Legnagyobb bérkülönbség figyelhető meg a közép-magyarországi, a közép-dunántúli, és a nyugat-dunántúli régiókban, ahol egyébként is gazdasági túlsúly jellemző. Ha egyéb gazdasági mutatókat vizsgálunk, jelentősek a különbségek, Budapest és környéke, a nyugat illetve, a keleti országrész között Magyarországon.



19. ábra Női-férfi keresetek közötti rés Magyarországon régiók szerint
 Forrás: saját szerkesztés a KSH adatai alapján, 2017

³³ **A női-férfi keresetek közötti rés:** a teljes munkaidőben foglalkoztatott nők bruttó átlagkeresete a teljes munkaidőben foglalkoztatott férfiak bruttó átlagkeresetének %-ában és a 100% különbsége.
 Elérhető: http://www.ksh.hu/thm/2/indi2_3_3.html

A Dunántúl kettősége általában kirajzolódik több indikátor mentén, így a nők és a férfiak közötti bérszakadék esetében is. Dél-Dunántúl több települését ma a vidéki Magyarország depressziós területei között említik, valóban a Balaton a választóvonal a Dunántúlon az északi és déli régiók között.



20. ábra Összefüggés a női-férfi keresetek közötti rés (2015) és a GDP (2014) között az egyes régiókban

Forrás: saját kutatás a KSH adatai alapján, 2017

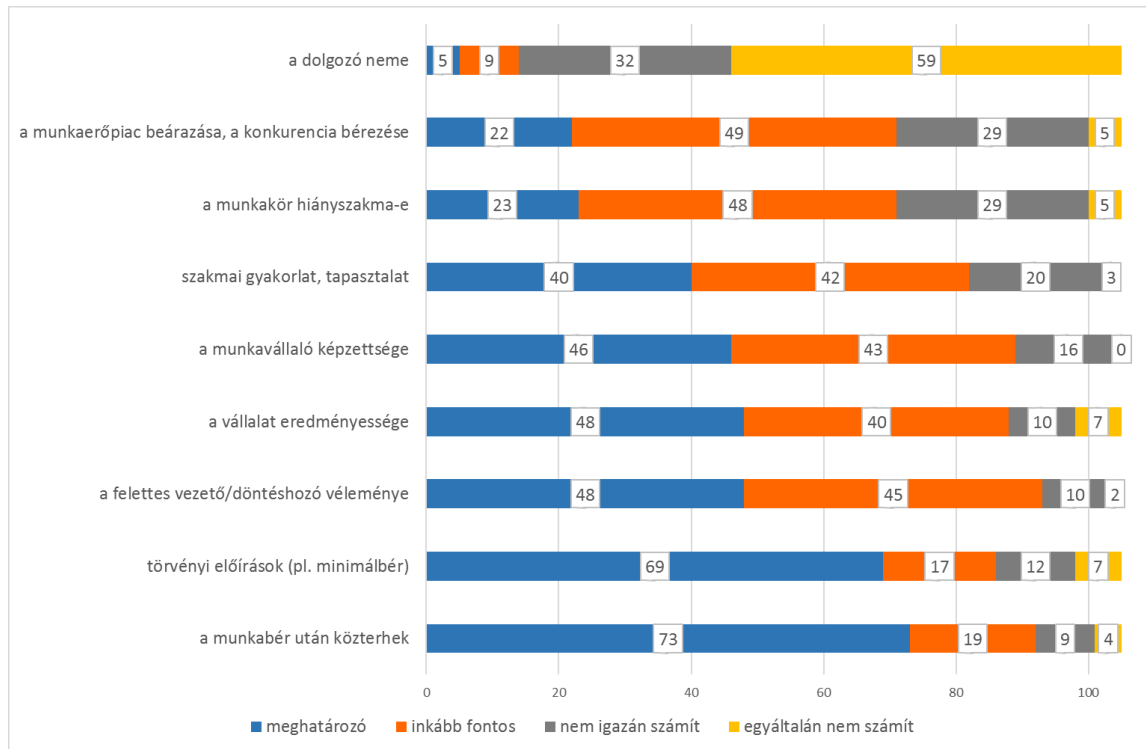
A 20. ábra a női-férfi keresetek közötti rés (2015) és a régiók vásárlóerőparitáson mért egy főre jutó GDP-je (2014) közötti korrelációt ábrázolja. Az összefüggés a két változó között közepes, ez jelentős kapcsolatot feltételez a nemek közötti keresetkülönbség és a GDP között. Azokban a régiókban, ahol magas a régió teljesítménye (egyébként az átlagbérek is magasabbak), a bérszakadék is magasabb a nemek között.

4.2 Primer kutatási eredmények

4.2.1 Vállalati bérkülönbségek – avagy munkaerőpiaci diszkrimináció?

Munkám során vizsgálatot végeztem arról, milyen egyenlőtlenségek figyelhetők meg Magyarországon a vállalati szektorban (egy-egy vállalaton belül) a munkavállalónak juttatott jövedelem tekintetében, miként vélekednek a bérekről a megkérdezettek. A kutatás alapján megállapítható, hogy a bérek kialakításánál meghatározó jelentősége van néhány kiemelt fontosságú tényezőnek: a törvényi előírások (pl. minimálbér és a garantált bérminimum) és a bérek utáni közterhek (pl. munkáltatót terhelő adók és hozzájárulások) elsőrendűek a jöve-

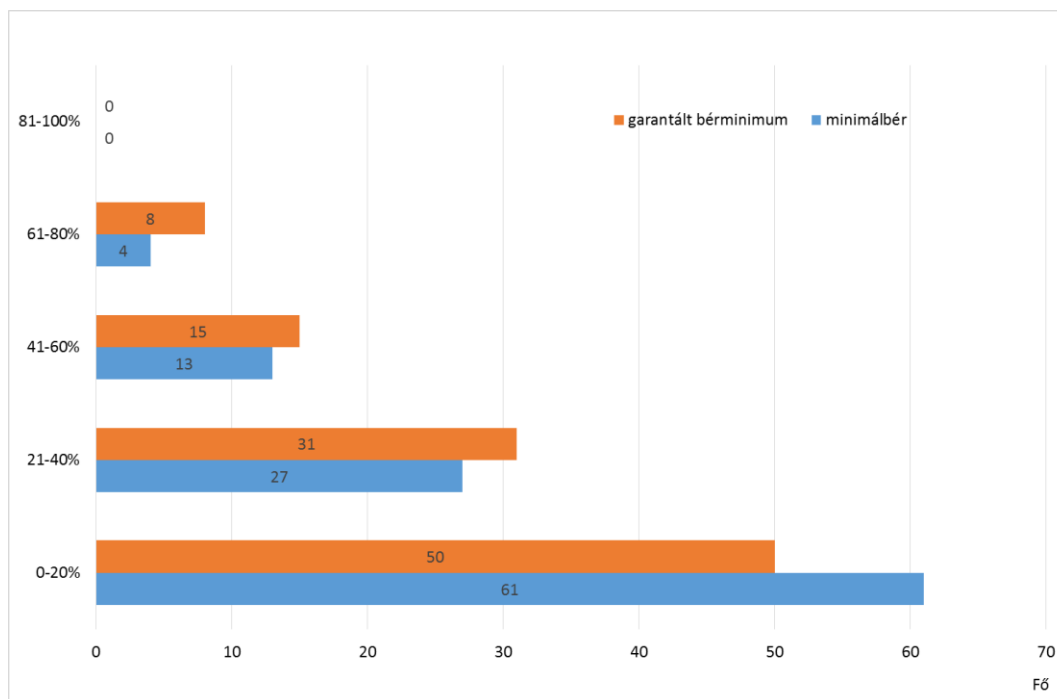
delmek kialakításában. A munkavállaló képzettsége, szakmai gyakorlata és tapasztalata adhatja természeténél fogva a differenciák alapját. Abban azonban, hogy ténylegesen mennyi bért fizet ki egy cég az alkalmazottainak a felettes vezető és az e tekintetben döntéshozók véleménye, valamint a vállalat eredményessége is nagy szerepet tud játszani (21. ábra). A válaszok alapján jól kirajzolódik, hogy az alkalmazott neme nem lényeges szempont a jövedelmek tervezésénél.



21. ábra A bérek kialakításánál meghatározó tényezők a vállalatokon belül (adatok főben)
 Forrás: saját kutatás, 2017 (N=105)

A vizsgálat alapján az is megállapítható (22. ábra), hogy Magyarországon a megkérdezettek nagy többsége szerint a vállalatoknak csak mintegy 20%-a fizet többet a kötelező legkisebb munkabérektől (minimálbér és garantált bérminimum) az adott munkakörökben (ahol a törvény kimondottan előírja). Ez az eredmény némileg utal arra, hogy a bérek tekintetében létezik egyfajta szakadék, ha a többség minimálbéren foglalkoztatott.

A kutatásban résztvevők közül többen megemlézték, hogy az alkalmazottak nagy része minimálbéren és garantált bérminimumon van bejelentve, valamint a „minimálbér emelése miatt a szakképzettséghez kötött munkákat átsorolták szakképzettség nélkülinek” (részlet a válaszokból). A 2017. évi törvényi kötelező béremelés jelentős változásokat hozott a vizsgált területen. „A minimálbér emelése miatt a korábban járó pótlékokat és egyéb juttatásokat most már beleépítették a jelenlegi bérekbe, így effektíve nem kapják meg a munkavállalók a korábbi plusz juttatást sem” (részlet a válaszokból). A jövedelemegyenlőtlenségekről a 26. táblázat segítségével bemutatott alapstatisztikákkal kaphatunk teljesebb képet.



22. ábra A megkérdezettek szerint a vállalatok mekkora hányada (%) fizet többet a minimálbérnél és a garantált bérminimumnál
 Forrás: saját kutatás, 2017 (N=105)

A kitöltők körében arra kerestem a választ, mekkora legmagasabb rendszeres havi bruttó bérral találkoztak munkájuk során az elmúlt 1-2 évben.

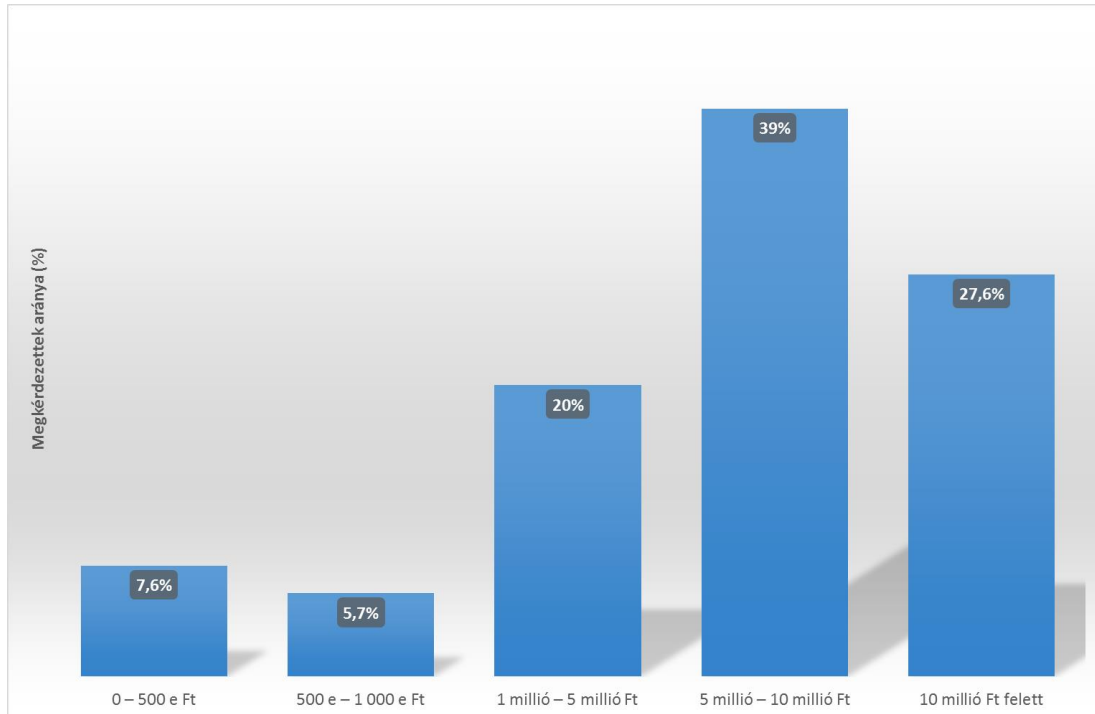
Alapstatisztikák	Összeg (Ft)
Átlag	1 255 757
Szórás	1 330 792
Minimum	161 000
Maximum	7 000 000
Terjedelem	6 839 000
Medián	940 000
Módusz	2 000 000

26. táblázat A legmagasabb havi bruttó bérek alapstatisztikái
 Forrás: saját kutatás, 2017 (N=105)

A középtételek közül az átlag a legáltalánosabban használt mutató, amely esetünkben 1 255 757 Ft-ot jelent. A legmagasabb havi bejelentett bruttó bér 7 millió forint volt a válaszokban. Ez 43,5-szeres szorzót jelent a minimálbér (161 000 Ft) és a 7 millió forint között. Ha a KSH által közölt 2017. év (jelen időpontban rendelkezésre álló adatok alapján) bruttó átlagkeresetét (291 400 Ft)³⁴ vesszük alapul, akkor is 24-szeres különbséget tapasztalhatunk.

³⁴ KSH gyorstájékoztató – Keresetek 2017. január – október. Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/ker/ker1710.html>

A leggyakrabban említett érték ennél a kérdésnél a 2 millió forint volt. A megkérdezettek 27,6%-a vélekedik úgy, hogy a Magyarországon bejelentett legmagasabb bruttó bér 10 millió forint felett van. Közel 40% szerint a legtöbbet kereső személy bére 5-10 millió forint közöttre tehető (23. ábra).



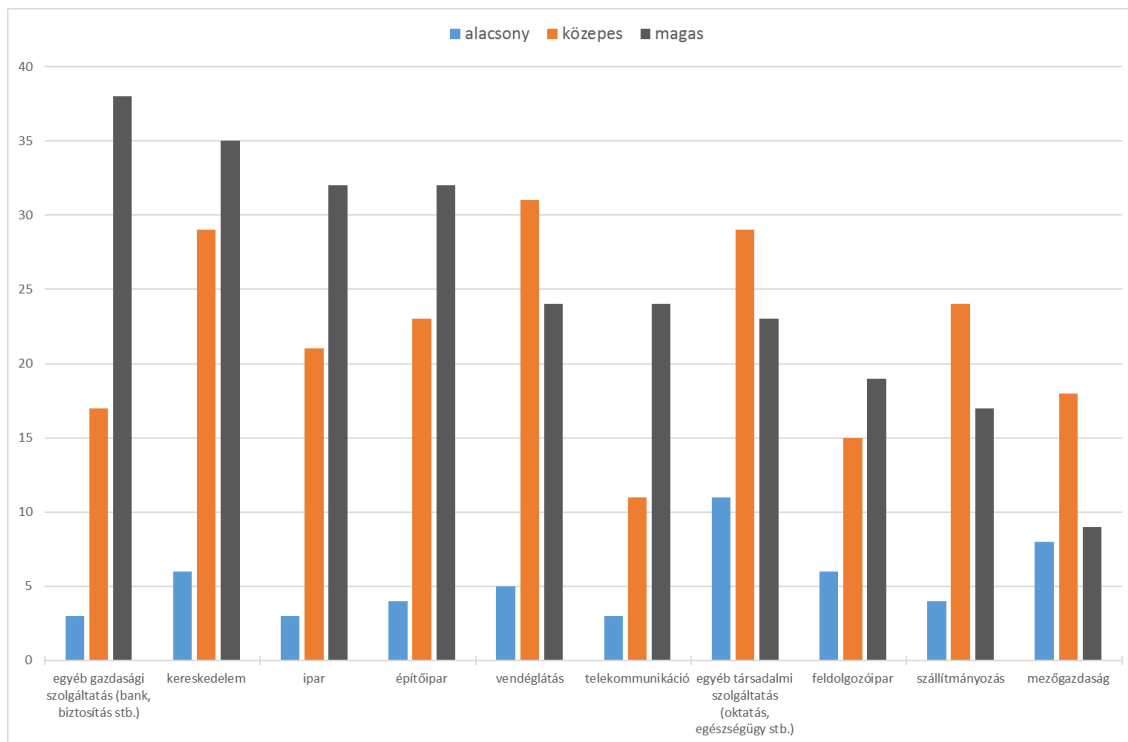
23. ábra A válaszadók megoszlása a legmagasabbnak vélt bejelentett bruttó bér alapján
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=105)

A 24. ábra a vállalatkategóriák tükrében mutatja be az átlagosan tapasztalható bérkülönbségeket. A méretkategóriák növekedésével az átlagos bérkülönbségek is növekednek. Érdeemesnek látszott kiemelni azokat az említett maximum értékeket, amelyek a vállalkozásoknál tapasztalható legalacsonyabb és legmagasabb bér közötti differenciát mutatják.

	Átlagos bérkülönbség	Legmagasabb bérkülönbség
Mikro-vállalkozás	1 : 2	1 : 9
Kisvállalkozás	1 : 3	1 : 10
Közepes vállalat	1 : 5	1 : 50
Nagyvállalat	1 : 11	1 : 150

24. ábra Bérkülönbségek a vállalatkategóriák szerint (arányszámok)
alkalmazott-alkalmazott között

Forrás: saját kutatás, 2017 (N=105)



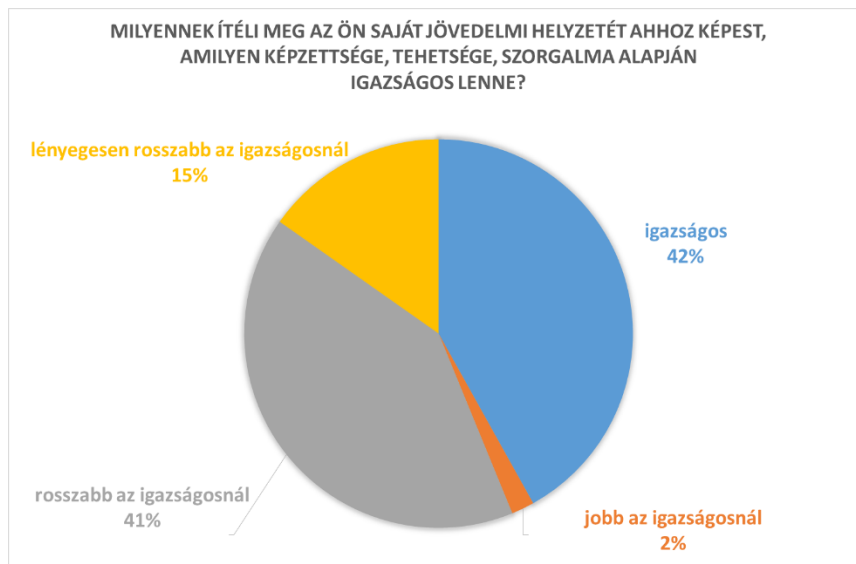
25. ábra A különböző szektorokban tapasztalható bérkülönbségek (adatok főben)
 Forrás: saját kutatás, 2017 (N=105)

A kutatásból az is kiderül, hogy a vélemények alapján a gazdasági szolgáltatások területén (például bank, biztosítás) a legmagasabb a bérkülönbség a munkavállalók között (25. ábra). Módszertanilag fontos említést érdemel, hogy akinek nem volt rálátása az adott szektor bérezésére, ők nem jelöltek válaszokat, így az eredmény megbízhatónak bizonyul. Mint tudható a telekommunikáció ágazat az egyik legjobban fizető ágazatok egyike, jövedelmkülönbségek tekintetében itt is jelentősen nyílik a béröllő. Hasonlóan magas differenciát tapasztalhatunk a kereskedelemben, valamint az építőipar és az ipar, mint nemzetgazdasági ágak, esetében. A mezőgazdaság és a vendéglátás területén inkább kisebb egyenlőtlenség látszik kirajzolódni. A válaszadók nagy hányada szerint túlságosan nagyok a jövedelmi különbségek a vállalkozásokon belül, és egyáltalán nem tartják igazságosnak a jövedelmkülönbségeket. A válaszadók 27%-a kimondottan úgy vélekedik, hogy a vállalat belüli egyik legdominánsabb konfliktusforrás az eltérő jövedelmekben keresendő.



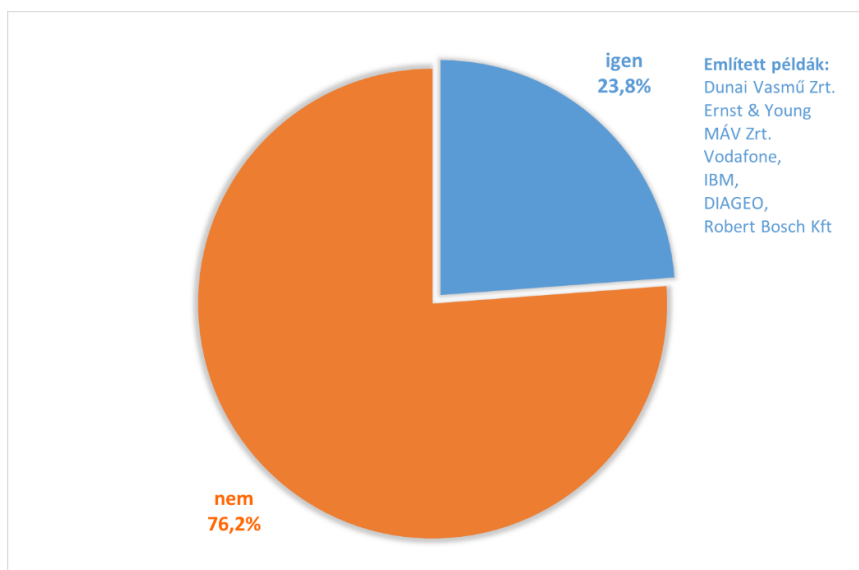
26. ábra A jövedelemkülönbségek megítélése a megkérdezettek körében
 Forrás: saját kutatás, 2017 (N=105)

A vállalatokon belül egyrészt kisebb jövedelemkülönbségekre lenne szükség, viszont a többség az igazságos bérkülönbségeket tekinti a legfontosabbnak (26. ábra). A megkérdezettek 42%-a gondolja igazságosnak saját jövedelmi helyzetét, 41% az igazságosnál rosszabbnak érzi a bérezését, míg 15%-uk pedig az igazságosnál lényegesen rosszabbnak ítéli meg saját helyzetét (27. ábra).



27. ábra Saját jövedelmi helyzet megítélése
 Forrás: saját kutatás, 2017 (N=105)

Léteznek már olyan vállalatok is, amelyek bérpolitikájukat belső szabályzatban határozzák meg, amelyek további érdekes kutatási kérdéseket vetnek fel (pl. milyen jellegű bérarányok figyelhetők meg; transzparencia vagy titkos fizetések a jellemzők stb.).



28. ábra Bérpolitikára vonatkozó belső szabályzat megjelenése a vállalatoknál
 Forrás: saját kutatás, 2017 (N=105)

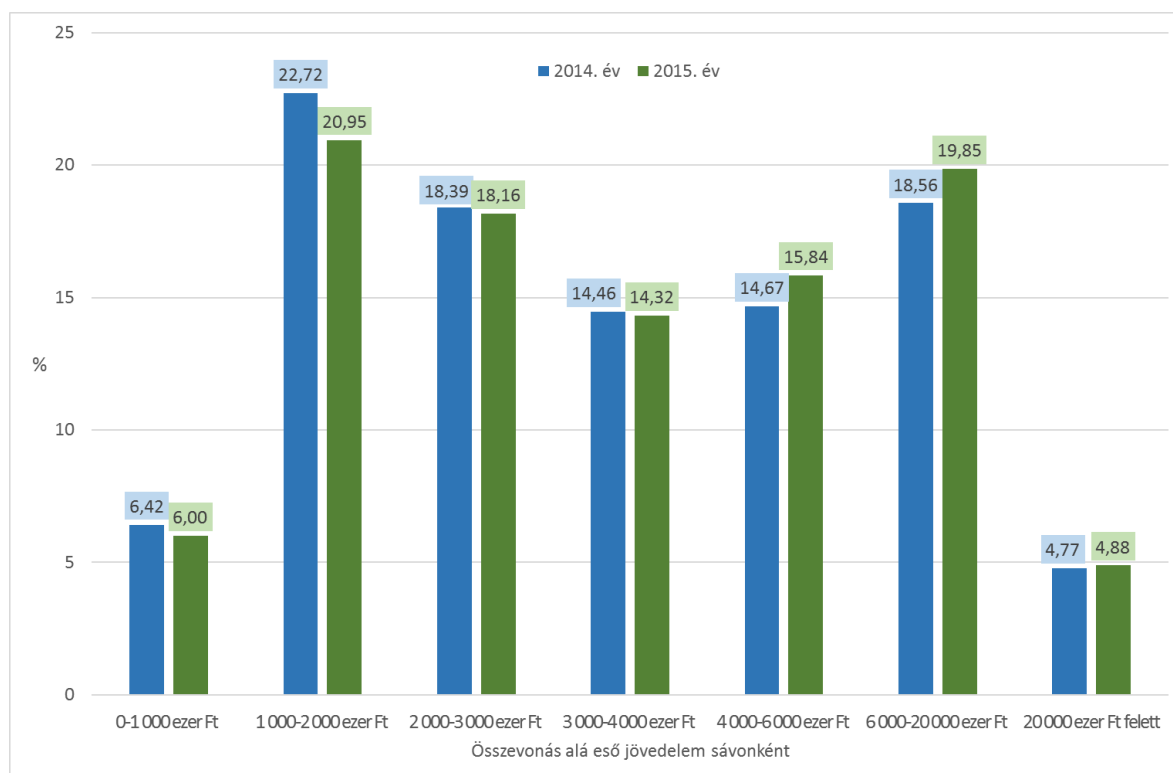
A továbbiakban egy rövid áttekintést kívánok adni – összehasonlításképpen – a Nemzeti Adó- és Vámhivatal által közölt statisztikákból. Már most leszögezhető, hogy az előzőkben bemutatott általános vélekedések jóval alul becsülték a jövedelmkülönbségeket. A NAV évente közreadja az ún. topjövedelmeket, amelyből számomra a legnagyobb (éves) munkaviszonyból származó bérjövdelem kapott kiemelt figyelmet (27. táblázat).

	Megnevezés	2012	2013	2014	2015
Nemzeti Adó- és Vámhivatal adatai	Minimálbér (Ft/hó)	93 000	98 000	101 500	105 000
	Munkaviszonyból származó bérjövdelem (ezer fő)	3 771	3 849	3 928	3 991
	Munkaviszonyból származó bérjövdelem átlagos összege (Ft/év)	2 034 000	2 083 000	2 205 000	2 318 000
	Munkaviszonyból származó bérjövdelem átlagos összege (Ft/hó)	170 000	174 000	184 000	193 000
	Összevontan adózó jövedelmek havi átlagos összege (Ft/hó)	166 067	171 590	181 611	191 828
	Összevontan adózó jövedelmek havi átlagos legmagasabb összege - főváros (Ft/hó)	221 431	228 941	241 264	254 625
	Összevontan adózó jövedelmek havi átlagos legalacsonyabb összege – Szabolcs-Szatmár-Bereg megye (Ft/hó)	129 307	132 309	140 839	147 665
	Legnagyobb éves összevont jövdelem (Ft/fő)	760 000 000	3 357 000 000	1 120 000 000	3 777 100 000
	Legnagyobb éves munkaviszonyból származó bérjövdelem (Ft/év)	760 000 000	2 000 000	1 120 000 000	1 757 400 000
	Legnagyobb éves önálló tevékenységből származó jövdelem (Ft/év)	0	3 355 000 000	0	0
	Legnagyobb forrásadós éves jövdelem (Ft/fő)	5 000 000 000	10 991 000 000	4 344 000 000	9 756 300 000
	Legnagyobb osztalékból származó éves jövdelem (Ft/fő)	nincs adat	nincs adat	4 341 000 000	nincs adat
	Legnagyobb külföldről származó (külföldön adózott) forrásadós osztalékjövdelem (Ft/fő)	nincs adat	nincs adat	nincs adat	9 756 200 000
Saját számítások	Legnagyobb átlagos havi összevont jövdelem (Ft/fő)	63 333 333	279 750 000	93 333 333	314 758 333
	Legnagyobb átlagos havi munkaviszonyból származó bérjövdelem (Ft/fő)	63 333 333	166 667	93 333 333	146 450 000
	Jövedelemkülönbség minimálbérhez viszonyítva (arányszámok)	681,0	1,7	919,5	1394,8
	Jövedelemkülönbség átlagos bérjövdelemhez viszonyítva (arányszámok)	372,5	1,0	507,2	758,8

27. táblázat Topjövedelmek Magyarországon Forrás: saját szerkesztés a NAV adatai alapján, 2017

A legnagyobb összevont jövedelem 2012-ben 760 millió forintot tett ki, ami teljes összegben munkaviszonyból származó bérjövdelemből keletkezett. 2015-ben ugyanezen adat 3,777 milliárd forint volt. A legnagyobb munkaviszonyból származó bérjövedelem ebben az évben 1,757 milliárd forint. Mindez azt jelenti, hogy átlagosan a legnagyobb munkabérral rendelkező magyar magánszemély fizetése havonta 146 450 000 forint volt. Ha a minimálbérhez viszonyítjuk, akkor 1394,8-szoros különbséget tapasztalunk. Megközelíthető úgy is, hogy 1394 ember fizetése jönne ki belőle. A 27. táblázatban a különböző évek növekvő tendenciái figyelhetők meg. A 2013-as év eltérő arányszámot mutató adata csupán abból adódik, hogy a topjövdelemet kereső személy nem munkaviszony keretében szerezte a magas jövedelmét (hanem önálló tevékenységből származó jövedelemként).

A különadózó forrásadóval terhelt jövedelmek között a legmagasabb érték 9,756 forintot tett ki, ami a 2014. évihez képest több mint kétszerese. Ez teljes egészében külföldről származó osztalékjövedelem volt.



29. ábra Magánszemélyek összevontás alá eső jövedelmének sávós megoszlása (2014. és 2015. években)

Forrás: saját szerkesztés a NAV adatai alapján³⁵, 2017

A magánszemélyek összevontás alá eső jövedelmének sávós megoszlását mutatja a 29. ábra a 2014. és a 2015. években (milyen éves jövedelmek jellemzőek a bevallások

³⁵ NAV Évkönyv 2016 (2017) – Tények, információk a Nemzeti Adó- és Vámhivatal szervezetéről és annak 2016. évi tevékenységéről. Budapest Elérhető: <http://nav.gov.hu/nav/kiadvanyok/Evkonyvek>

alapján). A két év viszonylatában hasonló eredményeket látunk, lényegi eltérés nem tapasztalható egyik jövedelemkategóriában sem. Szemtetűnő azonban, hogy az 1 000 ezer – 2 000 ezer és a 6 000 ezer – 20 000 ezer jövedelemkategóriák esetében a személyi jövedelemadó bevallók körülbelül 20-20%-a helyezkedik el. Mindez azért érdekes, mert több mint 8-szoros éves összes jövedelemmel rendelkeznek a magasabb jövedelemsávba kerülők. Az ábra adatai szerint az SZJA bevallást adók közel 5%-a 20 millió feletti éves összes összevonás alá eső jövedelemmel rendelkezik.

Az összevont adóalapba tartozó jövedelmek összege alapján képzett sávok (Ft)	Összevont jövedelmet szerzők		Munkaviszonyból származó bérjövedelmet szerzők	
	Létszám (fő)	Megoszlás (%)	Létszám (fő)	Megoszlás (%)
1 – 1 300 000	1 774 358	37,1	1 484 691	34,1
1 300 001 – 1 332 000	83 678	1,7	75 906	1,7
1 332 001 – 1 600 000	486 298	10,2	434 475	10,0
1 600 001 – 3 500 000	1 568 952	32,8	1 506 880	34,6
3 500 001 – 3 600 000	47 754	1,0	46 025	1,1
3 600 001 – 6 000 000	546 907	11,4	535 968	12,3
6 000 001 – 12 000 000	222 212	4,6	216 662	5,0
12 000 0000 felett	52 981	1,1	51 161	1,2
Összesen	4 783 140	100	4 351 768	100

28. táblázat A 2016. évi személyi jövedelemadó-bevallásokat benyújtó magánszemélyek számának a vallott összevont jövedelmek összege szerinti sávok bontása

Forrás: NAV

(az adatokat a NAV Tervezési és Elemzési Főosztálya szolgáltatotta részemre)

A 28. táblázatban a 2016. évi személyi jövedelemadó-bevallásokat benyújtó magánszemélyek számának a vallott összevont jövedelmek összege szerinti sávok bontása látható. A táblázatban feltüntetett összevont jövedelemsávok a korábbi évektől eltérnek (1. ábrában szereplő adatoktól). Jól látszik azonban az abszolút és a relatív gyakoriság alapján, hol koncentrálódnak az adatok. A legalacsonyabb, az 1 – 1 300 000 Ft közötti jövedelemsávba tartozik az adózók 37,1%-a, amennyiben csak a munkaviszonyból származó jövedelmeket vizsgáljuk az emberek 34,1%-a. Ez hozzávetőlegesen a minimálbéren foglalkoztatottakat jelenti.³⁶ Az is nyilvánvaló, hogy az első három jövedelemsáv, ami összesen a magánszemély adózók közel 50%-át teszi ki, a minimálbéren és a garantált bérminimumon foglalkoztatottakat foglalja magában. A következő jövedelemkategóriába tartozók (32,8%) átlagosan 3-szor magasabb jövedelmet vihetnek haza. A további szélesebb jövedelemsávba kerülőknél (3 600 001 – 6 000 000 Ft) újabb 2-szeres különbséget vélhetünk

³⁶ Minimálbér 111 000, garantált bérminimum 129 000

felfedezni. Újból felmerül a kérdés, hogy ugyanabban az országban kereshet-e havonta valaki 600-szor, 900-szor ill. 1000-szer többet, mint honfitársa. A NAV által közölt adatok is megvilágítják a munkaviszonyból származó jövedelmek egyenlőtlen megoszlását.

4.2.2 A jólét és jóllét vizsgálata a külföldön élő magyarok körében

Annak, ha valaki magyar állampolgárként úgy dönt, hogy külföldre költözik, több oka is lehet: nyelvtanulás, kalandvágy, vagy szerelem, de leggyakoribb mégis a munkavállalás és a vele járó anyagi biztonság nyújtotta jólét. Legtöbbjüknek azonban nagy álma, hogy újra Magyarországon élhessen, miközben külföldön megvan mindenük, jól élnek. Ezeket a sztereotípiákat ismeri a magyar átlagember. Hogy mennyi magyar él jelenleg külföldön, abban is vannak bizonytalanságok. Összességében azonban az 500-600 ezres szám reálisnak tekinthető még a hivatalos statisztikai adatok alapján is. Kutatásomban sikerült a világban élő magyar közösségnek egy kis szeletét válaszadásra bírni. Minthogy a dolgozatom eddigi fejezeteimben – a teljesség igénye nélkül – széles körben bemutattam a jólét és a jóllét mögött húzódó tényezőket, néhány bennem megfogalmazódó kérdésre kerestem a választ. Az előzetes vizsgálatok során meggyőződtem róla, hogy egy társadalom megélhetésének, általános jólétének kérdése állandó izgalomban tartja a hétköznapi- és a tudományos élet szereplőit.

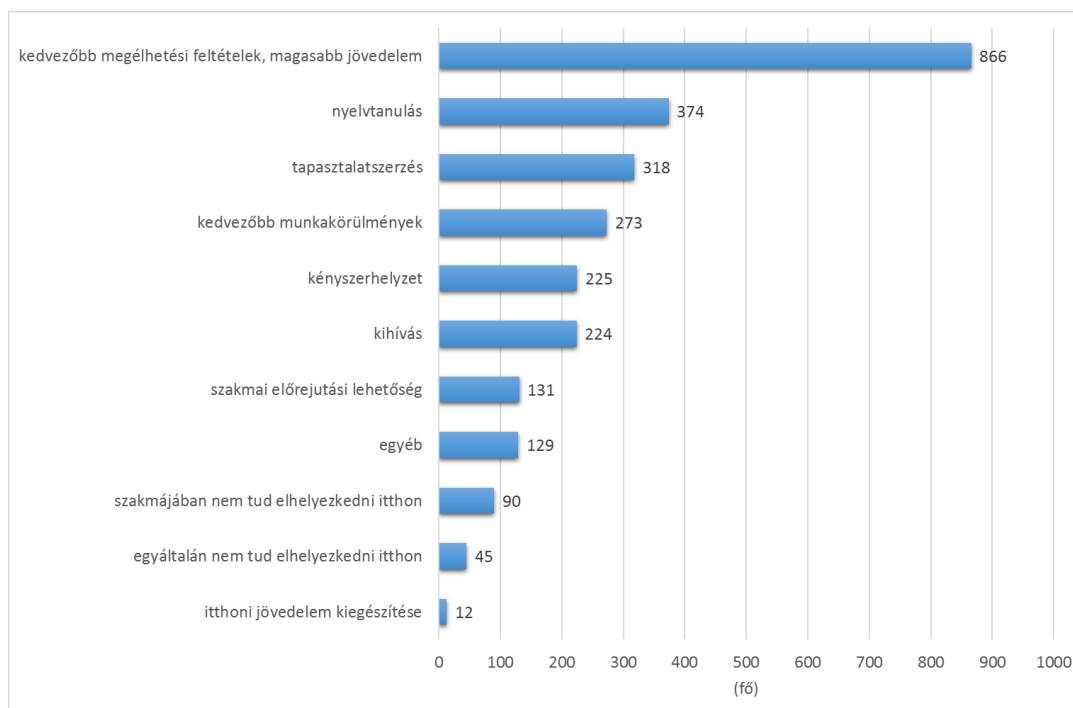
A következőkben bemutatott eredmények 1042 fő külföldön élő magyar véleményét tükrözik, de úgy gondolom, hogy új tudományos megállapításokat is tartalmaznak. Hálás vagyok a sok kitöltőnek, akik szinte mindennapi problémájukat, személyes tapasztalataikat és nem egy esetben csalódásukat osztották meg velem, időt és karaktereket nem kímélve írták le véleményeiket. Köszönetemet fejezem ki a sok hasznos információért, a jobbitó szándékú kritikákért, és a bátorításért, hogy érdemes és kell a témával foglalkozni.

A kutatás eredményeiből bebizonyosodott, hogy a külföldi élet és a munkavállalás mellett az anyagi helyzet, a kedvezőbb életkörülmények és jobb megélhetési lehetőségek szólnak. Az érvek mellett többen említették, hogy a magyarországi kilátástalanság helyett (munkanélküliség, bedőlt hitelek, megbecsülés hiánya, állandó minimálbéren foglalkoztatás stb.) a biztos megélhetés és a kiszámíthatóbb hétköznapi élet jellemzi a külföldi életet. A jobb életszínvonal reménye mellett megjelent a nyelvtanulás, a kalandvágy, az önmegvalósítás is, több esetben a vállalat által felkínált külföldi munkalehetőség. Módszertani szempontból fontosnak tartottam, hogy első ízben a külföldre vándorlás mögötti motiváció tekintetében nyílt kérdés keretében válaszoljanak a megkérdezettek, így biztosan nem irányított válaszokat adnak. A sokféle és sokszínű eredményeket a leggyakoribb kifejezések segítségével redukáltam. Egyértelműen kivehetők a jólétre utaló kifejezések: „anyagi/ak”, „fizetés/ből”, a „kereset”, a „pénz/t”, az „életszínvonal”, valamint a „jobb” és „magasabb” és „több”. A rendelkezésre álló adatbázist nézve az abszolút gyakorisági sort tüntettem fel a 29. táblázatban. Ha az eredményeket a kitöltők számához viszonyítom, 41%-uk (majdnem minden második ember) válaszában szerepelt az egyik leggyakoribb kifejezés, a pénz.

Megnevezés	Előfordulás
Leggyakoribb kifejezések (db)	
1. pénz/fizetés/kereset/jövedelem/bér	431
2. magasabb/jobb/több	349
3. anyagi/anyagiak	150
Összes válaszadó (fő)	1042

29. táblázat Leggyakoribb kifejezések
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

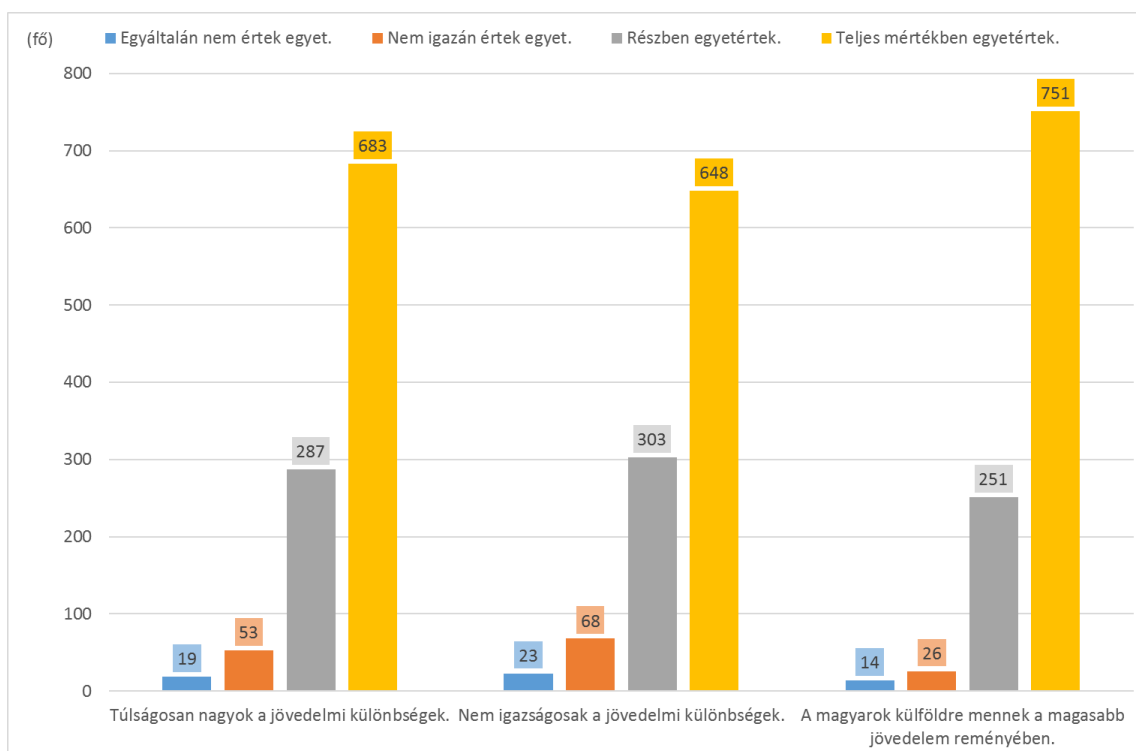
Valójában két további, ún. *ellenőrző* kérdés alapján egyértelműen megállapítható, hogy a magyarok külföldre a magasabb jövedelem reményében mennek. A sávdiagramból jól kitűnik, hogy döntően a „kedvezőbb megélhetési feltételek, magasabb jövedelem” határozza meg a külföldre vándorlás mögötti indokokat (megjegyzendő: ennél a kérdésnél előre magadott válaszokból lehetett választani a motivációk tekintetében). A nyelvtanulást és a tapasztalatszerzést is magas arányban választották, ami összecseng a nyílt kérdés eredményével.



30. ábra Motivációk a külföldi munkavállalásban
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

A vizsgálat során megkérdeztem, miként vélekednek a jövedelemkülönbségek nagyságáról, és hogy ítélik meg annak igazságos voltát. A szakirodalom szerint a jövedelemegyenlőtlenség addig tartható igazságosnak, amíg mindenki számára előnyös. Ha viszont irreálisan

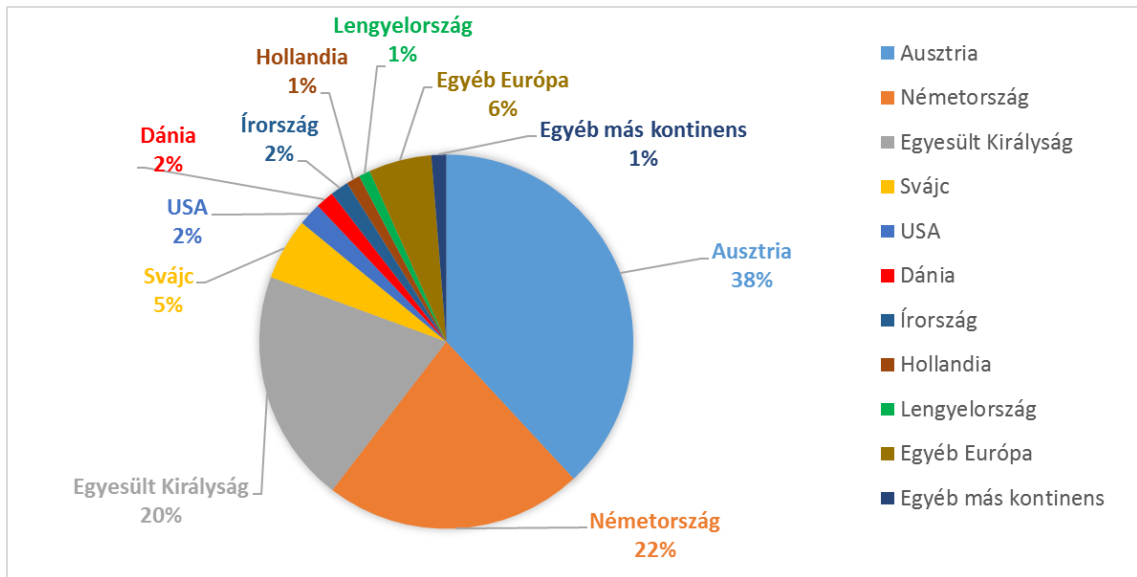
nagy a szakadék a bérekben annak hatása társadalomtudományi felvetéseket rejt magában, amivel foglalkozni kell. Országos reprezentatív mintán végzett felmérések szerint az elmúlt 30 évben a jövedelmi egyenlőtlenségek túlzott nagyságával egyre többen értettek egyet (Róbert, 2000)³⁷. A 31. ábra adataiból látható: egyformán magas arányban osztották véleményüket az állításokkal a mintába kerülők, miszerint nagyok és nem igazságosak a jövedelemkülönbségek Magyarországon. Ezekből a válaszokból levonható az a következtetés, hogy a külföldre költözést erősen befolyásolja az anyagi jólét.



31. ábra Jövedelemkülönbségekre vonatkozó megállapítások a külföldön élők körében
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

A korábbi fejezetben bemutatott szekunder statisztikák szerint a legvonzóbb tartózkodási hely a magyar kivándorlók számára Ausztria, Németország és az Egyesült Királyság. Ezek az országok a kutatásban pontosan megegyeznek azokkal az országokkal, ahol a legtöbben válaszoltak a kérdéseimre. Említésre érdemes, hogy a kérdőív 33 országba jutott el, azonban az adatok értékelésénél 9 ország (sorrendben Ausztria, Németország, Egyesült Királyság, Svájc, USA, Dánia, Írország, Hollandia, Lengyelország) és az összehasonlások következtében két csoport (egyéb Európa és egyéb más kontinens) került azonosításra. Sok országban ugyanis olyan alacsony számban voltak a válaszadók, hogy ez egyértelmű következtetések levonására nem lett volna alkalmas.

³⁷ Róbert P. (2000): Társadalmi mobilitás. Tények és vélemények tükrében. Andokra Rudolf Társadalomtudományi társaság – Századvég Kiadó. Budapest.



32. ábra A primer kutatás azonosított országai
 Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

A nyílt kérdések segítségével nyertem adatokat arra vonatkozóan, milyen motivációk rejlenek az egyes országokba vándorlás mögött, miért éppen az adott országot választották az emberek. Az eredményeket mutatja a következő táblázat.

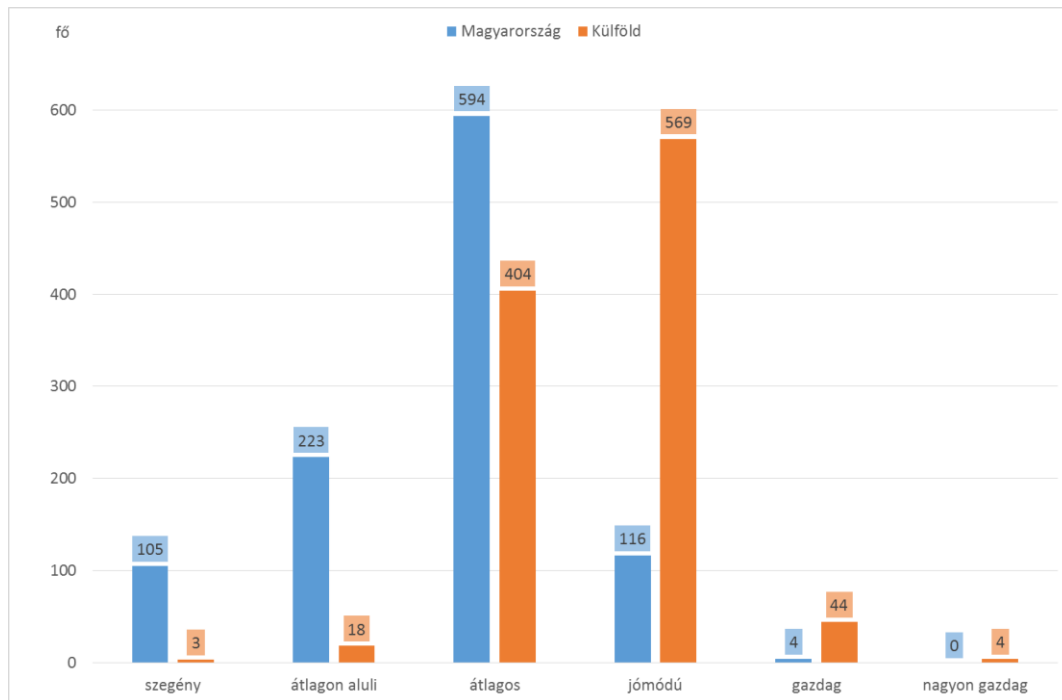
A motivációs tényezők az alapján kerültek a számozott listába, milyen gyakran említették azokat. Ausztriában például toronymagasan vezet az ország közelsége. Több helyen a nyelv került az első helyre, vagy azért, mert a nyelvet már beszélték, vagy, mert szerették volna megtanulni. A magas jövedelmet, a jó bérezést a Svájcba és Dániába költözők említették, mint az ország-választást közvetlenül befolyásoló tényező. Fontos szerepet játszik ezen túl az is, melyik országban milyenek a munkalehetőségek, az aktuális betöltetlen munkahelyek. Sok esetben a már kint élő barátok, rokonok, ismerősök segítik a külföldre jutást.

Országok		Motivációs tényezők
Ausztria		<ol style="list-style-type: none"> 1. az ország földrajzi fekvése, közelsége 2. német nyelv 3. munkalehetőségek miatt
Németország		<ol style="list-style-type: none"> 1. német nyelv 2. ismerős, rokon, barát 3. munkalehetőségek miatt
Egyesült Királyság		<ol style="list-style-type: none"> 1. angol nyelv 2. ismerős, rokon, barát ajánlása 3. munkalehetőségek miatt
Svájc		<ol style="list-style-type: none"> 1. jó megélhetés 2. magas fizetés 3. munkalehetőségek miatt
Amerikai Egyesült Államok		<ol style="list-style-type: none"> 1. rokon, ismerős, kapcsolatok 2. munkahely/szakma által 3. előrelépési lehetőségek
Dánia		<ol style="list-style-type: none"> 1. ingyenes felsőoktatás 2. jó munkakörülmények 3. jó bérezés, jó szociális rendszer
Írország		<ol style="list-style-type: none"> 1. vállalatok, cégek által 2. munkalehetőségek miatt 3. nyelv
Hollandia		<ol style="list-style-type: none"> 1. ismerős ajánlása
Lengyelország		<ol style="list-style-type: none"> 1. ismerős ajánlása

30. táblázat Az országok választása mögött meghúzódó érvek („Miért ezt az országot választotta?”)
 Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

Jólét és boldogság

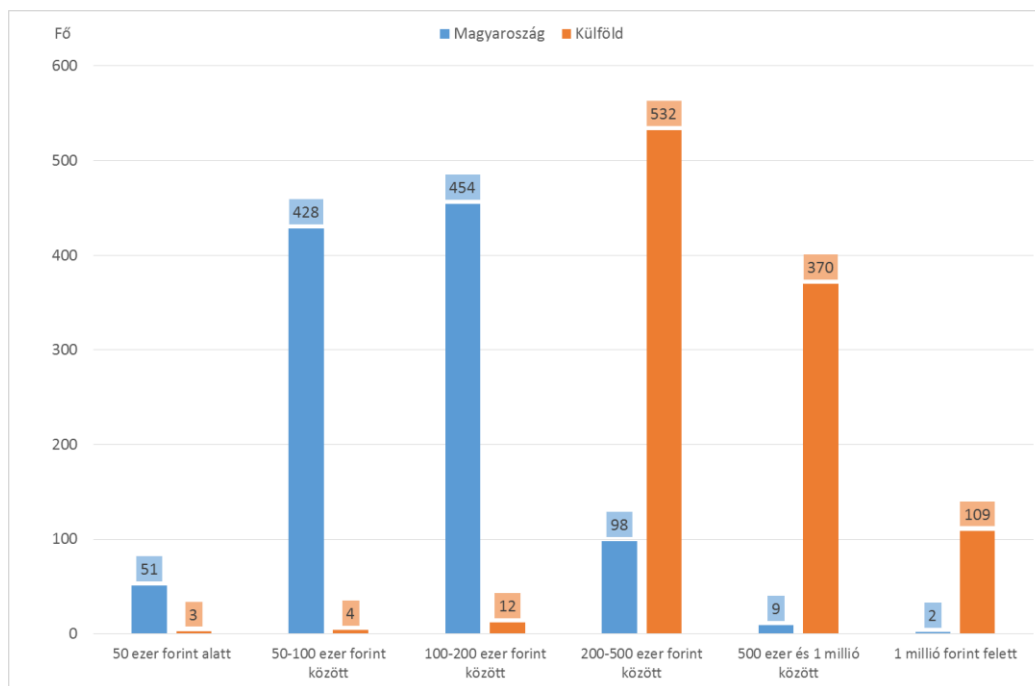
Az anyagi helyzetre vonatkozó ábrák esetében az egyszerű szemlélő számára is jól kivehetők a különbségek. Míg Magyarországon a legtöbben inkább átlagosnak, külföldön jó-módúnak ítélték magukat a megkérdezettek.



33. ábra Az anyagi helyzet megítélése Magyarországon és külföldön
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

A hazai helyzet értékelésénél nem szabad meglepedkezni arról a 10%-ról (105 fő) és 21,4%-ról (223 fő), akik szegény és átlagon aluliként definiálták magukat. Külföldön nagy valószínűséggel azért értékelték magukat a jólét szempontjából jobbnak, mert a havi nettó jövedelmük magasabb.

A nettó bérek vizsgálata kockázatos kutatói feladat. A fizetés kérdése ugyanis egy meglehetősen kényes téma, mindamelllett, hogy elengedhetetlenül fontos beszélni róla több szempontból is. A vállalati szférában például egyre több cégnél jellemző a transzparencia, vagyis az, hogy a fizetések teljesen nyilvánosak a cégen belül. Úgy vélem Magyarországon nem ez a bevett gyakorlat. Inkább a titkos fizetések jellemzőek, aminek sokszor éppen az az oka, hogy nagyon egyenetlenek a bérek, hatalmasak a különbségek (még ugyanazon munkakörökön belül is). Vannak, akik szerint magánügy, ki mennyi pénzt kap a munkájáért. Ezt az álláspontot is figyelembe kell venni. Úgy vélem, ez a téma újabb kutatásra alkalmas terület. Kérdőívemben egy óvatos álláspontot követtem, a kitöltőknek kategóriákba kellett besorolni a havi jövedelmeiket. A Magyarországra és a külföldre vonatkozó adatok eltérései szemmel láthatók a 34. ábrán.



34. ábra A havi nettó jövedelem alakulása Magyarországon és külföldön
 Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

A válaszok alapján becsülhetők a havi nettó jövedelmek alapstatisztikái, melyek „beszédesebb”, könnyebben értelmezhető eredményeket adnak. Tisztában vagyok azzal, hogy ez némi torzításhoz vezet, a kategóriákkal azonban elértem, hogy nem tagadták meg a válaszokat a megkérdezettek, és örülök, hogy sikerült egy szép számú mintát létrehozni.

	Magyarország (Ft)	Külföld (Ft)	Arány (szorzó)
Átlag	139 179	584 587	4,20
Módusz	106 806	428 739	4,01
Medián	109 251	479 699	4,39
Szórás	110 236	298 714	-
Relatív szórás	79,2%	51,1%	-

31. táblázat A nettó bérekre vonatkozó alapstatisztikák
 Magyarország és külföld vonatkozásában
 Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

Az átlagos, tipikusnak tekinthető (módusz) és „felező” (medián) nettó bérek tekintében több, mint négyszeres különbségeket figyelhetünk meg Magyarország és külföld vonatkozásában, ha az alapstatisztikákat állítjuk szembe egymással. A becsült értékek alapján Magyarországon átlagosan 139 179 Ft-ot kerestek a megkérdezettek, míg külföldön ez az

összeg 584 587 Ft. További bérkülönbségekre utal a medián értéke is. Külföld esetében például a 480 ezer forintos helyzeti középérték azt mutatja, hogy 515 fő (N=1030) havonta ennél több pénzt tud hazavinni. Érdeemes megnézni, hogy az átlaguk körül szóródnak-e az értékek. A jövedelmek szórása külföldön vesz fel magasabb értéket (ez nagyobb ingadozásra utal), ám a relatív szórás³⁸ Magyarországon nagyobb (az átlagtól nagyobb mértékben térnek el az adatok, mint külföld esetében).

Magyarország	Jövedelem (forint)	Külföld						Σ
		50 ezer forint alatt	50-100 ezer forint között	100-200 ezer forint között	200-500 ezer forint között	500 ezer és 1 millió között	1 millió forint felett	
	50 ezer forint alatt	1	0	1	25	18	6	51
	50-100 ezer forint között	0	2	5	280	121	16	424
	100-200 ezer forint között	1	2	5	205	183	53	449
	200-500 ezer forint között	1	0	1	21	44	28	95
	500 ezer és 1 millió között	0	0	0	0	4	5	9
	1 millió forint felett	0	0	0	1	0	1	2
	Összesen	3	4	12	532	370	109	1030

32. táblázat A hazai és a külföldi jövedelmek keresztábrája (adatok főben)
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1030)

Magyarország	Jövedelem (forint)	Külföld					
		25 000	75 000	150 000	350 000	750 000	1 250 000
	25 000	1	3	6	14	30	50
	75 000	0	1	2	5	10	17
	150 000	0	1	1	2	5	8
	350 000	0	0	0	1	2	4
	750 000	0	0	0	0	1	2
	1 250 000	0	0	0	0	1	1

33. táblázat A hazai és a külföldi jövedelmek közötti szorzók³⁹
Forrás: saját kutatás, 2017

A magyarországi és a külföldi nettó bér közötti mélyebb összefüggést a fenti keresztábra szemlélteti (32. táblázat). A két változó közötti kapcsolat gyenge (Cramer mutató 0,162; $p < 0,001$), ami arra enged következtetni, hogy csak kis mértékben határozza meg a külföldön szerzett jövedelmet az, mennyi volt Magyarországon a kereset. Ez részben betudható annak, hogy külföldön eleve magasabbak az előírt minimálbérek, illetve a statisztikák szerint kimutatott átlagbérek. A külföldön munkát vállalók hozzávetőlegesen egy jövedelmi szintre kerülnek kezdetben (erre még később visszatérek). Különös figyelmet érdemelnek a 33. táblázat számadatai. A szorzók (amik azt mutatják, hogy a külföldi jövedelem hányszorosa a magyarországi jövedelemnek, becült értékek) közül kiemeltem azt a négy értéket, ahol a válaszadók

³⁸ Relatív szórás: az egyes ismérvtételek átlagosan hány százalékkal térnek el az átlagtól

³⁹ Szorzó: a külföldi jövedelem hányszorosa a magyarországi jövedelemnek

is koncentráltak: 4,99-szeres súlyozott átlaguk azt jelenti, hogy átlagosan közel ötszöröse a különbségek a magyar és a külföldi bérek között. Ha az egész táblázatot vizsgáltam 5,92 (súlyozott átlag) szorzót kaptam, ami közel 6-szoros különbségről árulkodik. Amennyiben egyedi adatokkal számoltam 11-szeres különbséget tapasztaltam.

A nem tekintetében van szignifikáns különbség a bérek tekintetében (Wilcoxon próba, $p < 0,001$). Adatainkból ugyan úgy tűnhet, mintha a nők lényegesen kevesebbet keresnének, de nem jelenthető ki egyértelműen. Nominális értéket vizsgálva igen, de az okokat keresve nem tudható be egyértelműen a munkaerőpiac beárazásának. Több hölgy válaszadó jelezte ugyanis, hogy külföldön a nők gyakran részmunkaidőben (leggyakrabban napi 6 órában) dolgoznak. Így a megadott bérek sok esetben nem teljes munkaidőben történő foglalkoztatásra értendők. Fontos felvetés, hogy egy „jó” bérezés mellett magasabbra értékeli az emberek a szabadidőt (nem akarnak többet dolgozni), ami nők esetében fordítható a gyermekekkel való együttlétre.

	Nő (Ft)	Férfi (Ft)	Arány (szorzó)
Átlag	536 901	665 144	1,24
Módusz	395 939	626 471	1,58
Medián	437 786	625 000	1,43
Szórás	283 326	306 643	
Relatív szórás	52,8%	46,1%	

34. táblázat Női és férfi becsült nettó jövedelmek külföldön (adatok forintban)
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

Számításaim alapján kimutatható, hogyan változnak a jövedelmek átlagértékei az életkor előrehaladtával, a külföldi tartózkodási idő alapján, valamint annak tekintetében, hogy saját szakmájában helyezkedett-e el valaki.

A béreket természetesen általában befolyásolják, hogy ki milyen munkakört tölt be, vagy éppen mennyi ideje tartózkodik külföldön, és ott miként lépett előre egy magasabb pozícióba, valamint további tényezők is.

Vizsgálatom esetében nem volt szignifikáns összefüggés a külföldi jövedelmek és végzettség között (χ^2 próba, $p=0,478$). A külföldi jövedelem és a kint tartózkodási idő között érdekes kettőség figyelhető meg (35. táblázat).⁴⁰ A Cramer mutató 0,130 ($p < 0,001$) értéke arra utal, hogy szignifikáns a kapcsolat, de inkább lazának mondható. Ha vizsgáljuk az egyes

⁴⁰ Megjegyzendő: a külföldi jövedelem kategoriális változó; az alapstatisztikák az osztályközös gyakorisági sor alapján becsült értékek.

kategóriák közötti különbségeket, akkor azt találjuk, hogy nincs szignifikáns eltérés a jövedelemben, ha egy éve, vagy 1-2 éve dolgozik kint valaki (első három kategória között nincs összefüggés). A 3-5 évtől ellenben már szignifikáns eltérés tapasztalható 95%-os megbízhatósági szint mellett. Ez magyarázható azzal, hogy néhány év előrehaladtával szerez tapasztalatot az érintett, megbízhatóbb lesz a nyelvtudása, és sikerül kedvezőbb pozícióba lépni, ami aztán hatást gyakorol a munkabérré.

	1-6 hónap	7-12 hónap	1-2 év	3-5 év	6-9 év	10 év -
Átlag	471 569	503 191	518 243	562 914	644 617	1 125 000 ⁴¹
Módusz	378 723	393 333	400 000	418 182	488 202	2 000 000
Medián	401 563	425 000	435 484	464 356	571 429	1 166 667
Szórás	246 794	243 949	247 156	280 071	324 154	216 506
Relatív szórás	52,3%	48,5%	47,7%	49,8%	50,3%	19,2%

35. táblázat Jövedelmek alakulása a külföldi tartózkodási idő alapján (adatok forintban)
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

Az életkor és a külföldön elért jövedelmek közötti kapcsolat is szignifikáns (Kruskal-Wallis teszt, $p < 0,001$), befolyással van a bérekre az a tényező, ki hány éves. Ez a megállapítás szépen kiegészíti az előzőekben tárgyalt következtetést.

	19-30 év	31-40 év	41-50 év	51-60 év	60 év felett
Átlag	522 727	623 321	606 587	618 182	785 714
Módusz	402 059	457 534	458 140	435 714	-
Medián	437 821	529 503	511 538	500 000	750 000
Szórás	257 787	314 422	308 332	310 990	380 990
Relatív szórás	49,3%	50,4%	50,8%	50,3%	48,5%

36. táblázat Jövedelmek becsült alapstatisztikái életkor kategóriánként külföldön (adatok forintban)

Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

⁴¹ „10 év felett”-i kategóriában csak 4 megfigyelés volt, ami a következtetések levonásánál óvatosságra int.

Meghatározó az a faktor is, hogy szakmájában vagy más munkakörben dolgozik-e a megkérdezett. A kapcsolat ebben is inkább lazának mondható (χ^2 próba, $p < 0,001$, Cramer mutató 0,118). A szakmájukban dolgozók és a részben a szakmájukban dolgozók között nincs szignifikáns eltérés. Aki nem a szakmájában helyezkedik el, ott is jelentősek a bérkülönbségek Magyarországhoz képest, konkrét szakmák esetében pedig ez még nagyobb. A legkeresettebb szakmákhoz ráadásul magas bérek is társulnak.

	Saját szakmájában dolgozó	Részben a saját szakmájában dolgozó	Nem a saját szakmájában dolgozó
Átlag	620 038	572 293	560 699
Módusz	439 496	431 429	421 429
Medián	506 897	476 506	464 567
Szórás	316 082	279 809	286 562
Relatív szórás	51,0%	48,9%	51,1%

37. táblázat Jövedelmek becsült alapstatisztikái a szakmában való elhelyezkedés tekintetében (adatok forintban)

Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

	Ausztria	Németország	Egyesült Királyság	Svájc	USA	Dánia
Átlag	583 862	575 000	590 965	607 870	705 000	587 500
Módusz	436 777	409 659	443 590	427 273	692 308	546 154
Medián	484 536	462 800	490 816	488 462	681 818	466 667
Szórás	289 443	302 104	303 917	330 117	288 920	307 967
Relatív szórás	49,6%	52,5%	51,4%	54,3%	41,0%	52,4%

	Írország	Hollandia	Lengyelország	Egyéb Európa	Egyéb más kontinens
Átlag	583 333	675 000	390 000	548 148	711 538
Módusz	366 667	400 000	350 000	421 429	⁴²
Medián	425 000	500 000	350 000	461 290	650 000
Szórás	359 011	369 966	195 959	254 944	343 149
Relatív szórás	61,5%	54,8%	50,2%	46,5%	48,2%

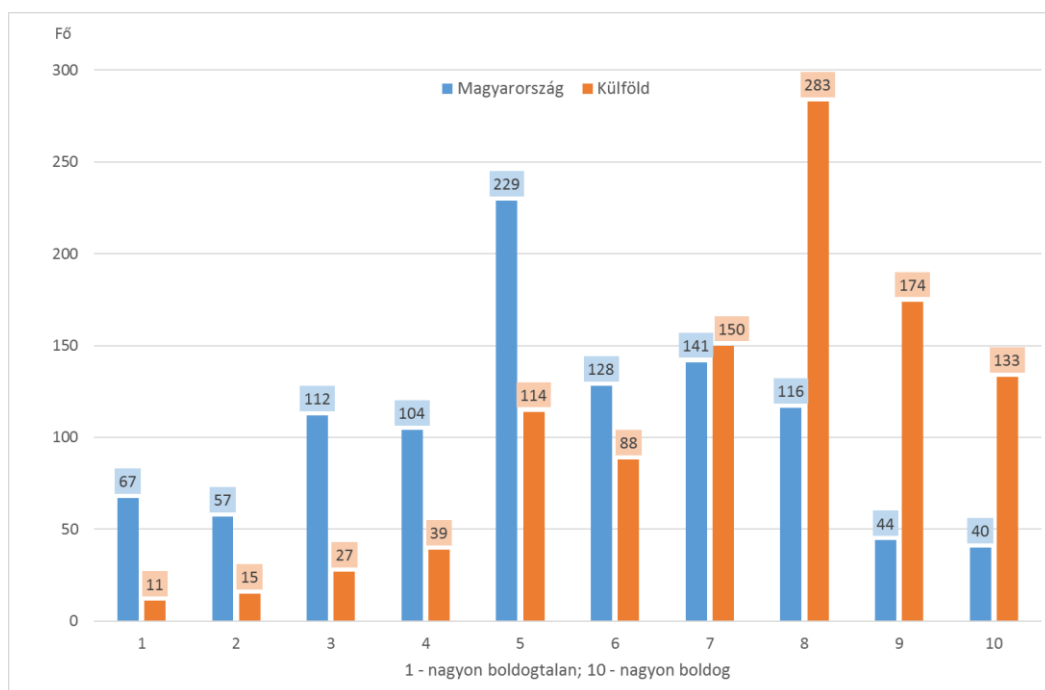
38. táblázat Jövedelmek becsült alapstatisztikái a különböző országokban

Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

Az országok közötti bérkülönbségek sem szignifikánsak. Ez azt jelenti: egy most külföldre vágyó munkavállalónak bérek tekintetében szinte teljesen mindegy, hogy melyik országba indul el. Svájc és Dánia például egyáltalán nem kiemelkedő, miközben a motivációknál fontos szempontként szerepelt a magas fizetés, a jó bérezés. Bár azért, ha a

⁴² Két módusz miatt az érték nem becsülhető.

nominális értékeket megnézzük a 38. táblázatban, szemmel láthatóan vannak eltérések. Lengyelországnál egyértelműen látszik a jóval alacsonyabb jövedelem.



35. ábra A jóllét megítélése a megkérdezettek körében
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

A hazai és a külföldi életet vizsgálva az is megállapítható, hogy a magyarok külföldön boldogabbnak érzik magukat. A 10-es skálán mért boldogság jól összevethető a hazai és a külföldi érzet esetében. A választott skálázást azért tartom megfelelőnek, mert páros számú skála esetén nem lehetett ún. köztes értéket jelölni, mindenképp az inkább boldog (6-10), vagy az inkább boldogtalan közül (1-5) kellett választani, valamint kellően tág a skála az érzés megfogalmazásának pontosítására. A következő táblázat az alapstatisztikák tekintetében ad összehasonlítást a kapott eredményekről.

	Átlag ⁴³	Minimum	Q ₁	Medián	Q ₃	Maximum	Módusz
Magyarország	5,35	1	4	5	7	10	5
Külföld	7,34	1	6	8	9	10	8

39. táblázat Alapstatisztika mutatók a jóllétről (skála 1-10)
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

A megkérdezettek mind a hazai, mind a külföldi jóllétérzet kifejezésére jelöltek 1-es és 10-es számértéket is. Legtöbben a magyarországi életre 5-öst, külföldi jóllétre 8-as jelölést

⁴³ Az ordinális skála miatt az átlag értéke nem számítható, jelzésértékkel került a táblázatba.

adatok. A kvartilis értékeknél jól kirajzolódik az eltérés a külföld javára. Az alapstatisztikák mellett nemparaméteres próbával arra kerestem a választ, hogy az anyagi helyzet és a boldogság tekintetében valóban eltérés tapasztalható-e a magyarországi és a külföldi helyzetre vonatkozóan. Megállapítható, hogy szignifikáns az eltérés (Wilcoxon próba, $p < 0,001$): az anyagi jólétet külföldön jobbnak ítélték, és külföldön boldogabbak a válaszadók.

A következő két táblázatban a válaszadók megoszlása látható az eredmények tükrében.

Jólét (anyagi helyzet)	Válaszadó (fő)
Jobb Magyarországon	35
Jobb külföldön	691
Ugyanolyan érzet	316
Összesen	1042

40. táblázat A jólét megítélése
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

Jóllét (boldogság)	Válaszadó (fő)
Boldogabb Magyarországon	206
Boldogabb külföldön	682
Ugyanolyan boldog	144
Nincs adat	10
Összesen	1042

41. táblázat A jóllét megítélése
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

Közel 700 fő értékelte anyagi helyzetét és boldogságát jobbnak külföldön. A jólét tekintetében viszont a válaszadók majdnem egyharmada ugyanolyan szinten él külföldön, mint itthon. Ez betudható annak, hogy külföldön az étkezés, a lakhatás, a közlekedés és az egyéb személyes igények érezhetően drágábbak. A boldogság tekintetében 206 fő (közel 20%) Magyarországon boldogabbnak érezte magát. A minta 14%-a ugyanolyan boldog, akár itthon élt, akár külföldön.

Az eredményekből kiderült, hogy nem állapítható meg egyértelműen a pénz boldogító hatása. A mélyebb vizsgálat érdekében keresztábrát elemzést végeztem a táblázat a jövedelemkategóriákat és a boldogság faktorainak együttállását gyűjti össze. A kapott értékek információkat szolgáltatnak a két változó közötti összefüggésről. A táblázatokban

színátmeneteket alkalmaztam, ami azt jelzi, milyen gyakorisággal foglalnak helyet a tartományban a válaszadók. Jól mutatják a következő táblázatok, hol koncentrálnak az előfordulások.

Jövedelem és Boldogság (Magyarország)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Összesen (fő)
50 ezer forint alatt	3	3	7	6	8	2	5	4	6	6	50
50-100 ezer forint között	38	37	52	47	95	50	43	40	9	16	427
100-200 ezer forint között	23	14	44	46	103	64	75	52	21	10	452
200-500 ezer forint között	2	2	7	4	22	12	17	18	7	7	98
500 ezer és 1 millió között	1	1	2	0	1	0	1	2	1	0	9
1 millió forint felett	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	2
Összesen											1038
Cramer mutató 0,139	p < 0,001										

42. táblázat A jövedelem és a boldogság kapcsolata Magyarországon
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1038)

Jövedelem és Boldogság (Külföld)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Összesen (fő)
50 ezer forint alatt	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	3
50-100 ezer forint között	0	0	0	1	0	0	0	1	1	1	4
100-200 ezer forint között	0	1	0	0	1	1	3	3	3	0	12
200-500 ezer forint között	6	7	20	22	73	51	71	143	75	61	529
500 ezer és 1 millió között	5	5	5	9	37	31	62	100	68	46	368
1 millió forint felett	0	2	2	6	2	5	10	33	23	25	108
Összesen											1024
Cramer mutató 0,112	p= 0,029										

43. táblázat A jövedelem és a boldogság kapcsolata külföldön
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1024)

Mindkét összefüggés vizsgálat esetében (Magyarország és külföld) az empirikus szignifikancia-érték 0,05 alatti, ami meghatározó kapcsolatot jelez számomra. Bár a kapcsolat nem pusztán a véletlennek tudható be, mégsem különösebben erős. A megszerzett jövedelem és az emberek boldogsága között Magyarországon és külföldön egyaránt laza kapcsolat áll fenn. Ebből arra lehet következtetni, hogy a megkérdezettek boldogságát más tényezők is befolyásolják. Teljesen kirajzolódnak ugyanezek az eredmények a 44. táblázatból.








		Jólét (anyagi helyzet)			
Boldogság		Magyarországon jobb	Ugyanolyan jó	Külföldön jobb	Összesen
	Magyarországon boldogabb	9	80	117 (56,8%)	206
	Ugyanolyan boldog	6	53	85 (59,0%)	144
	Külföldön boldogabb	19 (55,9%)	181 (57,6%)	482 (70,7%)	682
Összesen	34	314	684	1032	

44. táblázat A boldogság és az anyagi helyzet összefüggései
 Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1032)

Általában az átlóban várnánk a koncentrációt, ehhez képest az adatok jelentősen szóródnak. Például 117 fő külföldön jobbnak ítélte meg az anyagi helyzetét, de Magyarországon boldogabb volt. Egyformán jónak vélte az anyagi helyzetét 181 fő, közben külföldön boldogabb. Laza kapcsolat jellemzi a két változót a táblázat összefüggéseit vizsgálva (Cramer mutató 0,092, $p=0,001$). Ebben az esetben is látszik, hogy nem csak az anyagiak hatnak a boldogságra.

A kivándorolt magyarokról rendelkezésre álló adatállomány alapján megállapítottam, milyen dimenziók, milyen irányban hatottak a magyarok jóllétére (45. táblázat). Az információkat a magyarországi helyzetre vonatkozó értékelés alapján gyűjtöttem kategóriákba.

Jól kirajzolódnak az jóllét magyarországi indikátorrendszerében bemutatott dimenziók. Egy-egy részterület nagyobb hangsúlyban jelenik meg, de jól felfedezhetők a különböző indikátorok. Az „Anyagi életkörülmények” mögött az „Anyagi biztonság” fontosságát vélem felfedezni. A válaszokban kiemelt helyen szerepel a munkahellyel kapcsolatos (pozitív és negatív hatást kifejtő) megállapítások, azok a társadalmi problémák (például az oktatás, egészségügy, lakáskörülmények stb.), amelyek a jóllét elengedhetetlen tényezői. Megállapításom szerint a dimenziókat valóban együttesen kell értelmezni, komplex összefüggésrendszerében mutatják a megkérdezettek véleményét.

Megnevezés	Jellemzők	Hatása
Család, barátok	szabadidő, élmények, környezet, programok, közösség	
Anyagi biztonság	megfelelő lakáskörülmények, hitelmentes otthon, kulturális élet	
Egyéb	nyelvtudás, „nem vagyok otthon külföldi”, négy évszak, magyar kultúra, szülőváros, természeti környezet	
Társadalmi problémák	reménytelenség, kilátástalanság, létbizonytalanság, esélytelenség, negatív mentalitás, rossz emberi kapcsolatok, rossz hangulat, negatív emberi attitűd, állandó igazságtalanság, negatív szemlélet, irigység és rosszindulat, közhangulat, közlekedés, rossz egészségügyi ellátás, ingerszegény környezet, depressziós közeg, kiégett emberek, szegénység, bizonytalan jövőkép, folyamatos verseny (rivalizálás)	
Munkahely	jó munkakörülmények, jó csapat a munkahelyen, munka szeretete (olyan munka, amit szeret az ember csinálni)	
	munkáltatói morál, tisztesség és megbecsülés hiánya, szakmai fejlődés hiánya, stressz, munkaerő kihasználása, túlóra (időhiány), 5-6 körös állásinterjúk, másodállás és harmad-állás, heti 7 munkanap, munkalehetőség hiánya, vállalatok profithajhászása, karrier építés lehetőségének hiánya, aránytalan fizetés, megtakarítási lehetőségek hiánya miatt	
Állam	korruptió, politikai zűrzavar, túlzott bürokrácia, önkényuralom, vállalkozói környezet megteremtésének hiánya, mozdulatlan rosszul működő rendszer, „már mindenki kint él”, főváros és vidéki városok közötti bérkülönbség	

45. táblázat Boldogságot befolyásoló tényezők
 Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

A következőkben a szokásostól eltérő módszertant alkalmazok. A kérdőív színességét növelte, amikor képek közül kellett választani az érintetteknek. A módszer a pszichológiában gyakran alkalmazott vizsgálati eszköz. Egy-egy kép sokszor elegendő ahhoz, hogy legalább hozzávetőlegesen meg lehessen határozni annak irányát, hogyan gondolkodnak az emberek bizonyos kérdésekben (hozzáteszem a pszichológia ennél jóval összetettebb terület). A képek tervezésekor a jólléti mutatószámok dimenziói voltak segítségemre (46. táblázat).

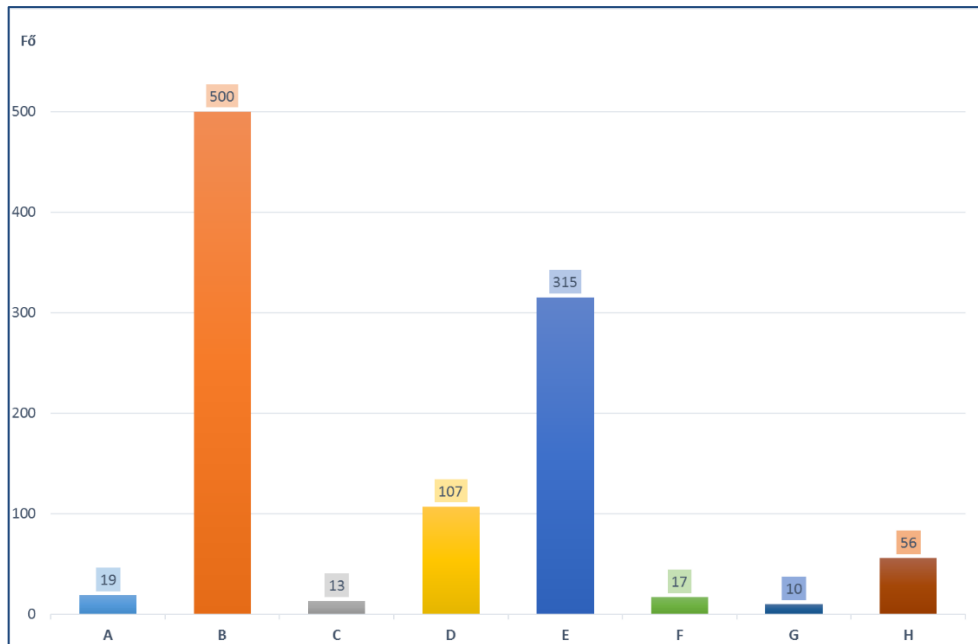
A jóllét magyarországi indikátorrendszere	Better Life Index	Képek
Anyagi dimenzió	Jövedelmi helyzet	F és H
Anyagi jólét és boldogság		B
Mentális közérzet	Élettel való elégedettség	E
Egészség dimenzió	Egészségi állapot	C
-	Környezet minősége	D
Társadalmi részvétel dimenzió	Társadalmi szerepvállalás – Közösségi élet	A
Munkahely dimenzió	Foglalkoztatás – Munka-magánélet egyensúly	G

46. táblázat Segéd tábla a boldogság értékeléséhez
Forrás: saját szerkesztés

Két lényeges tényezőt állítottam a középpontba: (1) az anyagi dimenziót, a jövedelmi helyzetet kicsit szélsőségesen az anyagi javakkal, a fogyasztási cikkekkel szemléltettem (miközben tudható a fogyasztás nem vezet az emberek boldogságához, sőt gyakran boldogtalansághoz). Kérdés, kinek milyen hangsúlyos az „anyagiasság”⁴⁴; (2) a mentális közérzetet, az élettel való elégedettséget inkább a társas kapcsolatokkal azonosítottam, mivel a magyar társadalomban a család tradicionálisan fontos helyet foglalt el. Nem egy szociológiai kutatás eredményei bizonyították, hogy az emberek számára a család fontosabb, mint az élet egyéb területei (pl. munka, szabadidő stb.). A vizuális elemek kiválasztásánál még egy fontos szempontot képviselt a „B” jelű kép. Bár a felhőtlen családi idillt mutatja be, de tengerparti környezetben. Kérdés, csak úgy lehet-e boldog a család, ha egy exkluzív nyaraláson vesz részt, amihez pénz kell, véges ideig tart, vagy a hétköznapi élet apróbb örömei okozzák a valódi boldogságot.

⁴⁴ „Anyagiasság”: egyfajta hiedelem, mi a fontos az életben, pénz, tulajdon, imázs. Forrás: Tim K. (2005): Az anyagiasság súlyos ára. Ursus Libris, Budapest.

Messzemenő következtetéseket nem kívánok levonni abból az információból, miként választottak a képek közül a megkérdezettek, de az eredmények érdekesen alakultak (36. ábra).



36. ábra A válaszadók száma a választott kép szerint
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

A legtöbben a „B” és az „E” jelű képet választották. A mai modern világban nagyra értékelt vágyainknál is fontosabbak a társas kapcsolatok, köztük a család, ami a boldogságot jelenti – az „E”-t választók között ezt látom. A „B” láthatóan toronymagasan vezet. A válaszok mögött az anyagi jólét megjelenését vélem felfedezni, de nem jelenti azt, hogy kevesebb figyelmet szentelünk ezáltal a családnak. Több mint 10%-a a megkérdezetteknek emelte ki a „D” képet a többi közül. Véleményem szerint ők fontosnak tartják az embereket körülvevő környezetet, itt megjelenhet a lakóhely alternatíva, a természet közelségének fontossága, a vidéki élet preferálása. A „H” képet választóknál dominánsan megjelenik az anyagi jólét.



37. ábra A boldogság valós dimenziói
 Forrás: saját szerkesztés

4.2.2.1 Megtakarítási különbségek

A következő eredmények azt mutatják, hogy a válaszadók szerint mennyi idő alatt (hány év) lehet átlagosan Magyarországon és külföldön a biztos egzisztenciát megteremteni. A biztos egzisztencia a kiegyensúlyozott élet alapfeltétele, és nem a luxust érttem alatta. Többen válaszaikkal megerősítettek ebben. A saját lakás, az autó és a nyaralás ne számítson

luxusnak, ami csak a kiváltságosoknak adatik meg, és csak a szupergazdag embereknek elérhető.

Megnevezés	Magyarország	Külföld
Érvényes adat (fő)	544	924
Hiányzó adat (fő)	498	118
„Soha” jelölés ⁴⁵	355	6

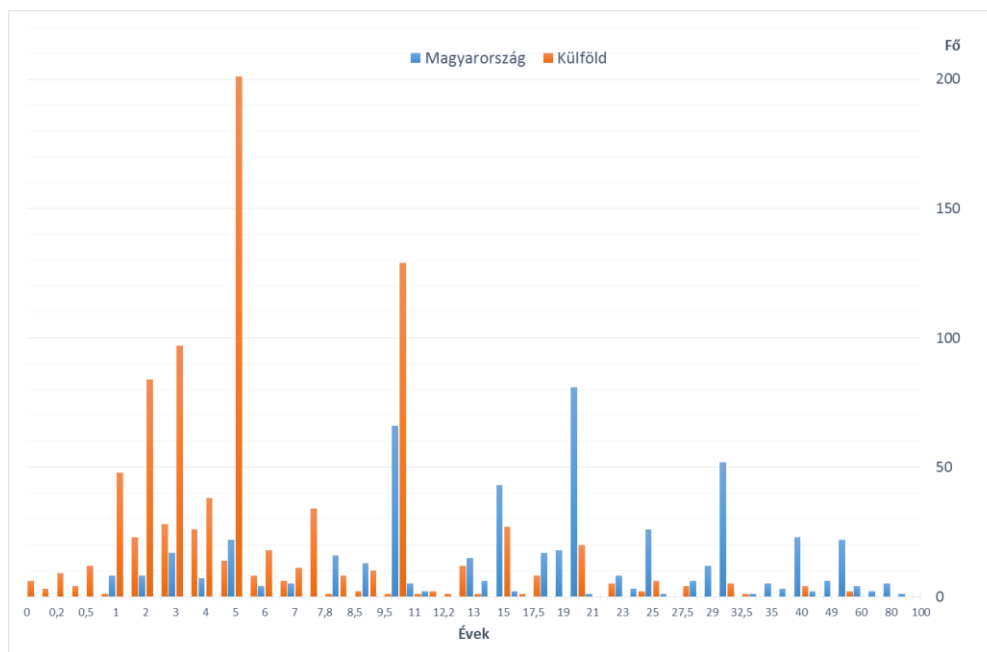
Eredmények (évben)	Magyarország	Külföld	Szorók
Átlag	20,4	6,5	3,1
Medián	19	5	3,8
Módusz	20	5	4
Szórás	14,5	6,1	
Terjedelem	99	50	
Minimum	0	0	
Maximum	99	50	
Q ₁	10	3	
Q ₂	19	5	
Q ₃	29	9,8	

47. táblázat Magyarország és külföld összehasonlítása a megtakarítási idő alapján
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

A kapott számértékek magukért beszélnek. A leggyakoribb érték Magyarországon 20 év volt, külföldön mindez 5 év. A terjedelem kétszeres, a szórás kiugróan magas magyar viszonylatban. A kint élők úgy látják, hogy 25%-uk 3 év alatt, 50%-uk 5 év alatt, és a háromnegyedük 10 éven belül megteremti azt az egzisztenciális háttérrel, amihez Magyarországon legalább 20 év szükséges. Mindeközben a magyarországi medián értéke úgy értelmezhető,

⁴⁵ „Soha” jelölés: 100 évnél magasabb értékeket megadókat is átsoroltam a „soha” kategóriába, hogy ne torzítsák az eredményeket

hogyan a válaszadók fele Magyarországon 19 év alatt meg tudja megteremteni magának a biztos egzisztenciát, a másik felének azonban jóval több idő szükséges ehhez.



38. ábra Magyarország és külföld összehasonlítása a biztos egzisztenciát szolgáló megtakarítási évek alapján
 Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

Látványos az eltérés az időskálán (38. ábra). A magyarországi adatainkból úgy tűnhet, mintha kevesebb választ adtak volna. Valóban így van, 355 fő „soha” választ adott. Ők azt állítják, hogy Magyarországon egy élet sem elég ahhoz, hogy egy ember biztos egzisztenciát teremtsen. Úgy vélem, hogy a magyarok jóllétét erősen befolyásolja, hogy mennyire érezhetik magukat anyagilag biztonságban.

A 48. táblázat számai alátámasztják, hogy Magyarországon nem igazán volt lehetőségük havonta megtakarítani a megkérdezetteknek. Havonta átlagosan 14 768 forintnyi összeget tudtak félre tenni jövedelmükből. A megtakarításokat illetően meglehetősen borúlátóak voltak, többen még ennyi pénzt sem tudtak félretenni. A vélemények alapján a háztartások megtakarító-képességének fontos sajátossága az volt, hogy a család rendelkezett-e valamilyen hitellel. Ha külföldön elérhető megtakarításokkal hasonlítjuk a magyar megtakarítást, a hazai összeg valóban sokkal kevesebb. Külföld esetében forintra átszámolva már 227 463 forintot érnek el átlagosan a megtakarított összegek. A kvartilis értékek azt mutatják, hogy Magyarországon valóban a megkérdezettek 75%-a 15 000 Ft-ot, vagy annál kevesebb összeget tudott havonta félretenni (50%-uk biztos, hogy semennyit). A külföldön élőknel más a helyzet: háromnegyedük esetében már 300 000 Ft-ig terjedő összeget sikerül megtakarítani.

Megnevezés	Magyarország	Külföld	
Érvényes adat (fő)	1032	972	
Hiányzó adat (fő)	10	70	
Eredmények (forintban)	Magyarország	Külföld	Szorzók
Átlag	14 768	227 463	15,4
Medián	0	200 000	
Módusz	0	100 000	
Szórás	40 620	190 562	
Terjedelem	500 000	2 500 000	
Minimum	0	0	
Maximum	500 000	2 500 000	
Q ₁	0	100 000	
Q ₂	0	200 000	
Q ₃	15 000	300 000	

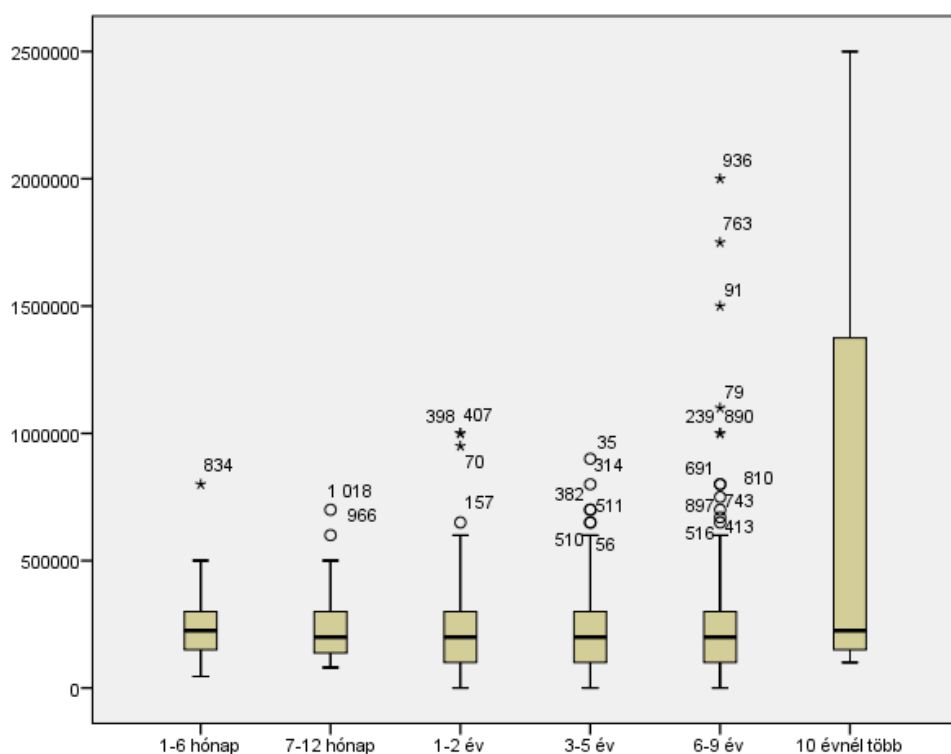
48. táblázat Havi megtakarítási adatok alapstatisztikai Magyarországon és külföldön
(adatok forintban)

Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

A különböző tényezők (pl. életkor) erősen meghatározzák, hogy ki mire gyűjt éppen, de a közéletben általában úgy vélik, hogy a megtakarítások összege elsősorban a jövedelmi helyzettől függ. A 49. táblázat adatai több összefüggést jeleznek. Egyrészt a különböző külföldi tartózkodási idő alapján megismerhető az átlagos havi megtakarítás, amiből jól látszik, hogy lényegi eltérés nem mutatható ki (Kruskal-Wallis próbával tesztelve, $p=0,603$ eredménnyel megállapítható, hogy nincs szignifikáns kapcsolat a külföldi tartózkodási idő és megtakarítás között). Másrészt egy elgondolkodtató körülményt is magában rejt: „külföldön nem kell spórolni, hanem marad”. Van, aki a megadott összeg dupláját is félre tudná tenni, de „olyan létbiztonságban él, hogy nem kell a tartalékképzés”. Ezeket a válaszokat nyílt kérdés keretében adták meg a megkérdezettek. Lehet, hogy egyszerű a képlet: a külföldön élők nem megtakarítanak, hanem élvezik az életet.

	1-6 hónap	7-12 hónap	1-2 év	3-5 év	6-9 év	10 évnél több
Átlag	243 409	235 909	228 207	212 215	232 748	762 500
Medián	225 000	200 000	200 000	200 000	200 000	225 000
Szórás	139 253	143 317	170 730	138 314	212 189	1 160 010
Minimum	45 000	80 000	0	0	0	100 000
Maximum	800 000	700 000	1 000 000	900 000	2 000 000	2 500 000
Terjedelem	755 000	620 000	1 000 000	900 000	2 000 000	2 400 000
Interkvartilis terjedelem⁴⁶	150 000	168 750	200 000	200 000	200 000	1 812 500
N (fő)	52	47	148	366	288	138

49. táblázat A havi megtakarítások alapstatisztikái a külföldi tartózkodási idő alapján (adatok forintban)
 Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)



39. ábra A havi megtakarítások box-plot ábrája a külföldi tartózkodási idő alapján
 Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

⁴⁶ Interkvartilis terjedelem: az az intervallum, ahol az összes érték középső 50%-a helyezkedik el (Q₃-Q₁)

Az 50. táblázat abból arról tájékoztat bennünket, milyen nettó jövedelmet vélnek reálisnak a megkérdezettek. A fenti adatok szerint a 361 725 Ft-os havi jövedelmet értelmezhetjük egy elvárt jövedelemszintnek. Az összeg 4,3-szorosa a magyar havi nettó minimálbérnek (2017-ben nettó: 84 787 Ft), és 3,4-szerese a magyar havi nettó garantált bérminimumnak (2017-ben nettó: 107 065 Ft).

	Reális	Elégtelen	Rossz	Elégséges	Jó	Kiváló
Átlag	361 725	121 839	155 958	239 946	319 357	489 933
Medián	300 000	100 000	130 000	200 000	260 000	350 000
Szórás	265 031	122 618	146 879	203 697	195 680	831 943
Minimum	120 000	0	10 000	32 000	30 000	40 000
Maximum	4 000 000	2 000 000	3 000 000	3 000 000	2 500 000	20 000 000
Terjedelem	3 880 000	2 000 000	2 990 000	2 968 000	2 470 000	19 960 000
Interkvartilis terjedelem	150 000	40 000	70 000	100 000	160 000	200 000

50. táblázat A jövedelmek megítélése (adatok forintban)

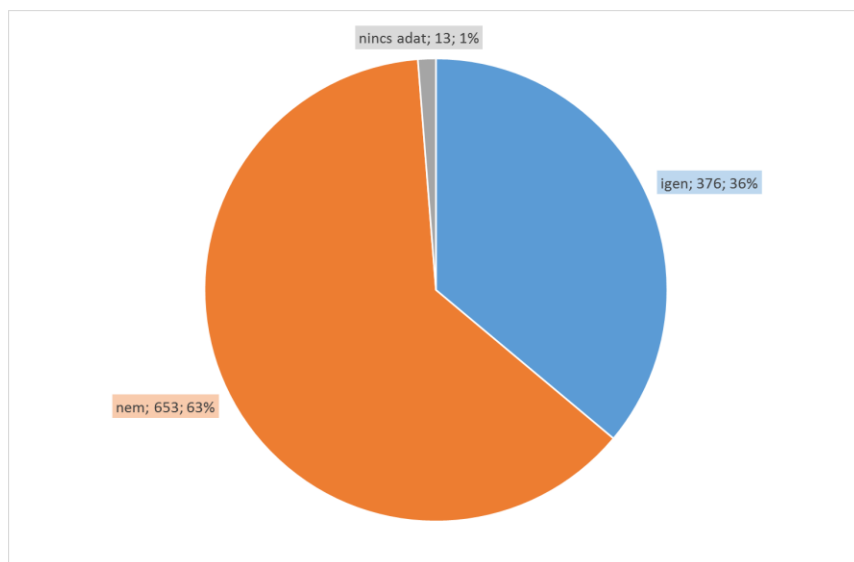
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

Az következőkben a jövőre vonatkozó terveket és így a hazajövetelre vonatkozó elképzelések eredményeit mutatom be.

4.2.2.2 Hazaköltözés versus külföldi élet

A kivándorolt magyarokról általában az a feltételezés, hogy többségük nem kíván véglegesen letelepedni külföldön, hanem minél előbb saját hazájába akar visszatérni.

A primer kutatásom keretében arról is próbáltam tájékozódni, valóban szeretnék-e haza jönni a kint dolgozó magyarok. A kutatás eredményeiből úgy tűnik, koránt sem egyértelmű, hogy aki külföldön él, az külföldön is marad. A megkérdezettek 36 százaléka válaszolta ugyanis, hogy tervezi a hazajövetelt, 63 százalék azt mondta, hogy nem jön haza (40. ábra). Meg kell jegyezni, hogy akik nem tervezik a hazajövetelt 74,4%-uk 19-40 év közötti fiatal felnőtt, 41%-uk főiskolai/egyetemi diplomával vagy PhD fokozattal (10 fő) rendelkezik (51. táblázat). Arányaiban hasonló eredményeket kapunk a „tervezi a hazajövetelt” csoport esetében is.



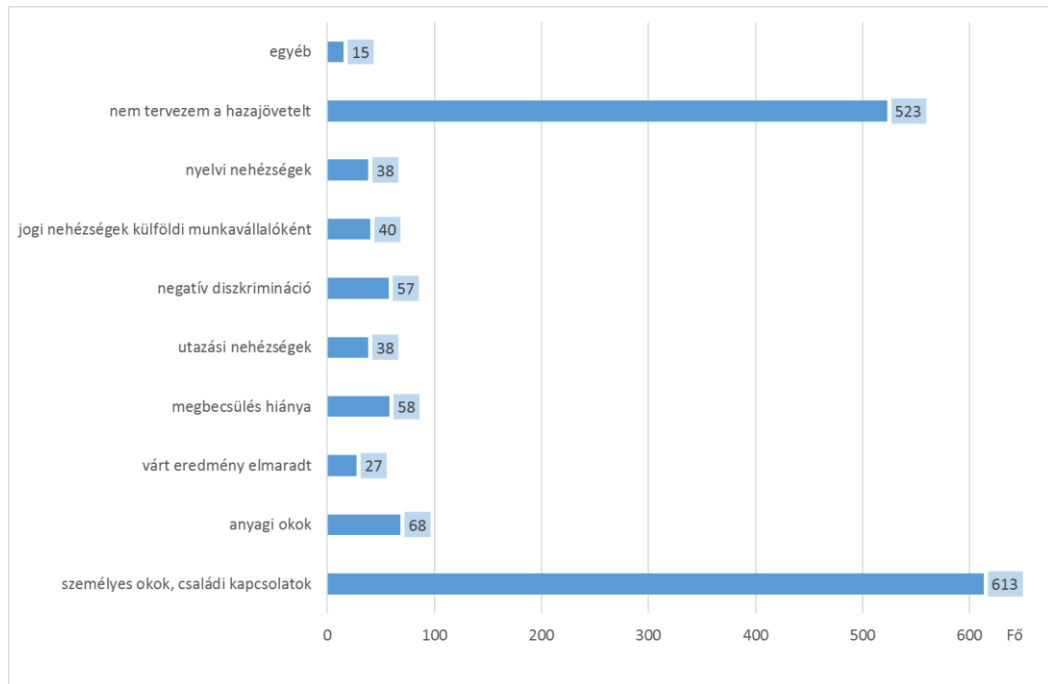
40. ábra Tervezi- a hazajövetelt?
 Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

Úgy tűnhet, mintha két egyforma klaszterról beszélne az életkor és az iskolai végzettség tekintetében, de ne feledkezzünk meg a csoportba tartozók létszámáról, illetve egy figyelemre méltó információról: akik nem tervezik a hazajövetelt, azok közel 60%-a már gyermekkel rendelkezik, és nagy valószínűséggel a gyermek is már külföldön fog élni. A már gyerekeket is külföldön vállalkozók esetében úgy vélem jóval nehezebb a visszaút. Mindez azért probléma, mert Magyarország évek óta áldozata a népességsökkenésnek, ennek egyik következménye, hogy alacsony és csökkenő a fiatalok száma, amit tovább súlyosbít a kapott eredmény.

	Nem tervezi a hazajövetelt	Tervezi a hazajövetelt
19-40 év életkor	74,4%	84%
főiskolai/egyetemi végzettséggel vagy PhD fokozattal rendelkezik	41,2%	37,0%
nők aránya	66,6%	56,1%
gyermekkel rendelkeznek	59,0%	28,5%
Összesen (fő)	653	376

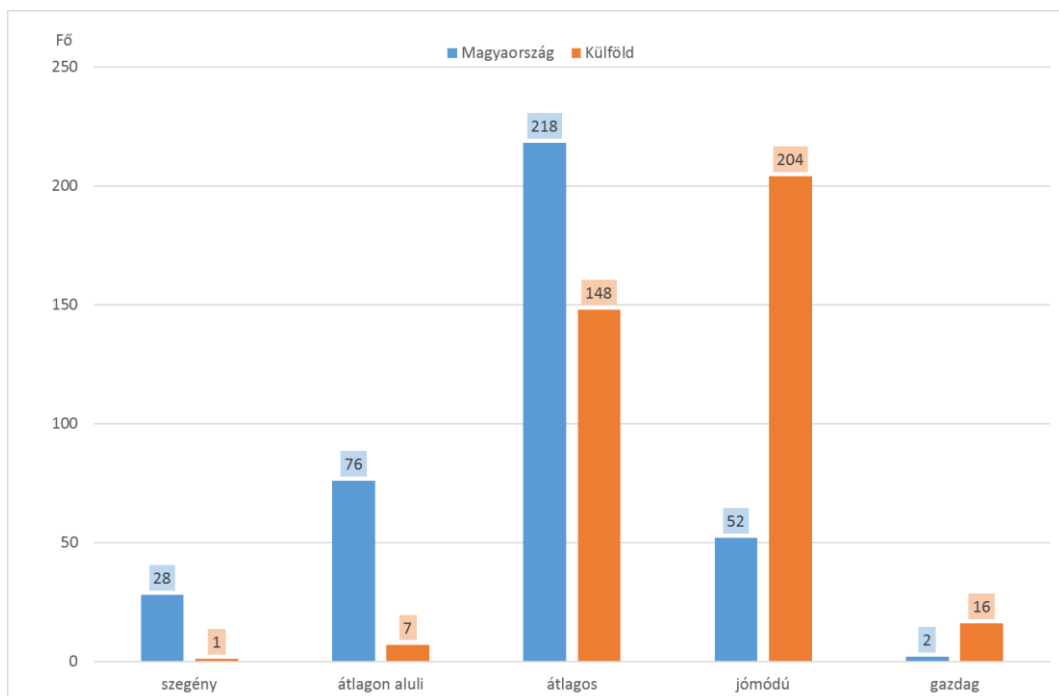
51. táblázat Összehasonlítás a jövőbeli elképzelések (hazajövetel) szempontjából
 Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

Úgy tűnik, legfőképpen a személyes okok alapján döntenek a hazaköltözés mellett, akik nem maradnak kint. A hazajövetel mellett a leggyakoribb érv a családtagok és az itthoni barátok. Megjelenik még hazavonzó tényezőként – bár lényegesen kevesebbszer – az anyagi ok, a kint érzett megbecsülés hiánya és a negatív diszkrimináció. Az egyéb kategóriát választók a gyermekvállalást, a vállalkozás alapítását, a honvágyat, a célok elérését és a nyugdíjas éveket említették a hazatérés mellett.

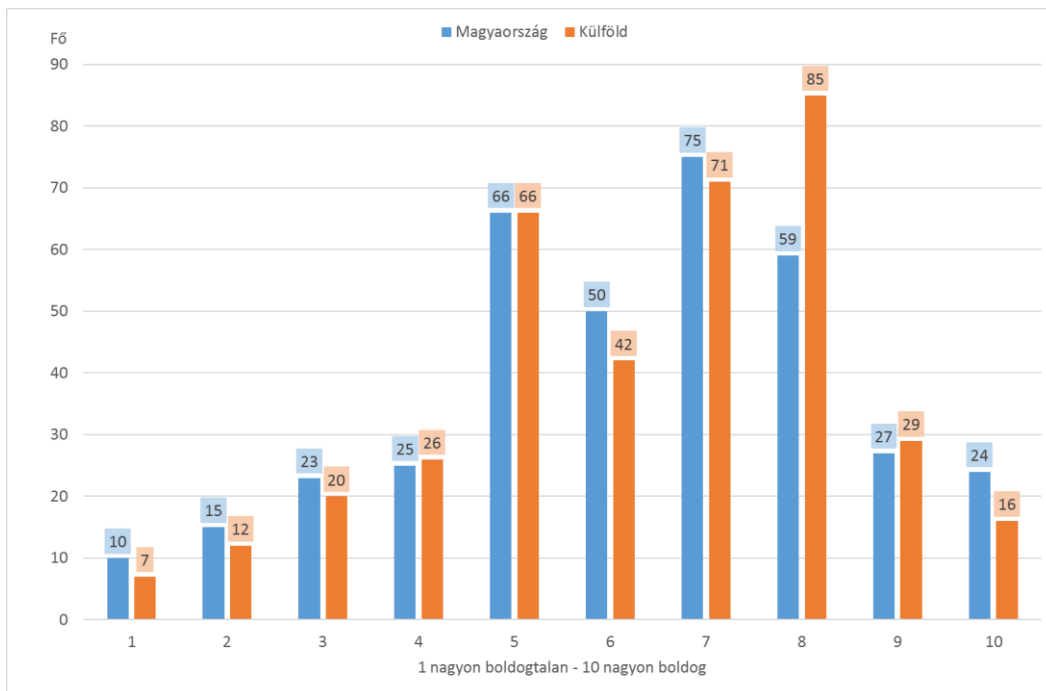


41. ábra A hazatérés lehetséges okai
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

Kíváncsi voltam arra is, miként vélekednek az anyagi jólétről és a boldogságról azok, akik tervezik a hazajövetelt. Az anyagi jólétre vonatkozó megoszlások nagyon hasonlítanak a teljes mintához. Megállapítást nyert, hogy nem voltak lényegesen boldogabbak külföldön.



42. ábra Az anyagi jólétről való vélekedés a „hazatérők” körében
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)



43. ábra A boldogságról való vélekedés a „hazatérők” körében
 Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

Az 52. táblázat utolsó oszlopában látható p érték igazolja, ha szignifikáns az eltérés a jólét vagy jóllét érzés között a hazatérést tervezők és nem tervezők körében. Egyszerű megállapítás – de statisztikailag igazolt –, akik boldogabbak voltak Magyarországon, tervezik a hazajövetelt. Az is igaz, aki most külföldön „rosszabbul” érzi magát, tervezi, hogy hazajön. A boldogság megítélésénél módusz és a medián értékek egyértelműen utalnak a megállapításra.

Kiemelt jelentőségű az a tény, hogy akik nagy valószínűséggel hazajönnek a korábbi magyarországi anyagi helyzetüket (jólétet) valamivel jobbnak értékelték a 6 fokozatú skálán (nem forintértékben), mint azok, akik nem tervezik a hazajövetelt. Az viszont, hogy hogyan értékeli az anyagi helyzetét külföldön nincs összefüggésben azzal, hogy hazajön vagy sem. Lehetséges az az álláspont, hogy néhány évig kint tartózkodik, pénzt gyűjt és utána hazajön, de az is előfordulhat, hogy egyszerűen úgy dönt, hogy nem jön haza.

	Tervezi a hazajövetelt	Nem tervezi a hazajövetelt	Nemparaméteres próba eredményei
Boldogság Magyarországon			
(1 nagyon boldogtalan – 10 nagyon boldog)			
Módusz	7	5	Mann–Whitney teszt p<0,000
Medián	6	5	
Átlag ⁴⁷	6,2	4,87	
Boldogság külföldön			
(1 nagyon boldogtalan – 10 nagyon boldog)			
Módusz	8	8	Mann–Whitney teszt p<0,000
Medián	7	8	
Átlag	6,35	7,93	
Anyagi jólét Magyarországon			
(1 szegény – 2 átlagon aluli – 3 átlagos – 4 jómódú – 5 gazdag – 6 nagyon gazdag)			
Módusz	3	3	Mann–Whitney teszt p=0,005
Medián	3	3	
Átlag	2,79	2,64	
Anyagi jólét külföldön			
(1 szegény – 2 átlagon aluli – 3 átlagos – 4 jómódú – 5 gazdag – 6 nagyon gazdag)			
Módusz	4	4	Mann–Whitney teszt p=0,692
Medián	4	4	
Átlag	3,60	3,63	

52. táblázat Összefüggés a jólét, a jóllét és a hazaköltözés között
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

⁴⁷ Az ordinális skála miatt az átlag értéke nem értelmezhető, jelzésértékkel – a válaszok eloszlásában rejlő eltérések érzékeltetésére – került a táblázatba.

Jelentőségére való tekintettel érdemes foglalkozni azzal is, hogyan hatnak a korábbi magyarországi és a jelenlegi külföldi bérek arra, hogy milyen bérekért jönnének haza a megkérdezettek. Az asszociációs vizsgálatok nem jeleztek szignifikáns kapcsolatot, tehát teljesen mindegy mennyit kerestek korábban Magyarországon vagy mennyit keresnek most külföldön, hozzávetőlegesen mindenki ugyanannyiért jönne haza.

	Magyarországi kereset (Ft)	Külföldi kereset (Ft)	Szorzó	Ennyiért jönne haza (Ft)	Szorzó
Átlag	139 179	584 587	4,20	507 257	3,64
Módusz	106 806	428 739	4,01	379 145	3,55
Medián	109 251	479 699	4,39	413 686	3,79
Szórás	110 236	298 714	-	284 935	-
V, %	79,2%	51,1%	-	56,2%	-

53. táblázat Összehasonlító táblázat
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

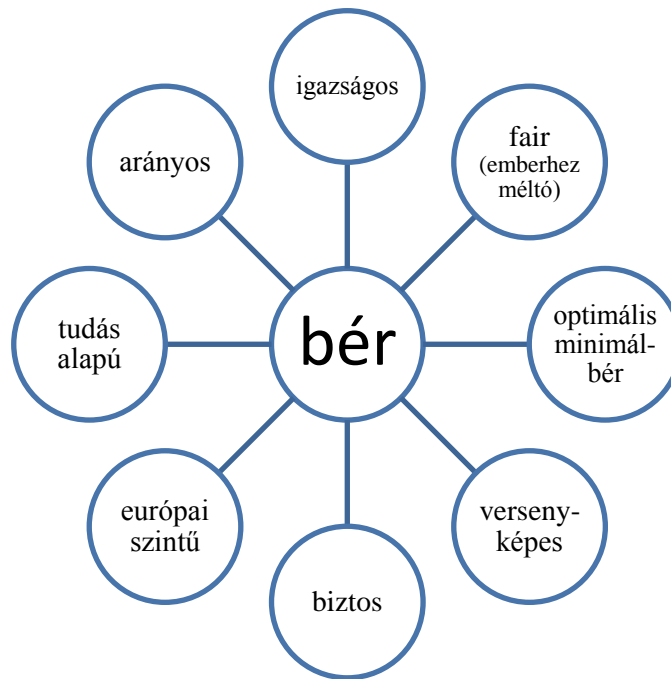
4.2.2.3 Ideális társadalom

Az 54. táblázatba gyűjtöttem össze a különböző tényezőket az ideális társadalmi kép vonatkozásában, kiemelve az általam különösen fontosnak vélt tényezőket.

A válaszadók 16,5%-a nem válaszolt arra a kérdésre, hogy milyen lenne az ideális magyarországi környezet, amiért hazajönne. A fókusz arra irányult, a béreknek mekkora jelentőséget tulajdonítanak. Külön említést érdemel, hogy 253-an (29,1%) a bérrendezés valamilyen formáját tekintik fontos kritériumnak.

Megnevezés	Jellemzők
Egyéni szint	boldog családi élet, reális boldogulási lehetőségek, „emberek képesek ok nélküli mo- solyra”, kényelmesebb élet, stressz-mentes élet, biztos jövő, családbarát környezet, igazságos bérek
Magyar lakosság szintje	magasabb fokú környezettudatos lakosság, tudatos gondolkodás, nemzeti tudatosság, szabálykövető lakosság, összefogás, civil összefogás, állatvédelem, nyitott és elfogadó emberek, idős emberek megbecsülése, pozitív hozzáállás, irigység nélküli társadalom, optimistább szemléletmód, „ökológiai, önfenntartó, liberális, nyitott, önszerveződő, fenntarthatóságra törekvő, tudatosan fogyasztó, világlátott”
Oktatási rendszer	minőségi nyelvoktatás, hatékony (pl. kiscsoportos) oktatás, életre nevelés, felsőokta- tásba igazságos bejutás, modern iskola és óvoda
Egyéb	kulturális, szórakozási lehetőségek, gazdag természeti környezet, élhető lakóhely
Bankszektor	nyugati minta szerinti bankrendszer, kiszámíthatóbb pénzügyi szolgáltatások
Vállalati szféra	munkáltatói attitűdváltás, emberi munkakörülmények, munkahelyi megbecsülés, em- beri munkaerő nem kizsákmányolása, részmunkaidő és home office lehetőség, mun- kalehetőség 45 felett is, 8 órás munkához megfelelő bérezés, tisztességes bér , egyenlő bánásmód a munkavállalókkal szemben, humánus munkakörülmények, tisztességes ál- laspályáztatás, bejelentett jogviszony
Állam	jobb oktatás, egészségügy, közbiztonság, munkahelyteremtés (vidéken is), cigány- probléma megszüntetése, jobb szociális háló, szegénységmentes ország, adók csök- kentése (igazságos adórendszer), betartható törvényi szabályozás, korrupció megszü- ntetése, egyenlő bánásmód, fejlettebb infrastruktúra, mezőgazdaság talpra állítása, NAV reformja, igazságszolgáltatás reformja, bürokrácia egyszerűsítése, pozitív diszkrimi- náció megszüntetése (pl. hátrányos helyzetűeknek több lehetőség), minimálbérek és nyugdíjak (és nyugdíjrendszer) reformja , munkanélküliség csökkentése, alternatív energiaforrások támogatása, településfejlesztési programok, helyi gazdaságok támoga- tása, fiatal vállalkozók segítése, vállalkozói környezet támogatása, természet nem ki- aknázása, smart city, helyi és kézműves termékek támogatása, lendületesebb gazdaság, fiatalok támogatása, kisebb társadalmi szakadék, politikusok felelősségre vonása, nemi egyenlőség biztosítása, zöld gazdaság, korszerű beruházások, szelektív hulladékgyű- tés megoldása

54. táblázat Hazatérést befolyásoló tényezők a különböző területeken
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)



44. ábra Az ideális bérek jellemzői
 Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

Az ideális és igazságos bérezést nehéz egyértelműen meghatározni. Áttekintve a válaszokat a következő felismerések körvonalazódtak:

- (1) emberhez méltó, tisztességes, egyenlő munkáért egyenlő bér koncepció, fizikai munka megbecsülése
- (2) tudás alapú, képzettségnek megfelelő, nyugat-európai szintű bér
- (3) optimális minimálbér versus alapjövedelem,
- (4) arányos, bérkülönbségek csökkentése, erősebb középosztály, ne látszódjon a gazdag-szegény határvonal.

Az álláspontok lényege az volt, hogy kedvezőbb bérfeltételekre van szükség Magyarországon. A béarányok és az ezekkel kapcsolatos vélemények persze nagyon sokfélék. Kevésbé alapvető, de annál jellemzőbb aspektusa, hogy a differenciálás szűkítése mindenképpen a társadalmi igazságot szolgálná. Ha az optimális bér definíciójára kellene javaslatot tennem, mindenképpen a következő jellemzők fontos tényezőjét jelentenék:

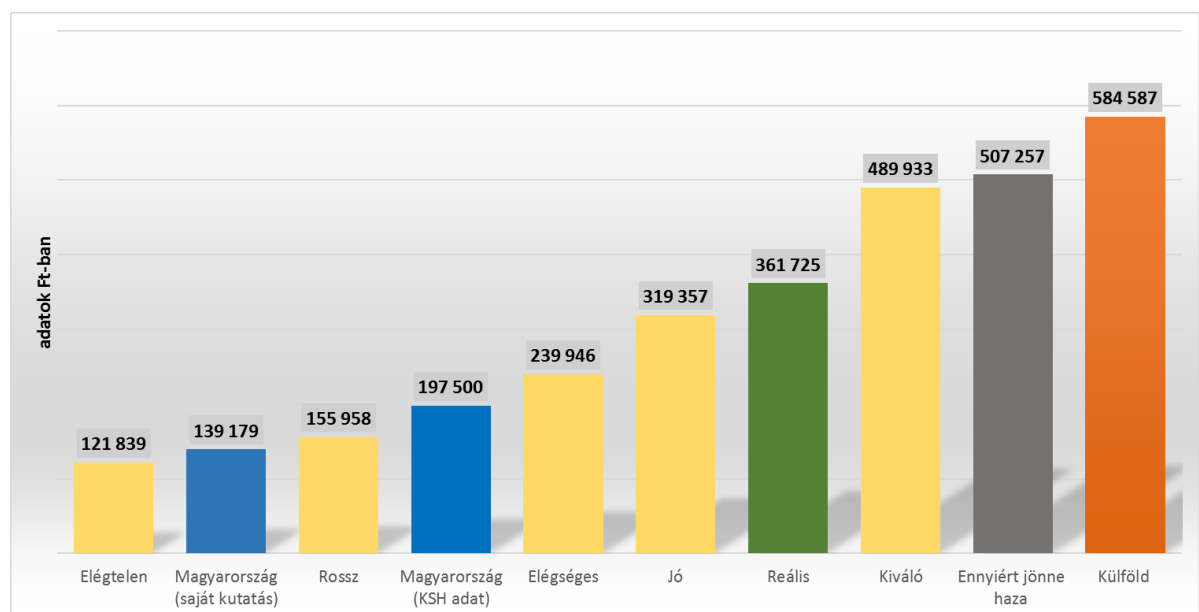
- (1) megfelelően magas egy életszínvonalhoz⁴⁸
- (2) elfogadható béarányok mellett kialakítva (mindenkinek legyen jobb elv)
- (4) olyan bér, amiből meghatározott %-át félre lehet tenni
- (4) az a jó bér, ahol 1 fő jövedelme nem hiányzik a háztartásból.

A fókuszált javaslatok mellett természetesen további elképzelés is szóba jöhetnek, melyek újabb kutatási irányt jelölnek ki.

⁴⁸ objektív mutatókkal és szubjektív értékelésekkel meghatározott életkörülmény, mellyel a magyar lakosság jelentős tömege azonosulni tud

4.2.2.4 A kutatás eredményeinek összefoglalása

Nem kétséges, hogy Magyarország munkaerő-kibocsátó országgá vált Nyugat-Európa irányába. Joggal feltételezhető, hogy a magyarok kiáramlása az EU peremországainak migrációs mintáit követi (Portugália Agracoés-a települése a jövőtlenség mintapéldája. A falu legfiatalabb lakója 62 éves, az itt lakók 75%-a már elvándorolt az Európai Unióba. A lakosság folyamatosan elfogy, elköltözik az iskola, az orvos. Portugália két-harmada válik ilyen módon lakatlanná az évszázad közepére.). A szekunder migráció kutatások tapasztalatai arra mutatnak rá, hogy a migrációban részt vevő ember motivációja az ismeretek egyik fekete dobozát jelenti. A nagyarányú bérkülönbségekből és általában az élet minőségének jelentős differenciáiból eredően hazánkban egy létező jelenség a nyugati munkavállalás.



45. ábra Nettó átlagbérek megítélése különböző dimenziók mentén (2017)⁴⁹
Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

Nem mindennapi vállalkozás volt, mikor a jövedelemegyenlőtlenség ún. természetes határának keresését tűztem ki célul. A 45. ábra egy csokorba gyűjti a kapott eredményeket. Több tíz kérdés, ezer fő feletti válasz és több ezer karakter elemzése adta, milyennek ítélik a jövedelemkülönbségeket azok, akiknek valóban van összehasonlítási alapjuk. Bár az anyagi jólét nem lehet az emberi lét fő célja, de meghatározó tényező (kinek nagyon, kinek kevésbé). Az átlagbérek megítélése a különböző dimenziókban talán lélegzetelállító tendenciát mutat, ami biztos, hogy ezek a számok eddig csak maximum ideológiákban léteztek.

⁴⁹ KSH adat forrása: Gyorstájékoztató Keresetek, 2017. január–november
Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/ker/ker1711.html>

Megnevezés	Magyarország	Külföld	Külföld vs. Magyarország	Szorzók
Havi nettó átlagjövedelem közötti eltérés (Ft)	139 179	584 587	külföld javára	4,2
Tipikus havi nettó jövedelem közötti eltérés (Ft)	106 806	428 739	külföld javára	4,0
Havi nettó felező jövedelem közötti eltérés (Ft)	109 251	479 699	külföld javára	4,4
Havi nettó jövedelmek közötti átlagos eltérés (Ft)	egyedi adatokból számolva		külföld javára	11
Átlagos megtakarítási idő egy biztos egzisztenciához (év)	20,4	6,5	külföld javára ⁵⁰	3,1
Átlagos havi megtakarítás (Ft)	14 768	227 463	külföld javára	15,4
Megnevezés				Szorzók
Reálisnak vélt havi jövedelem és a magyarországi minimálbér közötti eltérés nettó értéken számolva (Ft)	361 725	84 787	-	4,3
Reálisnak vélt havi jövedelem és a magyarországi garantált bérminimum közötti eltérés nettó értéken számolva (Ft)	361 725	107 065	-	3,4
Reálisnak vélt havi jövedelem és a kutatásban szereplő magyarországi átlagbér közötti eltérés nettó értéken számolva (Ft)	361 725	139 179	-	2,6
„Amennyiért hazajönne” és a kutatásban szereplő magyarországi átlagbér közötti eltérés nettó értéken számolva (Ft)	507 257	139 179	-	3,6
„Amennyiért hazajönne” és a reálisnak vélt átlagbér közötti eltérés nettó értéken számolva (Ft)	507 257	361 725	-	1,4

55. táblázat Összefoglaló táblázat a kutatás eredményeiről
 Forrás: saját kutatás, 2017 (N=1042)

A külföldi lét és a magyarországi helyzet közötti, illetve a különböző jövedelmek közötti eltéréseket a következő táblázat (55. táblázat) arányszámai (szorzók) példázzák.

⁵⁰ Fordítva értelmezendő: Magyarországon átlagosan 3,1-szer több idő szükséges egy biztos egzisztencia megteremtéséhez.

Összefoglalásul a legfontosabb megállapításokat a következőkben rendszerezem. A külföldön élő magyarok összességében az anyagi jólétet külföldön jobbnak ítélték, és külföldön boldogabbak a megkérdezettek. A megszerzett jövedelem és az emberek boldogsága között azonban Magyarországon és külföldön egyaránt laza kapcsolat áll fenn. Érdekes módon nem volt szignifikáns összefüggés a külföldi jövedelmek és a végzettség között. Laza kapcsolat tapasztalható az alapján, hogy szakmájában vagy más munkakörben dolgozik-e a megkérdezett, illetve, hogy mennyit keres. Látható volt, hogy az életkor előrehaladtával a bérek nőnek. Az országok közötti bérkülönbségek sem voltak szignifikánsak, mindez azt jelenti, egy most külföldre vágó munkavállalónak bérek tekintetében szinte teljesen mindegy, hogy melyik országba indul el valaki. Megállapítást nyert az a tény, hogy a külföldön eltöltött évek nem gyakorolnak szignifikáns hatást a megtakarításra. Az eredmények azt bizonyítják, hogy a kint eltöltött évek hatására nő a bér, de nem nő a megtakarítás. Ebből arra a következtetésre jutottam, hogy az anyagi biztonság, a létbiztonság miatt nem kell növelni külföldön a megtakarításokat. Az emberek a jóllét növelésében érdekeltek. A megkérdezettek legfőképpen a személyes okok alapján döntenek a hazaköltözés mellett. Kiemelt jelentőségű az a tény, hogy akik nagy valószínűséggel hazajönnek, azok a korábbi magyarországi anyagi helyzetüket (jólétet) valamivel jobbnak értékelték a 6 fokozatú skálán (nem forintértékben), mint azok, akik nem tervezik a hazajövetelt. Az viszont, hogy hogyan értékeli az anyagi helyzetét külföldön nincs összefüggésben azzal, hogy hazajön vagy sem.

Az ütemesen emelkedni kezdő magyar kivándorlási folyamatok hatására végzett primer kutatás számomra is sok érdekességet rejt. A magyarországi kivándorlás egy-egy jellemző aspektusát elemezve további számos és különleges kérdés vetődik fel. A külföldi kérdőíves megkérdezés eredményeiben feltehetően megjelenik az öngazolás motívuma, mely esetlegesen pozitívan és/vagy negatívan torzító válaszokat eredményezett. Az öngazolás némileg azért lép működésbe, mert az egyének épp a kérdőívben adott válaszokkal győzik meg önmagukat, hogy jól döntöttek mikor külföldre mentek, és jelenlegi élethelyzetükben boldogabbak (láttuk nem minden esetben). Az egyén folyamatosan értékeli cselekedetét, meggyőzi önmagát mindenféle szituációban, ennek kiküszöbölése nehezen oldható meg (az öngazolás azonban nem csak az általam vizsgált élethelyzetben létező jelenség).

Büszke vagyok a kutatásom eredményeire, arra a szellemi tőkére, melyre a jövőben további kutatásokat építhetek.

4.3 A hipotézisek igazolása

A dolgozat végéhez érve az alábbiakban fogalmazom meg a téziseimet.

H1: A vállalatokon belül Magyarországon nagyarányú bérkülönbségek figyelhetők meg – amelyet még a vállalati szakemberek is alábecsülnek –, és a munkavállalók közötti bérkülönbségek a vállalatok méretével arányosan nőnek.

A feltételezésem igaznak bizonyult, ugyanis ha a primer adatgyűjtésből nyert információimat összevetem a NAV által közölt statisztikákkal, lényeges eltérést tapasztalhatunk a bérkülönbségek tekintetében. A hipotézist sikerült abban az értelemben is bizonyítanom, hogy a vállalkozási kategóriák tükrében bemutattam az átlagosan tapasztalható bérkülönbségeket. A méretkategóriák növekedésével az átlagos bérkülönbségek is növekednek.

T1: Magyarországon a vállalatokon belül nagyarányú bérkülönbségek figyelhetők meg – amelyet még a vállalati szakemberek is alábecsülnek –, és a munkavállalók közötti bérkülönbségek a vállalatok méretével arányosan nőnek.

H2: A magyarok külföldön átlagosan 4-5-ször több bérjövédelmet kapnak munkájukért. Ha itthon a fizetésük 2,5-szeresét megkapnák, hazajönnének.

A kérdőíves felmérésből bebizonyosodott, hogy valóban több mint 4-szeres különbségek figyelhetők meg a hazai és a külföldi bérek között. A második megállapítás esetében a hipotézis ellenkezője bizonyult igaznak, mely alapján megfogalmaztam téziseimet.

T2: A magyarok külföldön átlagosan 4-5-ször több bérjövédelmet kapnak munkájukért. Ha itthon a fizetésük 2,5-szeresét megkapnák, akkor sem jönnének haza.

H3: A külföldön munkát vállalt magyarok a jobb anyagi körülmények miatt boldogabbak.

Ez a feltételezésem hamisnak bizonyult. Megállapítható, hogy összességében az anyagi jólétet külföldön jobbnak ítélték, és külföldön boldogabbak a megkérdezettek. Az eredményekből kiderült, hogy nem állapítható meg egyértelműen a pénz boldogító hatása. A megszerzett jövedelem és az emberek boldogsága között Magyarországon és külföldön egyaránt laza kapcsolat áll fenn. Ebből arra lehet következtetni, hogy a megkérdezettek boldogságát más tényezők is befolyásolják. Az elemzéseim alapján az állítás kiegészítve alakul át tézissé.

T3: A külföldön munkát vállalt magyarok nemcsak a jobb anyagi körülmények miatt boldogabbak, a boldogságot más tényezők is befolyásolják.

5 Összegzés

5.1 Következtetések

A 21. század feszültséggel teli világ. Az anyagi haladás ellenére az emberiség még ma sincs abban a helyzetben, hogy minden újszülöttnak kielégíthesse az igényeit, valamint tisztas megélhetésükről gondoskodni tudjon. Az sem csoda, hogy az átlagember is úgy gondolja, hogy nem jó irányba mennek a dolgok. A jövedelemegyenlőtlenségekkel foglalkozó kutató-sok hajója erős hullámverésekkel küzd. Ha a világba kitekintünk, rendkívül sajátos jelenség-nek vagyunk a tanúi: a jövedelem nemzetközi egyenlőtlensége már jó ideje egyre nőtt, és jelenleg is tovább növekszik. A válságjelek felerősödése a jövedelemegyenlőtlenségek tekintetében nem kétséges.

A világ globális problémáival foglalkozó jelentések, elemzések azt mutatják, hogy a jövedelemkülönbségek óriási méreteket öltenek. A jövedelmek egyenlőtlensége olyan gyorsan nőtt a világ minden részén, hogy a Nemzetközi Valutalap 2017-es kutatása szerint fenyegeti a valódi gazdasági növekedést. Az utóbbi években sok országban a leggazdagabb 1% aránytalanul részesült a gazdasági növekedésből (Costa, 2017). A számok és statisztikák mögött emberek vannak, és a mélyszegénységben élők tudnak a legkevésbé alkalmazkodni a mai világ kívánalmaihoz. A globalizációval nagyjából kimerültek a látványos mindenki nyer (win-win) típusú játékok (Tóth, 2016), igazolódni látszik az a tény, hogy a gazdagok egyre gazdagabbak, a szegények egyre szegényebbek lesznek. A jövedelemegyenlőtlenségek nem szüntethetők meg teljesen, és nem is szükséges annak megszüntetése, de felmerül a kérdés, hogy lehet-e jó egy társadalom, amely súlyos egyenlőtlenséggel terhelt.

Újból és újból felvetődik az a kérdés is, hogy létezik-e olyan társadalom, amelyben nincsenek társadalmi egyenlőtlenségek. Ezt követően vitára alkalmas, hogy mekkora az elviselhető egyenlőtlenség, vagy lehet-e egyáltalán csökkenteni a társadalmi egyenlőtlenségeket. Sok kutatás piaci kudarcról beszél, többen inkább az állam intézményét vonják kérdőre. Az áldás vagy átokként emlegetett globalizáció sem teljesen érte el célját az egyenlőtlenségek csökkentésében. Általában eltérően vélekednek a globalizációs folyamatokról, úgy tartják, hogy aki a globalizációba kerül az vagy nyer, vagy veszít. A világméretű folyamatok hatására a szegényebb rétegek könnyebben hozzájutnak bizonyos gazdasági és a technológiai fejlődés vívmányaihoz, viszont olyan formában válnak mégis kirekesztetté, hogy nem tudják ugyanazt az életszínvonalat élni, mint a fejlett országban élő embertársaik. Így mégis ellentmondásokba ütközünk. A szegényekhez is eljut a televízió, az amerikai sorozatok és így tovább. Ezek az emberek látják, hogy a világ más részén milyen az élet, a mi, fejlett életmódunk példa lesz számukra is, és mindenki szeretné ezt a jobb életszínvonalat élni. A World Economic Forum (2018) erre a típusú társadalmi differenciálódás kockázatára, azaz az egyre több szinten és rétegben jelentkező egyenlőtlenségekre hívja fel a figyelmet. Ugyanakkor még egy elgondolkodtató körülményre világít rá: ezek a problémák komoly politikai feszültséget fognak jelenteni, és kiemelt szempontú döntést igényel, hogy mi lesz az elinduló hatalmas néptömegekkel. Az egyenlőtlenség problémája, ahogy a világban, úgy az Európai Unióban, mint regionális tömbben is tapasztalható. A dolgozatban számba vettem az objektív gazdasági

egyenlőtlenségi viszonyokat az Európai Unióban belül. Úgy vélem, hogy az unióban fennálló társadalmi és gazdasági rétegződés részben a történelem terméke. Nagy általánosságban megállapítható az is, hogy a szegény országok esetében megfigyelhető tendencia, hogy a jövedelemelosztás tekintetében nagyobbak a regionális eltérések, mint a gazdagabb országokban. Ma a fejlett országok részben azért fejlettek és szilárdak politikailag, mert egész közelmúlt történelmük során beavatkoztak a piaci erők játékába, és olyan politikát alakítottak ki, amely ellensúlyozta és módosította ezeknek az erőknek a káros hatását. Megállapításaim szerint Európán belül az Európai Uniónak erősen számolni kell a jövőben a további kelet-nyugati irányú legális bevándorlással. A jelenlegi gazdaságpolitikáknak egyszerűen az lenne a feladata, hogy a túlzottan nagy egyenlőtlenségeket elkerülje, hiszen a jövedelemkoncentráció, a gazdasági egyenlőtlenségek fokozódása nemcsak igazságtalan, hanem elviselhetetlen is. A nagyobb egyenlőségre irányuló igazi haladásnak a szegény néptömegek javára kellene bekövetkeznie. A jómódú állampolgárok nagy mértékben „adósai a szegényeknek”, s ezt az adósságot valamilyen formában ki kell tudni egyenlíteniük. Hiszem, hogy a társadalmi kiegyenlítődést kereső reformok segítségével a társadalmi-gazdasági rendszer jobbá és igazságosabbá tehető, amennyiben a tudomány és a politika szorosan együttműködnek.

5.2 A kutatási eredmények tovább-fejlesztési lehetőségei

Az alanyi jogon járó alapjövedelem (*Basic Income*) minden embert megillető pénzbeli transzfer, ami független a munkaerő-piaci státusztól. Bár mindenképpen bátor politikai kezdeményezés lenne a bevezetése, de egy jól átgondolt alapjövedelem koncepcióban a jövedelemegyenlőtlenség megszüntetésének egyik lehetséges módozatát vélem felfedezni. A kutatás eredményei abban jelentenek segítséget az alapjövedelem intézményének, hogy egyrészt milyen reális jövedelmeket várnak el az emberek ma Magyarországon, és ez miként befolyásolja az alapjövedelem mértékét. Másodsorban a feltétel nélküli alapjövedelem egy biztos bevételi forrás lehetne a háztartások életében. A létbiztonság érzése sokszor többet jelent egy átmeneti magasabb jövedelemnél derül ki közvetetten eredményeimből. A koncepció egyéb- és negatív hatásáról a dolgozat különböző fejezeteiben már esett szó, továbbra is fenntartom ennek együttes vizsgálatának fontosságát. Érdekes további kutatás lehet azonban, hogyan vélekednek a magyarok a feltétel nélküli alapjövedelemről.

Kutatási eredményeim alapján érdemes további megfigyeléseket tenni a Magyarországon élők bérelvárásairól. Egy ilyen összehasonlító kutatással megállapítható lenne, mennyire befolyásolta a hazánkat elhagyó magyarok reális bérelvárásait, hogy külföldön mennyit keresnek. Mindezen túl a topjövedelmek nemcsak a világban, de Magyarországon is az érdeklődés középpontjában vannak. További – számomra érdeklődést kiváltó – felmérés lenne a vállalati szférában mutatkozó bérkülönbségek, valamint a transzparencia és a titkos fizetések dichotómiájának kutatása. Hazánkban a fizetés nagysága ugyanis tabunak számít. Főleg a nagyvállalatok, már a munkaszerződés aláírásakor, kikötik, hogy a bérezésről harmadik félnek nem lehet kiadni információt. Úgy vélem, hogy az ún. felelős foglalkoztatók, akik a humán erőforrást a vállalat legfontosabb értékeként kezelik, a béreket más megvilágításba

helyezhetnék. Külföldön erre már vannak jó gyakorlatok: az alkalmazottak tudják, hogy a vezetőjük mennyit keres, és ez motiváló erőként hat az előbbre jutásban. Célom, a hazai foglalkoztatói szemléletmód fejlődésének elősegítése. Terveim között szerepel egy olyan adókedvezmény kidolgozása elsősorban társasági adó alanyok részére (hiszen a kutatásomból kiderült, hogy a vállalat méretével arányosan nő a bérszakadék a munkavállalók között), amely a vállalaton belüli bérkülönbségek csökkentésére irányulna. A koncepció lényege, hogy adóvisszatartás formájában jogosultak a vállalatok a kedvezményre, amennyiben a bérkülönbségek csökkentésére irányuló bér szabályzatot létrehoznak (*company wage policy*), és működésük során, ez alapján járnak el.

6 Felhasznált források

- [1.] Andorka R. (1994): Társadalmi változások Magyarországon az utolsó években. Szöveggyűjtemény a társadalmi egyenlőtlenségek tanulmányozásához. Techno Inter Kft.
- [2.] Andorka R. (2006): Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó. Budapest.
- [3.] Antal L. (2004): Fenntartható-e a fenntartható növekedés? Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest
- [4.] Atkinson, A. B. (2002): Globalization and The European Welfare State at the Opening and Closing of the Twentieth Century. Europe and Globalization. Palgrave MacMillan. p. 249-273.
- [5.] Atkinson, A. B. – Voitschovsky S. (2011): The Distribution of Top Earnings in the UK since the Second World War, *Economica* 78, p. 440-459
- [6.] Atkinson, A. B. (2015): *Inequality – What Can Be Done?* Cambridge, Massachusetts-London: Harvard University Press.
- [7.] Atkinson, A. B. (2017): *Egyenlőtlenség – Mit kellene tennünk?* Kossuth Kiadó, Budapest
- [8.] Babbie, E. (2000): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata.* Balassi Kiadó. Budapest
- [9.] Bándy K. (2015): A magasan képzett magyar munkaerő migrációs hajlandósága és a tanulmányi mozgás, mint motivációs tényező. Doktori értekezés.
- [10.] Bánfi T. (2014): Igazságos adó(rendszer) vagy etikus adózó? *KÖZ-GAZDASÁG* 2014/4. Különszám az adópolitikáról p. 99-107.
- [11.] Baritz L. S. (2013): Mi az ember, hogy megemlékezel róla... – A homo oeconomicus és a homo reciprocans – erényetikai szemszögéből. *Polgári Szemle*, 9. évf. 3-6. sz.
- [12.] Blaskó Zs. - Ligeti A. S. - Sik E. (2014) Magyarok külföldön – Mennyien? Kik? Hol? *Társadalmi Riport 2014.* TÁRKI, Budapest. pp. 351–372.
- [13.] Blaskó Zs. – Fazekas K. (2016): *Munkaerőpiaci Tükör 2015.* MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet Budapest p. 63.
- [14.] Bernstein, J. (2015): The flat tax falls flat for good reasons. www.washingtonpost.com
Elérhető: https://www.washingtonpost.com/posteverything/wp/2015/05/26/the-flat-tax-falls-flat-for-good-reasons/?utm_term=.b8325df29bc9
- [15.] Birdsall, N. (2005): „Rising Inequities in the New Global Economy”, *Wider Angle*, No. 2.
- [16.] Blau, P. M. (1973): *Inequality and Heterogeneity.* The Free Press, New York
- [17.] Bodnár K. - Szabó L. T. (2014): A kivándorlás hatása a hazai munkaerőpiacra, *MNB-tanulmányok* 114. Elérhető: <https://www.mnb.hu/letoltes/a-kivandorlas-hatasa-a-hazai-munkaeropiacra.pdf>
- [18.] Bogár L. (2014): A munka alkonya. A tudományról egyszerűen *Hírlevél*, VI. évfolyam 10. szám
- [19.] Bokor Á. (1987): *Szegénység a mai Magyarországon.* Magvető Kiadó, Budapest.
- [20.] Booth, Ch. (1903): *Life and Labour of the People of London.* London.

- [21.] Botos K. – Botos J. (2008): A világvallások gazdasági tanítása, a globális piacgazdaság és a karitás. Szent-Erzsébet Konferencia. Iustum Aequum Salutare IV. 2008/1. · 43–52.
- [22.] Chetty, R. - Grusky, D. - Hell, M. - Hendren, N. - Manduca, R. - Narang, J. (2017): The Fading American Dream: Declining Mobility and Increasing Inequality Elérhető: <http://economics.com/the-end-of-upward-mobility-america-concentrated-wealth-chetty/>
- [23.] Costa, P. N. (2017): Inequality is getting so bad it's threatening the very foundation of economic growth. World Economic Forum. Elérhető: https://www.weforum.org/agenda/2017/10/inequality-is-getting-so-bad-its-threatening-the-very-foundation-of-economic-growth?utm_content=buffer2b58b&utm_medium=social&utm_source=facebook.com&utm_campaign=buffer
- [24.] Csáki Gy. – Farkas P. (2008): A globalizáció és hatásai – Európai válaszok. Napvilág Kiadó, Budapest.
- [25.] Csillag I. – Mihály P. (2014): Huszonegy közgazdasági érv a feltétel nélküli alapjövedelemmel szemben. *Competitio* 13. évf. 1. sz./2014 p. 5-29. Elérhető: https://www.researchgate.net/publication/307780420_Huszonegy_kozgazdasagi_erv_a_feltetel_nelkuli_alapjovedelemmel_szemben
- [26.] Csutora M. (2012): Happy sustainability as a lifestyle. In: Sylvia Lorek, Julia Backhaus (szerk.): *Sustainable Consumption During Times of Crisis: SCORAI Europe Workshop Proceedings*. Bregenz, 2012-05-01 p. 157–167.
- [27.] Darók I. (2004): Szegények, munkanélküliek, hajléktalanok (p. 33-56.) In: A láthatatlanság vége. Társadalomismereti szöveggyűjtemény. [Szerk.] Gelsei Gergő - Gergely Vera - Horváth Vera - Rácz Márton. Bp., Alapítvány a Társadalomelméleti Kollégiumért, 2004. 141 p.
- [28.] Davies J. - Lluberias R. Shorrocks A. (2016): *The Global Wealth Report 2016*. (p. 24) Credit Suisse Global Wealth Databook 2016 Elérhető: <https://www.credit-suisse.com/corporate/en/articles/news-and-expertise/the-global-wealth-report-2016-201611.html>
- [29.] Deane, P. (1997): *A közgazdasági gondolatok fejlődése*. Aula Kiadó
- [30.] Dobzhansky, T. (1985): *Változatosság és egyenlőség*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- [31.] Enyedi Gy. (2011): Mi a regionális tudomány? *Magyar Tudomány* 2011. december p. 1514
- [32.] Éltető Ö. - Frigyes E. (1968): New Income Inequality Measures as Efficient Tools for Causal Analysis and Planning. *Econometrica*. Vol. 36, No. 2 (Apr. 1968), pp. 383-396.
- [33.] European Commission (2013): *Employment and Social Development in Europe*. (Luxemburg: Publications of the European Union)
- [34.] Eurostat – Minimálbér statisztikák Elérhető: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Minimum_wage_statistics/hu&oldid=216646
- [35.] Falusné Sz. K. (1986): Az első és a második gazdaság közötti bér-, illetve jövedelem-diszparitás Magyarországon. Akadémiai székfoglaló. *Értekezések, emlékezések*. Akadémiai Kiadó, Budapest. p. 5.
- [36.] Farkas P. (2002): *A globalizáció és fenyegetései. A világgazdaság és a gazdaságelméletek zavarai*. Aula Kiadó. Budapest.

- [37.] Ferge Zs. (1973): Társadalmunk rétegződése – Elvek és tények. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- [38.] Ferge Zs. (1986): Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből. Magvető Kiadó, Budapest.
- [39.] Folk Gy. (2011): Gazdasági növekedés és jólét - A világgazdasági nyitás hatása a vidéki jólétre Indiában (PhD értekezés) Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola
- [40.] Gábor R. I. (2012) – A magyar minimálbér – szabályozás és hatása a foglalkoztatásra, különösen 2000-től napjainkig, Köz-Gazdaság 2012/1
- [41.] Gébert J. – Tözsér J. (2013): Ami jár, az jár - Érvek a feltétel nélküli alapjövedelem mellett. Magyar Narancs Elérhető: <http://magyarnarancs.hu/publicisztika/ami-jar-az-jar-87185>
- [42.] Global Gender Gap Report, 2016 Elérhető: <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2016/performance-by-region-and-country/>
- [43.] Gödri I. (2010): A vándorlási veszteség Magyarországon az elmúlt évtizedben – avagy hányan is vagyunk valójában? Korfa, X. évfolyam 3. szám, p.3.
- [44.] Gödri I. – Feleky G. A. (2013): Migrációs tervek megvalósulása egy követéses vizsgálat tükrében. Az előzetes migrációs szándék, a várakozások és a külső elvárások szerepe. Demográfia, 56. évf., 4. sz. 281–332.
- [45.] Gödri I. – Feleky G. A. (2013): Elvándorló fiatalok? Migrációs tervek a magyarországi 18–40 évesek körében. Korfa Népesedési Hírlevél, 2013/5.
- [46.] Gödri I. (2016): Elvándorlási szándékok – álmok és konkrét tervek között. A migrációs potenciál jellemzői és meghatározó tényezői a 18–40 évesek körében Magyarországon.
- [47.] Győr Á. – Markotay Cs. (2015): Aggasztóan gyorsul a kivándorlás. Magyar Nemzet Elérhető: <https://mno.hu/belfold/aggasztosan-gyorsul-a-kivandorlas-1316103>
- [48.] Gyuris F. (2014): Az egyenlőtlen földrajzi fejlődés koncepciója. Földrajzi Közlemények 138. 4. pp. 293–305
- [49.] Hajdu T. – Hajdu G. (2013): Szubjektív jóllét és anyagi helyzet: A kvantilis regresszió és az általánosított ordered probit modell eredményeinek összehasonlítása a standard-elemzési módszerekkel. Műhelytanulmányok MT-DP – 2013/28. MTA Közgazdaság-és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet
- [50.] Hajdu, T. (2016): Tanulmányok a szubjektív jóllét és az anyagi helyzet kapcsolatáról: jövedelem, fogyasztás és egyenlőtlenség Doktori (PhD) értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Közgazdaságtani Doktori Iskola. DOI 10.14267/phd.2016001
- [51.] Harangozó G. (2015): Gazdasági és pénzügyi nevelés. In: Kormos József, Pálvölgyi Ferenc (szerk.): A köznevelés céljai és fejlesztési területei – a Nemzeti alaptanterv szemléletének tükrében: Pedagógiai tanulmányok. 276 p. Budapest: PPKE BTK pp. 205-229.
- [52.] Hautzinger Z. – Hegedüs J. – Klenner Z. (2014): A migráció elmélete. Nemzeti Közszerológiai Egyetem. Rendészettudományi Kar. Budapest Elérhető: http://real.mtak.hu/16634/1/w207.bat_session%3D1164013711%26infile%3D%26sobj%3D8961%26cgimime%3Dapplication%252Fpdf
- [53.] Havasi É. (2002): Szegénység és társadalmi kirekesztettség a mai Magyarországon. Szociológiai Szemle 2002/4. 51–71.

- [54.] Heinz F., Heinz - Musil, E. - Bauer, R. - Melegh, A. - Gruber, K. (2014): Longer-Term Demographic Dynamics in South-East Europe: Convergent, Divergent and Delayed Development Paths. Central and Eastern European Migration Review, December 2014, pp.1-23.
- [55.] Heyne, P. (1991): A mindenható piac... - A gazdasági gondolkodás alapjai. Tankönyvkiadó. Budapest.
- [56.] Héthy L. (1998): A megállapodásos bérpolitika Magyarországon, Közgazdasági Szemle, XLV. Évfolyam 1998. január p. 36-50.
- [57.] Hirschler, B. (2017): World's eight richest as wealthy as half humanity, Oxfam tells Davos. Reuters Business News. Elérhető: <https://www.reuters.com/article/us-davos-meeting-inequality/worlds-eight-richest-as-wealthy-as-half-humanity-oxfam-tells-davos-idUSKBN150009?il=0>
- [58.] High Pay Centre (2014): Reform Agenda: How to Make Top Fairer, London
- [59.] Hoch R. (1971): A jövedelem források szerinti tervezésének problémái. A Magyar Tudományos Akadémia Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának közleményei V. p. 3-10.
- [60.] Hornyák J. (2017): Egyre égetőbb a munkaerőhiány. Világgazdaság (online) Elérhető: <https://www.vg.hu/gazdasag/egyre-egetobb-munkaerohiany-611587/>
- [61.] Horváth L.-né (2002): A munkaerő-felmérés idősorai, 1992-2001: Adattár, Budapest
- [62.] Hunyady L. (2006): Beszélgetés Éltető Ödönnel. Statisztikai Szemle, 84. évfolyam 10-11. szám
- [63.] Hutton W. (2011): Review of Fair Pay in the Public Sector: Final Report, London (HMSO, 2011)
- [64.] Huxley, A. L. (1938): Ends and Means (Célok és eszközök). Chatto & Windus (London)
- [65.] II. János Pál Pápa Laborem exercens enciklikája
- [66.] International Institute of Social Studies: Jan Tinbergen Elérhető: <https://www.iss.nl/en/about-iss/honorary-fellows/jan-tinbergen>
- [67.] Jó Állam Jelentés, 2015 Nemzeti Közszoigálati Egyetem p. 88. Elérhető: http://uni-nke.hu/uploads/media_items/jo-allam-jelentes.original.pdf
- [68.] Juhász V. (2009): A MaxQDA szövegelemző program. A magyar nyelv, mint európai világnyelv MANYE XVIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Budapest Elérhető: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:f1rdqewJqNwJ:www.juhaszvaleria.hu/wp-content/uploads/2010/04/a-maxqda-sz%25C3%25B6vegelemzo-program22.doc+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>
- [69.] Juncker, J. C. (2014): A New Start for Europe: My Agenda for Jobs, Growth, Fairness and Democratic Change: Political Guidelines for the Next European Commission, European Commission, Brüsszel
- [70.] Kasser, T. (2005): Az anyagiasság súlyos ára. Ursus Libris, Budapest.
- [71.] Kelemen R. – Kincses Á. (2015): A jóllét magyarországi indikátorrendszerének elméleti alapjai. Gazdálkodás 59. évfolyam 3. szám p. 220–235
- [72.] Kelemen R. (2014): Az életminőség mérése. Országos Statisztikai Tanács Elérhető: <http://slideplayer.hu/slide/2007693/>

- [73.] Keményfi R. (2012) – Határon túli magyarok, nyugati migráció, Budapest 2012
- [74.] Kerekes S. (1993): A Janus-arcú környezetgazdaságtan. Ökotáj 4. sz.
- [75.] Kerekes S. (2006): A fenntartható fejlődés közgazdasági értelmezése Közgazdász fórum, 2006. (9. évf.) 10. sz. p. 3
- [76.] Kerekes S. (2011): Boldogság és piacgazdaság. Akadémia, a nemzet tanácsadója: tanulmánykötet Glatz Ferenc 70. születésnapjára. p. 215-222.
- [77.] Kertzer, D. I. – Laslett P. (1995): Aging in the Past: Demography, Society, and Old Age. Berkeley: University of California Press p. 166 Elérhető: <http://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft096n99tf;chunk.id=0;doc.view=print>
- [78.] Keserű B. A. (2015): A fenntartható fejlődés kialakulásának főbb csomópontjai a tudományos gondolkodásban és a nemzetközi jogalkotásban. Diskurzus 2015/1. szám. p. 40.
- [79.] Kiss G. (2017): Csapdahelyzetben Magyarország - itt szipolyozzák ki a legjobban a munkaerőt? Napi.hu (online) Elérhető: https://www.napi.hu/magyar_vallalatok/csapdahelyzetben_magyarorszag_itt_szipolyozzak_ki_a_legjobban_a_munkaerot.641753.html
- [80.] Kocsis T. (2010): Hajózni muszály. A GDP, az ökológiai lábnyom és a szubjektív jóllét stratégiai összefüggései. Közgazdasági Szemle, LVII. évf., 2010. június p. 536–554. Elérhető: http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/220/1/Kszemle_CIKK_1175.pdf
- [81.] Kolosi T. (1987): Tagolt társadalom. Struktúra, rétegződés, egyenlőtlenség Magyarországon. Gondolat. Budapest
- [82.] Kormányrendelet – 430/2016. (XII. 15.) Korm. rendelet a kötelező legkisebb munkabér (minimálbér) és a garantált bérminimum megállapításáról
- [83.] Kornai J. (2015): Kornai János Piketty nézeteiről és a kapitalizmusról. Hajlamok és mellékhatások. HVG. 2015. október 24.
- [84.] Kovács I. (2010): A hazai jövedelemeloszlás és jövedelemegyenlőtlenség mérése és elemzése személyi jövedelembevallási adatok alapján. Műhelytanulmányok MT-DP – 2010/9 MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest
- [85.] Kovács I. (2011): A jövedelemeloszlás és jövedelemegyenlőtlenség a személyijövedelemadóbevallási adatok tükrében Statisztikai Szemle, 89. évfolyam 3. szám p. 294-312
- [86.] Kulcsár K. (1969): Az ember és társadalmi környezete, Gondolat Kiadó, Budapest
- [87.] KSH (2010): Háztartási munka, önkéntes munka, láthatatlan munka, II. Háztartási szatellit számla, 2010 p. 88. Elérhető: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/lathatatlan/lathatatlan_munka_2.pdf
- [88.] KSH (2014): A jóllét magyarországi indikátorrendszere 2013 p. 9-10. Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/jollet13.pdf>
- [89.] KSH (2015): Létminimum számítás megújítása. Műhelytanulmányok 9. Budapest Elérhető: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/letmin/letminimum_szamitas.pdf
- [90.] KSH (2016): 2011. évi népszámlálás. 19. Műhelytanulmányok. p. 73. Budapest Elérhető: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_19_2011.pdf
- [91.] KSH adatbázis - Az alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete a nemzetgazdaságban Elérhető:

http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qli007d.html?back=/stadat_ker&down=504

- [92.] KSH gyorstájékoztató – Keresetek 2017. január – október. Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/ker/ker1710.html>
- [93.] KSH Módszertani kiadvány: A társadalmi kirekesztődés nemzetközi összehasonlítása (Laekeni indikátorok) p. 1-8.
- [94.] Láng I. – Kerekes S. (2013): Tudós Fórum. Megalakult a Túlélés Szellemi Kör. Magyar Tudomány 2013/1. p. 103-112.
- [95.] Lipécz Gy. (2004): A progresszív jövedelemadó, az infláció és a makroszintű jövedelemelosztás. Számok-Piacok-Emberek Tudományos Közlemények. ÁVF, Budapest p. 7-18.
- [96.] Low Wage Commission (2014): Work That Pays: The Final Report of the Low Pay Commission. London
- [97.] Low Pay Commission (2014): National Minimum Wage Report. London.
- [98.] Lutz W. - Sanderson W. – Scherbov S. (2001): The end of world population growth. Nature Volume 412, p. 543–545
- [99.] Majoros P. (2006): Magyarország a világgazdaságban. EU working papers., 3. sz. p. 3-20.
- [100.] Majoros P. (2011): Tanácsok, tippek, trükkök nem csak szakdolgozatíróknak – avagy a kutatómódszertan alapjai. Perfekt Kiadó. Budapest
- [101.] Makszim Gy.-né (2012): Utópia, avagy realitás: A területi különbségek megyei szintű vizsgálata, Gazdasági és Társadalomtudományi Közlemények 2012. IV. évfolyam 2. szám
- [102.] Mátyás A. (1998): A korai közgazdaságtan története. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem. Aula Kiadó Kft., Budapest
- [103.] Monostori J. - Óri P. - Spéder Zs. (2015): Demográfiai Portré, 2015. KSH Elérhető: <http://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaiportre/issue/view/532>
- [104.] Moretti, E. (2013): Want To Reduce Income Inequality? Lower The Barriers To Talented Immigrants. Forbes (online) Elérhető: <https://www.forbes.com/sites/realspin/2013/03/05/want-to-reduce-income-inequality-lower-the-barriers-to-talented-IMMIGRANTS/#50A8B04F7F14>
- [105.] Muzslay I. (1995): Gazdaság és erkölcs, Márton Áron Kiadó, Budapest.
- [106.] Myrdal, G. (1974): Korunk kihívása a világszegénység. Társadalomtudományi Könyvtár, Gondolat, Budapest.
- [107.] Narayan – Chambers – Shah – Petesch (2000): Voices of the Poor - Crying Out for Change. World Bank. Oxford University Press. New York Elérhető: <http://siteresources.worldbank.org/INTPOVERTY/Resources/335642-1124115102975/1555199-1124115201387/cry.pdf>
- [108.] NAV adatbázis – Szolgáltatások/Adókulcsok és járulékmértékek Elérhető: http://nav.gov.hu/nav/szolgáltatások/adókulcsok_jarulekmertekek/minimalber_garantalt
- [109.] NAV Évkönyv 2016 (2017) – Tények, információk a Nemzeti Adó- és Vámhivatal szervezetéről és annak 2016. évi tevékenységéről. Budapest Elérhető: <http://nav.gov.hu/nav/kiadvanyok/Evkonyvek>

- [110.]Nehru, J. (1965): The Discovery of India. London
- [111.]Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács (2017): A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Kezletstratégia első előrehaladási jelentése 2013-2014 Alföldi Nyomda Zrt. ISSN: 2560-0184
- [112.]Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács (2018): A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Kezletstratégia második előrehaladási jelentése 2015-2016 Alföldi Nyomda Zrt. ISSN: 2560-0184
- [113.]OECD (2001): The Well-being of Nations: The Role of Human and Social Capital. Paris.
- [114.]OECD (2013): Guidelines on Measuring Subjective Well-Being. OECD Publishing, Paris
- [115.]OECD (2014): Employment Outlook. OECD, Paris.
- [116.]OECD (2017): The Pursuit of Gender Equality: An Uphill Battle, OECD Publishing, Paris.
- [117.]Örkény A. (1994). A társadalmi mobilitás történelmi perspektívái. Szöveggyűjtemény a társadalmi egyen-lőtlenségek tanulmányozásához. Techno Inter Kft. Budapest. p. 26.
- [118.]Pataki Gy. – Radácsi L. (2000): Alternatív kapitalisták. Gazdálkodás az érintettek jólétéért. Új Paradigma Kiadó. Budapest.
- [119.]Peccei, A. (1984): Kezünkben a jövő. A Római Klub elnöke a világproblémákról. Gondolat. Budapest
- [120.]Peszeki Z. (2011): Településgazdaságtan - Szent István Egyetem Elérhető: http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop412A/2010-0019_Telepulesgazdasagtan/ch04s03.html
- [121.]Piketty, T. (2015): Tőke a 21. században. Kossuth Kiadó, Budapest
- [122.]Pirityi O. (1970): Mi jut a vállalati jövedelemből az egyes dolgozóknak? Táncsics Könyvkiadó p. 6.
- [123.]Platón (1943): Törvények, V. Könyv – Összes Művei II. kötet, Magyar Filozófiai Társaság.
- [124.]Pomázi I. (2014): Új irányok a társadalmi haladás és jóllét mérésében. Statisztikai Szemle, 92. évf. 2. sz. 179-193. pp.
- [125.]Pupos T. (2015): Vidékgazdaságtan – Oktatási segédlet. Pannon Egyetem, Georgikon Kar, Keszthely.
- [126.]Rabin, M. (2008): Pszichológia és közgazdaságtan. Alinea Kiadó. Budapest
- [127.]Rawls, J. (1997): Az igazságosság elmélete. Osiris Kiadó, Budapest
- [128.]Rehman S. S. – Askari H. (2010): An Economic Islamicity Index (EI). Global Economy Journal. Volume 10, Issue 3. Berkeley Electronic Press.
- [129.]Renner, M. (2000): Munkahelyek teremtése és a környezet megőrzése. A világ helyzete. A Worldwatch Institute jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatokról. Föld Napja Alapítvány.
- [130.]Róbert P. (2000): Társadalmi mobilitás. Tények és vélemények tükrében. Andokra Rudolf Társadalomtudományi társaság – Századvég Kiadó. Budapest.

- [131.]Rosling, H. (2004). "New map of world health is needed. North and South is changed to healthy and ill and West to rich and poor". Lakartidningen 101 (3): 198–201. PMID 14763091
- [132.]Samuelson, P. A. - Nordhaus, W. D. (1990): Közgazdaságtan. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest
- [133.]Schmidt Á. (1964): A személyi jövedelemeloszlás a szocializmusban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest
- [134.]Schumacher, E. F. (2014): A kicsi szép. Tanulmányok egy emberközpontú közgazdaságtanról. Katalizátor Könyvkiadó. Budapest
- [135.]Sedlacek, T. (2012): A jó és a rossz közgazdaságtana - A Gilgames-eposztól a Wall Streetig HVG Könyvek kiadó, Budapest
- [136.]Senf, B. (2004): Der Tanz um den Gewinn. Verlag für Social Ökonomie
- [137.]Sík E. – Szeidl B. (2016): Migráció a mai Magyarországról. Educatio 25. évf. 2016/4. sz. p. 546-557
- [138.]Stiglitz – Sen –Fitoussi (2008): Report by the Commission on the Measurement of Performance and Social Progress Elérhető: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/118025/118123/Fitoussi+Commission+report>
- [139.]Szelényi I. (2017): Egyenlőtlenségek és szegénység növekedése: 1970-2015 – mennyire általánosíthatók az amerikai tapasztalatok a posztkommunista országokra? „A magyar szegénységről, egyenlőtlenségről, kirekesztésről és a javítás lehetőségéről” c. konferencia 2017.09.28. Elérhető: <https://stadium28.hu/wp-content/uploads/2017/10/Szelenyi-Egyenl%C5%91tlens%C3%A9gek-%C3%A9s-szeg%C3%A9nys%C3%A9g-n%C3%B6veked%C3%A9se.pdf>
- [140.]Szigeti C. – Tóth G. (2015): Egyenlőtlen egyenlőtlenségek a XXI. században. Georgikon Napok Nemzetközi Tudományos Konferencia, Keszthely
- [141.]Szigeti C. (2011): Alternatív mutatók, jólét és fenntarthatóság Magyarországon Polgári Szemle 7. évfolyam, 3. szám Elérhető: <https://polgariszemle.hu/archivum/129-2011-junius-7-evfolyam-3-szam/uj-ertekek-szuletoiben/439-alternativ-mutatok-jolet-es-fenntarthatosag-magyarorszagon>
- [142.]Takács D. (2004): „Jólleti gazdaságtan” avagy a gazdaságpolitika újragondolásának szükségessége. Fialat regionalisták IV. országos konferenciájának CD kiadványa, Győr Elérhető: <http://rs1.szif.hu/~pmark/publikacio/Netware/tema.html>
- [143.]Tamásné Sz. Zs. (2017): Bérunió: tényleg azt akarjuk, hogy az EU mondja meg, mennyit keressünk? 24.hu Elérhető: <https://24.hu/fn/gazdasag/2017/09/18/berunio-tenyleg-azt-akarjuk-hogy-az-eu-mondja-meg-mennyit-keressunk/>
- [144.]Tárki Monitor Jelentések 2012 – Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban. TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt., Budapest
- [145.]Tinbergen, J. (1979): A RIO-jelentés. A nemzetközi gazdasági rend átalakítása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- [146.]Tomka B. (2011): Gazdasági növekedés, fogyasztás és életminőség, Akadémiai Kiadó, Budapest
- [147.]Tóth G. (2015): Európa falai: Afrikai álmom 1. KÉPMÁS 2015:(8.) pp. 22-23.
- [148.]Tóth G. (2015): A piramis alja: Afrikai álmom 3. KÉPMÁS 2015:(10) pp. 12-14.
- [149.]Tóth G. (2016): Gazdasággép. L'Harmattan, Budapest

- [150.]Tóth G. (2017): Alternatív közgazdasági iskolák: Az új paradigma építőkövei KÖZGAZDASÁG XII.:(1) p.119-134.
- [151.]Tóth Olga (2017): Nőnek lenni – társadalmi nem (gender) az egyenlőtlenségek rendszerében Magyar Tudomány, 2007/12 1590. o. Elérhető: <http://epa.oszk.hu/00600/00691/00048/13.html>
- [152.]Török Á. (2012): Megjegyzések a magyar euróbevezetési stratégia feltételeiről és korlátairól. Közgazdasági Szemle, LIX. évf., 2012. július–augusztus. p. 911–916.
- [153.]Törvény - 1995. évi CXVII. törvény a személyi jövedelemadóról
- [154.]United Nations (2014): Millennium Development Goals Report, New York
- [155.]Vajda Zs. (1994): Szegény vagyok, szegénynek születtem? Szöveggyűjtemény a társadalmi egyenlőtlenségek tanulmányozásához. Techno Inter Kft. Budapest
- [156.]Van der Wee, H. (1986): A lefékezett jólét. Újjáépítés, növekedés és struktúraváltás a világgazdaságban (1945-1980). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- [157.]Varga J. (2017): Az infláció definíciójáról és közvetlen újraelosztási hatásairól. Közgazdaság 2017/2. Elérhető: http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/2852/1/Koz-Gazdasag_2017_2_Varga_Jozsef.pdf
- [158.]Wallerstein, I. (2010): Bevezetés a világrendszer-elméletbe. L'Harmattan. Budapest.
- [159.]Wilkinson, R.G., Pickett, K.E. (2006): Income inequality and population health: a review and explanation of the evidence. *Social Science & Medicine* 62 pp. 1768–1784
- [160.]Wolff E. – Zacharias A. (2009): Household wealth and the measurement of economic well-being in the U.S. *Journal of Economic Inequality* p. 83-115.
- [161.]World Inequality Report (2018) Elérhető: <http://wir2018.wid.world/files/download/wir2018-full-report-english.pdf>
- [162.]Zsóka Á. – Marjainé Sz. Zs. – Széchy A. (2013): Környezeti fenntarthatóságra nevelés – A környezeti nevelés hatása az egyetemisták és középiskolások környezettudatos magatartására és fogyasztási szokásaira. *Acta Periodica MŰTF.* p. 71-89.

7 Köszönetnyilvánítás

Köszönöm a Pannon Egyetem Georgikon Kar munkatársainak, a közvetlen kollégáknak, és a más tanszéken dolgozóknak, hogy befogadtak és segítettek a munkámat.

Köszönettel tartozom mindazoknak, akik bármilyen formában hozzájárultak a disszertáció megírásához. Külön köszönöm, akik a kérdőívek továbbküldésében nélkülözhetetlen segítséget nyújtottak.

Köszönetemet szeretném kifejezni témavezetőmnek, Dr. Majoros Pál tanár úrnak, aki a doktori képzés alatt mindvégig támogatását fejezte ki, és a disszertáció létrejöttét megalapozó munkában nagy segítségemre volt. Értékes szakmai útmutatása nélkül nem készülhetett volna el ez az értekezés.

Hálás vagyok Dr. Tóth Gergelynek, témavezetőmnek, a disszertációhoz fűzött értékes megjegyzésekért, a disszertáció nem jöhetett volna létre maximális támogatása nélkül. Külön köszönöm a türelmét, biztatását, hasznos szakmai tanácsait. Köszönöm, hogy mindig kiállt mellettem, és nemcsak szakmai elhivatottságot és tudást kaptam Tőle, hanem megértést és emberséget is tanultam.

Külön köszönettel tartozom családomnak, barátaimnak, akik mindvégig mellettem álltak, támogattak és motivációt jelentettek a dolgozat elkészítéséhez.

8 Mellékletek jegyzéke

8.1 1. sz. melléklet

Egyházak gazdasági tanításai

A következő táblázat jól szemlélteti, melyek azok a pozitív értékek és melyek azok a negatívumok, amelyek a békés társadalmi együttélés szempontjából kiemelten fontosak. Az igazságosság és a méltányosság követelményét természetesen pozitívumként kell értelmezni. Témám kapcsán másik fontos tényező az igazságosság és a méltányosság kiterjesztése a munkabérekre vonatkozóan. A munkabér előzőekben említett követelményeinek betartásakor több szempont, és azok együttes érvényesülése elengedhetetlen. Érdekes látásmód – talán a piacorientált világban fel sem vetődik –, hogy egy igazságos munkabérnek nemcsak a dolgozó, hanem a dolgozó családjának is tisztességes megélhetését kell biztosítani. A megélhetésen túl pedig lehetővé kell tennie a szellemi és kulturális javakban való részesedést, a függetlenséget és biztonságot a jövőre nézve (Muzslay, 1995). Nem szorul háttérbe ennek ellenére a vállalati érdek sem, a cég szempontja is lényegi kérdés (mit bír el egy vállalkozás). Nemzetgazdasági szinten pedig a célok között kiemelt helyet kap, hogy a lehető legtöbbet találjanak munkát és szerezzenek szükségleteiknek megfelelően elégséges jövedelmet. Sokatmondó gondolat fogalmazódik meg II. János Pál pápa Laborem exercens enciklikájában: „Van a munkabérben valami szentség – ez tartja fenn az otthont, a családot, a belső jólétet.”⁵¹

Negatív (az Egyház elítéli)	Pozitív (az Egyház igenli)
II. Tulajdon, hatalom	
Kizsákmányolás (RN, EG)	A gazda(g)ság társadalmi jellege (QA, LC, EG)
Erővel szabályozás = a rend megbolygatása (PT)	Szubszidiaritás (QA, SRS)
Erősebbek korlátlan felsőbbségének legitímálása (MM)	Az életfeltételek anyagi javakkal való biztosításának joga erősebb a magántulajdonnál is (MM)
Piacon erőviszonyok által kialakított munkabér (MM)	Igazságos és méltányos munkabér (MM)
Az erősebbek uralmán alapul a Föld egységes gazdasági rendje (PT); A nemzetközi kapcsolatok szabályává vált a saját érdek keresése (LC)	Nemzetközileg igazság, méltányosság, tekintélyek (ENSZ, Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, FAO, Nemzetközi Karitás, Világalapítvány a Szegény Államok (?) Megsegítésére) (PT, PP, IM); közjó (LC, EG)
Az igazság nélkül egyfajta empirikus és szkeptikus életszemléletbe zuhanunk (CV)	Az igazság a szeretet alapfoka, a szeretet ökonómiája (CV)
A globalizálódó társadalom egymás szomszédaivá tesz bennünket, de nem feltétlenül egymás testvéreivé (CV)	A verseny tétje a valódi testvériség megteremtése (CV)

⁵¹ II. János Pál Pápa Laborem exercens enciklikája p. 163

Rövidítések magyarázata:

<i>Rerum novarum</i>	RN	körlevél
<i>Quadragesimo anno</i>	QA	körlevél
<i>Mater et magistra</i>	MM	körlevél
<i>Pacem in terris</i>	PT	körlevél
<i>Gaudium et spes</i>	GS	a II. Vatikáni zsinat rendelkezése
<i>Populorum progressio</i>	PP	körlevél
<i>Octogesima adveniens</i>	OA	körlevél
<i>Laborem exercens</i>	LE	körlevél
<i>Sollicitudo rei socialis</i>	SRS	körlevél
<i>Centesimus annus</i>	CA	körlevél
<i>Caritas in veritate</i>	CV	körlevél

Az Egyház társadalmi tanításának (CST) fő témái – RÉSZLET

Forrás: Tóth, 2016, p. 138

Fontos kiemelni, hogy az Egyház nem tartja illetékesnek magát a tisztán gazdasági kérdésekben. A gazdasági valóság megértésének egyetlen útját azonban nem a makroökonomiai elméletek jelentik. Az Egyház szociális tanítása párbeszédet folytat a társadalomtudományokkal, és felhasználja azok kutatásai eredményeit a teljes gazdasági és társadalmi valóság megismerésére. Az iszlám vallás tanaiban megjelenő gazdasági hitvallások között szintén megjelenik a jövedelem és a gazdagság egyenlőbb elosztása, valamint a szegénység felszámolása.

1. Gazdasági lehetőségek és gazdasági szabadság;
2. Igazságosság a gazdaság minden területén (tulajdonjogok, szerződések sérthetlensége);
3. Dolgozókkal való jobb bánásmód (ideértve a munkahelyteremtést, esélyegyenlőséget);
4. Felsőoktatási kiadások a GDP arányában (beleértve az egyenlő esélyű hozzáférést);
- 5. Szegénység felszámolása, segélyek, alapszükségletek ellátása, spekuláció és luxus kerülése;**
- 6. A jövedelem és gazdagság egyenlőbb elosztása;**
7. Jobb szociális infrastruktúra, szociális szolgáltatások az adókból, szociális jólét;
8. Magasabb megtakarítási és beruházási ráták, természeti és kimerülő erőforrások kontrollja;
9. Magasabb erkölcsi sztenderdek, becsület és bizalom a piacon, korrupciómentesség;
10. Iszlám Pénzügyi Rendszer I. – kockázatmegosztás hitelszerződés helyett, nincs spekuláció;
11. Iszlám Pénzügyi Rendszer II. – kamat kerülése;
12. A kereskedelem, a külföldi segélyek, a környezetvédelmi kiadások nagyobb részesedése a GDP-ből, a piac szorosabb felügyelete, hatékony állam.

Az „iszlamisáltsági” index Forrás: Rehman - Hossein, 2010 p. 15.

„A közgazdaságtan lassan magába szívja az etikát is, és minden emberi megfontolásnál fontosabbá válik.” (Schumacher, 2014, p. 78). Jonathan Sacks, a *Brit Nemzetközösség* ortodox főrab-bija, megállapítja, hogy „az igazságos eloszlás nem alakul ki magától a piaci működéstől, hanem tudatos beavatkozást kíván” (Botos-Botos, 2008, p. 43-52). A buddhista közgazdaságtant, mint kifejezést Ernst Schumacher alkotta meg 1955-ben. „A javak birtoklása és fogyasztása csak eszköz egy cél eléréséhez, a buddhista közgazdaságtan pedig annak módszeres tanulmányozását jelenti, miként lehet egy adott célt a lehető legkevesebb eszköz felhasználásával elérni.” (Schumacher, 2014, p. 67).

keresett kulcskifejezés – a migráció, a depriváció és a szegénység – elsőként az 1820-as években az orvostudományokkal foglalkozó tanulmányokban szerepeltek. A keresett attribútumok kontextusát megvizsgálva az a következtetés vonható le, hogy a témához ezek erősen kötődnek. Példának említem a deprivációt 1825-ből, ahol a kórházi ellátás kapcsán merült fel először a kifejezés (Ferge Zsuzsa magyarországi helyzetképe is összevethető a kapott eredménnyel).

A mérőszámok – Gini index és Duál mutató – feltűnése az 1970-es évek elejére tehető. 1967-ben szerepelt elsőként a duál mutató a Science Direct-ben. Azonban talajtani ismeretek tanulmányozása nyomán került elő, ahol nem az általam keresett mutatóról volt szó, hanem a talajvizsgálatokhoz kapcsolódó kettős indexelés során bukkant fel. A vizsgált adatbázis szerint ezt követően egy 1970-es publikációjában elsőként Donald A. Wood (Organizational Behavior and Human Performance, Volume 5, Issue 6, November 1970, Pages 555-575) foglalkozott vele, ahol a mutató a munka attitűdökhöz kapcsolódó értékelése nyomán került megemlítésre. A Gini index első ízben Eytan Sheshinski tanulmányában jelent meg a duál mutató után 2 évvel.

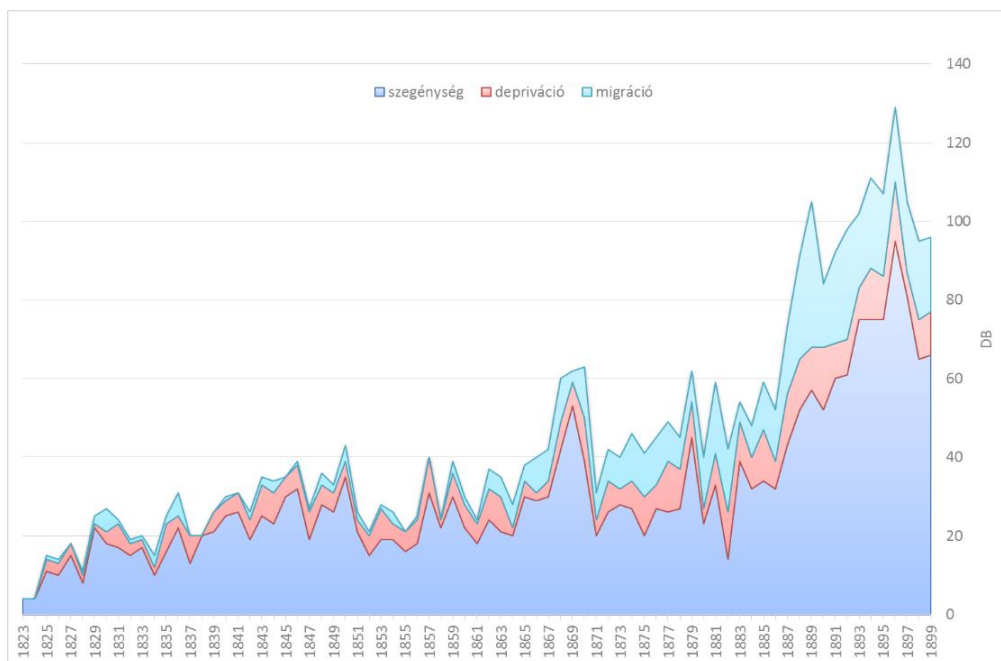
Kulcsszó	Első megjelenés éve	Szerző	Kiadvány megnevezése	Mű címe	Egyéb információk
egyensúly <i>equal</i>	1652	Jan Baptist van Helmont	Ortus Medicinæ id est Initia Physicæ Inaudita	In Verbis, herbis, & lapidibus est magna virtus	1652, Pages 458-466
szegénység <i>poverty</i>	1823	-	The Lancet	Surgical lectures	Volume 1, Issue 1, 5 October 1823, Pages 3-10
egyenlőség <i>equality</i>	1824	-	The Lancet	Amputation at the hipjoint, as performed at Edinburgh	Volume 1, Issue 22, 9 February 1824, Pages 291-296
migráció <i>migration</i>	1825	-	The Lancet	ST. Thomas's Hospital	Volume 4, Issue 99, 20 August 1825, Pages 211-216
depriváció <i>deprivation</i>	1825	-	The Lancet	ST. Thomas's Hospital	Volume 4, Issue 89, 11 June 1825, Pages 315-317

létminimum <i>subsistence level</i>	1907	-	Public Health	Housing	Volume 20, October 1907– February 1908, Page 208
jövedelemelosztás <i>income distribution</i>	1935	Special articles	The Lancet	The present-day openings of medical practice	Volume 226, Issue 5844, 31 August 1935, Pages 512-516
centrum-periféria <i>center-periphery</i>	1939	-	Tubercle	Current literature	Volume 20, Issue 9, June 1939, Pages 438-443
jövedelem-egyenlőtlenség <i>income inequality</i>	1966	Mark Blaug	Business Horizons	Social mobility and reserves of talent	Economics of Education, 1966, Pages 87-97
duál mutató <i>dual index</i>	1967	S. W. Grouse, Jr. and M. Swarden	Journal of Terramechanics	Universal drag law	Volume 4, Issue 3, 1967, Page 70
Gini index	1972	Eytan Sheshinski	Journal of Economic Theory	Relation between a social welfare function and the gini index of income inequality	Volume 4, Issue 1, February 1972, Pages 98-100

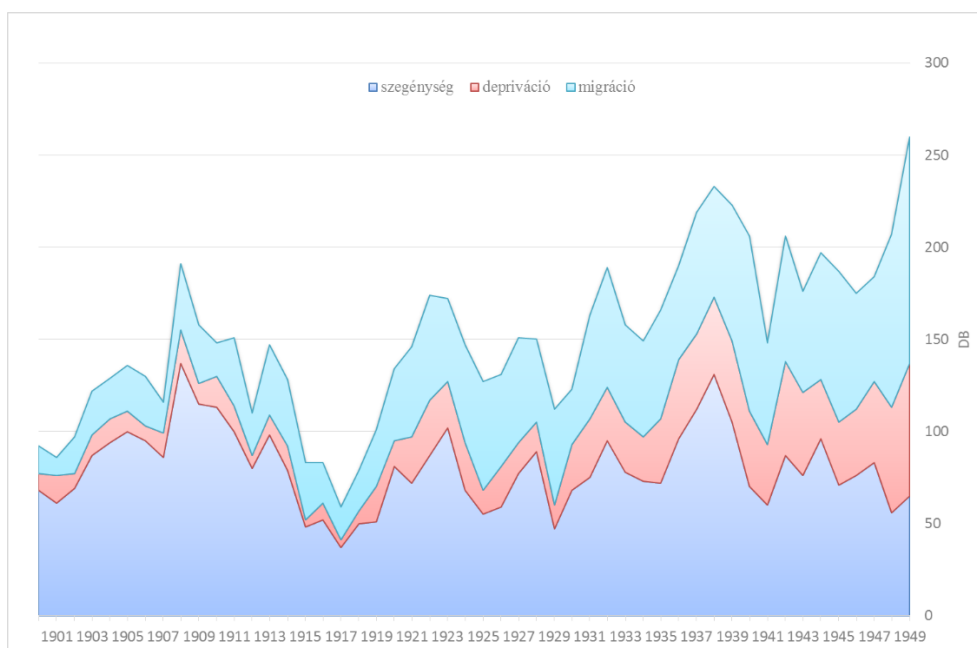
Kulcsszavak első megjelenése a Science Direct adatbázisában

Forrás: saját szerkesztés a Science Direct adatbázisa alapján

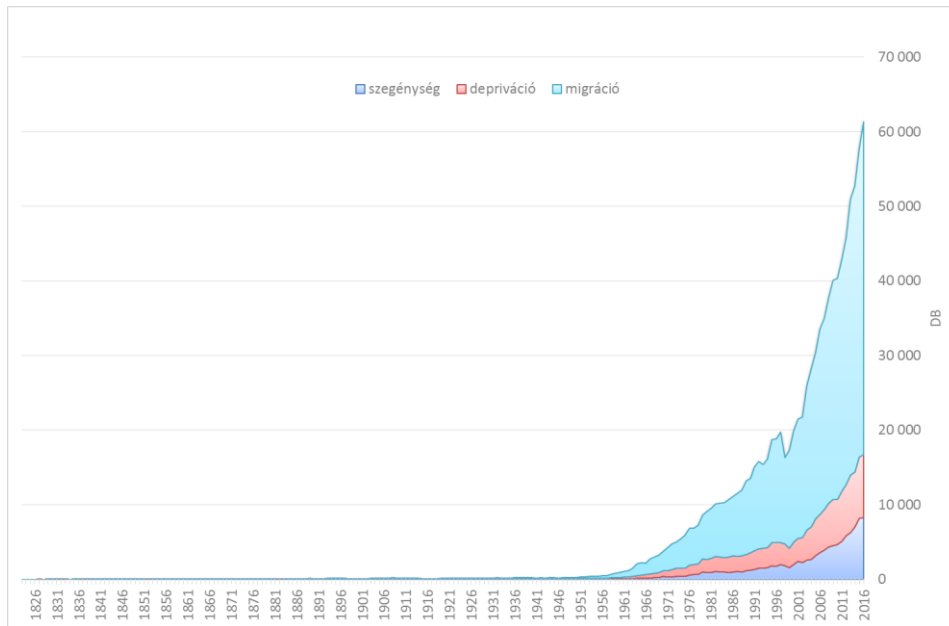
A következő diagramok a szegénység, a depriváció és a migráció megjelenésnek gyakoriságát mutatják be. Az 1800-as éveket külön tanulmányozva látható (alábbi ábra), hogy a szegénység adja az adatok legnagyobb részét, a tendencia folyamatos emelkedést mutat a vizsgált kifejezések tekintetében. A 20. század első felében viszont az arányok megfordulnak: előtérbe kerül a depriváció és a migráció, mint kulcskérdések.



A szegénység, a depriváció és a migráció megjelenésének gyakorisága a Science Direct adatbázisában az 1823-1899 közötti időszakban
 Forrás: saját szerkesztés a Science Direct adatbázisa alapján



A szegénység, a depriváció és a migráció megjelenésének gyakorisága a Science Direct adatbázisában 1900-1949 közötti időszakban
 Forrás: saját szerkesztés a Science Direct adatbázisa alapján



A szegénység, a depriváció és a migráció megjelenésének gyakorisága a Science Direct adatbázisában (1823 – 2016)

Forrás: saját szerkesztés a Science Direct adatbázisa alapján

Ha a teljes rendelkezésre álló adatok idősorát figyeljük, akkor szembetűnő, hogy az elmúlt század második felétől robbanásszerűen megszorodtak a témát középpontba állító kutatások (olyannyira, hogy az előzőekben említett két diagram adatai szinte észrevehetetlenek). A folyamatok mögött az áll, hogy a második világháború után jelentősen felgyorsult a világgazdaság fejlődése. A világgazdaság fejlődési tempójának felgyorsulása azonban jelentős aránytalanságokhoz, társadalmi-gazdasági feszültségek felhalmozódásához vezetett. Ezeket a feszültségeket is érzékelteti, hogy bizonyos területeken élő emberek elemi létfeltételei sem biztosítottak, sokan nyomorúságos körülmények között élik mindennapjaikat.

8.3 3. sz. melléklet

Tisztelt Gazdasági Vezető/Könyvelő Kolléga!

Kedves Hölgyem/Uram!

A Pannon Egyetem Georgikon Karán tudományos vizsgálatot végzek arról, hogy Magyarországon a vállalati szektorban (egy-egy vállalaton belül) a munkavállalónak juttatott bérek és egyéb juttatások tekintetében milyen jövedelemegyenlőtlenlégek figyelhetők meg.

Feltételezésem szerint az egyenlőtlenlégek csökkentésének egyetlen fenntartható módja az egyenlőtlenlégek növekedését alátámasztó bérek és tőkejövedelmek bővülésének megállítása. Jól mutatja a marikánai bányászok esete, akik sztrájkba kezdtek a bánya igazgatójának kiugróan magas jövedelme és a munkások jövedelme közötti különbség miatt. (Piketty, 2015) Közben léteznek olyan ún. érték-alapú vállalatok, mint a Ben & Jerry's, ahol az „öt az egyhez” bérfizetési norma tudott működni, mely szerint a legtöbbet kereső vezető maximum ötször annyit kereshet, mint a legkevesebbet kereső alkalmazott (Pataki-Radácsi, 2000).

Azzal a kéréssel fordulok Önhöz, hogy kérdéseim megválaszolásával támogassa munkámat. Kérdésenként jelölje meg azt a válaszkategóriát, amely a legjobban tükrözi véleményét, állásfoglalását.

A kérdőív kitöltése körülbelül 10 percet vesz igénybe. Az elemzés során az adatok csak összesítve kerülnek feldolgozásra. A kérdőív kizárólag tudományos célokat szolgál, és a több száz kitöltött kérdőív közül személy szerint senkinek a válaszait sem lehet visszakeresni.

Az adatszolgáltatás anonim és önkéntes.

Segítségét előre is köszönöm.

Tisztelettel üdvözlő: Nagy Zita Barbara, okleveles közgazdász
egyetemi tanársegéd, Pannon Egyetem, Georgikon Kar

A kérdőív online elérhetősége:

<https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfoDjDvSkh55afqrIvhrV-rTITe3RU4w2mrxPeZ80zhmvjnyQ/viewform?c=0&w=1>

1. Mennyire fontosak a következő tényezők annak meghatározásában, hogy mennyi bért fizet ki egy cég az alkalmazottainak?

	egyáltalán nem számít	nem igazán számít	inkább fontos	meghatározó	nem tudom
a munkabér utáni kötelező közterhek					
a munkavállaló képzettsége					
a törvényi előírások (pl. minimálbér)					
a felettes vezető/döntéshozó véleménye					
a munkaerőpiac beárazása, a konkurencia bérezése					
a dolgozó neme					
a vállalat eredményessége					
a munkakör hiányszakma-e					
szakmai gyakorlat, tapasztalat					

2. Mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? A következőkben felsorolunk néhány kijelentést. Kérjük, jelölje meg, hogy az adott kijelentéssel a mai Magyarország vonatkozásában egyetért-e vagy sem!

	Egyáltalán nem érték egyet.	Nem túlságosan érték egyet.	Részben egyetértek	Teljes mértékben egyetértek
Túlságosan nagyok a jövedelmi különbségek a vállalkozásokon belül.				
Túlságosan nagy a hatalmi különbség a vezetők és beosztottak között. (Pl. nem azonos elbírálás, „vezetői túlkapások” stb.)				
Nem igazságosak a jövedelmi különbségek a vállalatokon belül.				
A vállalton belüli egyik fő konfliktusforrás az eltérő jövedelmekben keresendő.				
A vállalatokon belül kisebb jövedelemkülönbségre lenne szükség.				
A vállalatokon belül igazságosabb jövedelemkülönbségre lenne szükség.				

3. Hogy ítéli meg a jövedelemkülönbségeket a különböző szektorokban?

	magas	közepes	alacsony	nincs rálátásom az adott szektorra
mezőgazdaság				
ipar				
feldolgozóipar				
építőipar				
kereskedelem				
szállítási tevékenység				
egyéb gazdasági szolgáltatás (pl. bank, biztosítás stb.)				
egyéb társadalmi szolgáltatás (pl. oktatás, egészségügy stb.)				

4. Az Ön véleménye szerint mekkora ma Magyarországon a legmagasabb törvényes bejelentett bruttó bér?

- 0 – 500 e Ft
- 500 e – 1 000 e Ft
- 1 millió – 5 millió Ft
- 5 millió – 10 millió Ft
- 10 millió Ft felett

5. Mekkora legmagasabb rendszeres havi bruttó bérjövdelemmel találkozott munkája során az elmúlt 1-2 évben?Ft

6. Tud-e konkrét esetről, akik azért léptek ki egy adott cégtől, mert

	igen	nem
más céghez mentek magasabb bérjövdelem reményében		
más céghez mentek az ösztönző jutalékrendszer, pótlékok, cafeteria miatt		
más céghez mentek jobb munkakörülmények miatt (pl. munkavégzés helye, védőeszközök stb.)		
más céghez mentek kedvező munkaidő-beosztás miatt (pl. havi munkaidőkeret, választható beosztás stb.)		
külföldre mentek magasabb jövdelem reményében		
külföldre mentek az ösztönző jutalékrendszer, pótlékok, cafeteria miatt		
külföldre mentek a jobb munkakörülmények miatt		
külföldre mentek a kedvezőbb munkaidő-beosztás miatt		

7. Ön szerint átlagosan magasabb a fluktuáció a jövedelemegyenlőtlenségek miatt, mint korábban (pl. 10 évvel ezelőtt)?
- nincs lényegi különbség
 - magasabb a fluktuáció a bérek miatt
 - magasabb a fluktuáció, de nem elsősorban a bérek miatt
 - alacsonyabb a fluktuáció a bérek miatt
 - alacsonyabb a fluktuáció, de nem elsősorban a bérek miatt
8. Mit gondol általában a kilépő dolgozók hány százalékát érinti az, hogy az alacsony bérjövedelem miatt hagyja el a céget?
- 0-10%
 - 11-35%
 - 36-60%
 - 61-90%
 - 91-100%
9. A) Ön szerint átlagosan mekkora béregyenlőtlenség figyelhető meg MIKRO-VÁLLALKOZÁSOK esetében alkalmazott-alkalmazott között? (pl. 1:2 azt jelenti, hogy a legalacsonyabb bérhez képest a legmagasabb bér a kétszerese)
-
- B) Ön szerint átlagosan mekkora béregyenlőtlenség figyelhető meg KISVÁLLALKOZÁSOK esetében alkalmazott-alkalmazott között? (pl. 1:2)
-
- C) Ön szerint átlagosan mekkora béregyenlőtlenség figyelhető meg KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK esetében alkalmazott-alkalmazott között? (pl. 1:2)
-
- D) Ön szerint átlagosan mekkora béregyenlőtlenség figyelhető meg NAGYVÁLLALATOK esetében alkalmazott-alkalmazott között? (pl. 1:2)
-

10. Mi a tapasztalata, a munkavállalók ismerik egymás fizetését?

	igen	nem	nem tudom
Mikrovállalkozások esetében			
Kis- és középvállalkozások esetében			
Nagyvállalatok esetében			

11. Mekkora az Ön cégénél megmutatkozó béregyenlőtlenség? (az előzőekhez hasonlóan csak arányszámot adjon meg, pl. 1:2)

.....

12. Milyenek ítéli meg az Ön saját jövedelmi helyzetét ahhoz képest, amilyen képzettsége, tehetsége, szorgalma alapján igazságos lenne?

- Jobbnak az igazságosnál
- Igazságosnak
- Rosszabbnak az igazságosnál
- Lényegesen rosszabbnak az igazságosnál

13. A) Munkája során mit tapasztal, a cégek hány százaléka fizet többet a MINIMÁLBÉRNÉL (127 500 Ft) a szakképzettséget nem igénylő munkakörök esetében?

- 0-20%
- 21-40%
- 41-60%
- 61-80%
- 81-100%

B) Munkája során mit tapasztal, a cégek hány százaléka fizet többet a GARANTÁLT BÉRMINIMUMNÁL (161 000 Ft) a szakképzettséget igénylő munkakörök esetében?

- 0-20%
- 21-40%
- 41-60%
- 61-80%
- 81-100%

14. Mennyire tartja igaznak a következő állításokat a vállalkozásokra nézve?

	egyáltalán nem igaz	inkább nem igaz	inkább igaz	teljesen igaz
A vállalkozások a béreket „csak” költségként kezelik.				
A cégek a bérezést motivációs eszközként használják.				
A bérszakadékokkal nem foglalkoznak a cégek.				
A vállalatok a béreket csak a törvényi előírások miatt emelik.				
Az országon belüli bérkülönbségek fő okozói a vállalatok.				

15. Jelölje be, melyik jellemző Önre?

- egy cég** gazdasági vezetője/könyvelője/főkönyvelője
- több cég** könyvelésébe van belevetése

CSAK KÖNYVELŐIRODÁBAN DOLGOZÓKNAK SZÓLÓ KÉRDÉS

16. A) Mely megyében van a cég/könyvelőiroda, ahol Ön dolgozik?

.....

B) Hány év szakmai tapasztalattal rendelkezik a szakmában?

- 1-2 év
- 3-5 év
- 6-10 év
- 10 év felett

CSAK EGY CÉG KÖNYVELŐJÉNEK/GAZDASÁGI VEZETŐJÉNEK SZÓLÓ KÉRDÉS

17. A) Mi a cég fő tevékenysége?

.....

B) Jelölje be a vállalkozásának méretét!

- mikrovállalkozás
- kisvállalkozás
- középvállalat
- nagyvállalat

C) Adja meg a cég székhelyét!

.....

18. Tud-e olyan cégről, aki rendelkezik belső szabállyal (policy) a jövedelemszabályozásra vonatkozóan?

.....

19. Ha az előző kérdésnél igennel válaszolt, adja meg a szabályzat vagy a cég nevét!

.....

20. Ha megosztaná egyéb hasznos információját a témával kapcsolatban – ami a kérdőív kitöltése kapcsán felmerült, vagy valamelyik kérdésre adott válaszát megindokolná – akkor itt tegye meg:

A kérdőív kitöltése befejeződött. Ha érdeklí a kutatás eredménye, adja meg e-mail címét, melyre elküldöm az elkészült tanulmányt.

.....

Köszönöm, hogy válaszaival segítette a munkámat.

8.4 4. sz. melléklet

Kedves Kitöltő!

A Pannon Egyetem Georgikon Karán tudományos vizsgálatot végzek a külföldön élő magyar munkavállalók jólétét és jóllétét befolyásoló tényezők tekintetében.

Azzal a kéressel fordulok Önhöz, hogy kérdéseim megválaszolásával támogassa munkámat. Kérdésenként jelölje meg azt a válaszkategóriát, amely a legjobban tükrözi véleményét, állásfoglalását.

A kérdőív kitöltése körülbelül 10 percet vesz igénybe. Az elemzés során az adatok csak összesítve kerülnek feldolgozásra. A kérdőív kizárólag tudományos célokat szolgál, és a több száz kitöltött kérdőív közül személy szerint senkinek a válaszait sem lehet visszakeresni.

Az adatszolgáltatás anonim és önkéntes.

Válaszait előre is köszönöm!

Tisztelettel üdvözli: Nagy Zita Barbara

A kérdőív online elérhetősége:

https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSf9SFmweCdzT4E6_2i1sfQyWwJPKlKGdd0rIAx_hWLR5s8FA/viewform?c=0&w=1

I. BEVEZETŐ KÉRDÉSEK

1. Kérem, írja le, miért döntött a külföldi munkavállalás mellett?

.....
.....

II. MAGYARORSZÁGI HELYZETRE VONATKOZÓ KÉRDÉSEK

2. Mi motiválta a külföldi munkavállalásban?

- kedvezőbb megélhetési feltételek, magasabb jövedelem
- itthoni jövedelem kiegészítése
- kedvezőbb munkakörülmények
- szakmájában nem tud elhelyezkedni itthon
- egyáltalán nem tud elhelyezkedni itthon
- kihívás
- nyelvtanulás
- kényszerhelyzet
- szakmai előrelépési lehetőség
- tapasztalatszerzés
- egyéb

3. Mennyire ért egyet az alábbi állításokkal a Magyarországon tapasztaltakkal kapcsolatban?

	Egyáltalán nem értek egyet.	Nem igazán értek egyet.	Részben egyetértek.	Teljes mértékben egyetértek.
Túlságosan nagyok a jövedelmi különbségek.				
Nem igazságosak a jövedelmi különbségek.				
A magyarok külföldre mennek a magasabb jövedelem reményében.				

4. Milyennek ítélte meg az Ön saját jövedelmi helyzetét ahhoz képest, amilyen képzettsége, tehetsége, szorgalma alapján igazságos lenne?

- jobbnak az igazságosnál
- igazságosnak
- rosszabbnak az igazságosnál
- lényegesen rosszabbnak az igazságosnál

5. Hogyan jellemezné magát anyagi helyzete alapján (Magyarországon eltöltött évek alapján)?

- szegény
- átlagon aluli
- átlagos
- jómódú
- gazdag
- nagyon gazdag

6. Mennyi volt átlagban az Ön havi nettó jövedelme Magyarországon?

- 50 ezer forint alatt,
- 50-100 ezer forint között
- 100 –200 ezer forint között
- 200 –500 ezer forint között
- 500 ezer 1 millió forint között
- 1 millió forint felett

7. Mekkora havi nettó bér lenne reális az Ön számára Magyarországon? Válaszát forintban adja meg!

..... Ft

8. Milyen nagyságú nettó jövedelem lenne számára

„elégtelen”:

„rossz”:.....

„elégletes”:

„jó”:

„kiváló”:.....

9. Mekkora összeget tudott Magyarországon félretenni havonta? Válaszát forintban adja meg!

..... Ft

10. Mennyire érezte boldognak magát itthon?

- 1 – nagyon boldogtalan
- 2
- 3
- 4
- 5

- 6
- 7
- 8
- 9
- 10 – nagyon boldog

11. Kérem, indokolja előző választát! Miért?

.....

.....

III. KÜLFÖLDI TARTÓZKODÁSRA VONATKOZÓ KÉRDÉSEK

12. Mennyire jellemzőek Önre az alábbi állítások?

	Egyáltalán nem jellemző.	Nem igazán jellemző.	Jellemző.	Nagyon jellemző.
külföldre a magasabb jövedelem reményében mentem				
külföldre mentem az ösztönző jutalékrendszer, pótlékok, cafeteria miatt				
külföldre mentem a jobb munkakörülmények miatt				
külföldre mentem a kedvezőbb munkaidő-beosztás miatt				

13. Hogyan jellemezné magát most anyagi helyzete alapján?

- szegény
- átlagon aluli
- átlagos
- jómódú
- gazdag
- nagyon gazdag

14. Mennyi most átlagosan az Ön havi nettó jövedelme külföldön (forintra átszámolva)?

- 50 ezer forint alatt,
- 50-100 ezer forint között
- 100 –200 ezer forint között
- 200 –500 ezer forint között
- 500 ezer 1 millió forint között
- 1 millió forint felett

15. Igazságosnak ítéli meg a béreket külföldön? (Kérjük, ne hasonlítsa a magyar bérekhez!)

- igen
- nem
- nem tudom

16. Mennyi pénzt tud megtakarítani havonta külföldön? (Kérem válaszát forintban adja meg!)

..... Ft

17. Mennyire érzi most boldognak magát?

- 1 – nagyon boldogtalan
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10 – nagyon boldog

18. Mekkora havi bér mellett vállalna újból Magyarországon munkát?

- 50 ezer forint alatt,
- 50-100 ezer forint között
- 100 –200 ezer forint között
- 200 –500 ezer forint között
- 500 ezer 1 millió forint között
- 1 millió forint felett

19. Ha újra kezdhethné, belevágna-e (újra ugyanezt az utat választaná)?

- igen
- nem
- nem tudom

20. Kérem, írja le milyen lenne az az ideális Magyarország és magyar település, amiért mindenképpen hazajönne!

.....

SZEMÉLYES KÉRDÉSEK

Mennyi ideje tartózkodik külföldön?

- 1-6 hónap
- 7-12 hónap
- 1-2 év
- 2-5 év
- 6-9 év
- 10 évnél több

Melyik jellemző Önre?

- naponta járok külföldre dolgozni
- hetente járok külföldre (egy-két napot minden héten itthon tudok tölteni)
- egy-egy szezont külföldön töltök
- életvitel szerűen külföldön tartózkodom

Melyik országban vállalt munkát?

.....

Miért ezt az országot választotta?

.....

Saját szakmájában dolgozik külföldön?

- igen
- nem

Tervezi-e a hazajövetelt?

- igen
- nem

Mi lenne a hazatérés oka?

- személyes okok, családi kapcsolatok
- anyagi okok
- várt eredmény elmaradt
- megbecsülés hiánya
- utazási nehézségek
- negatív diszkrimináció
- jogi nehézségek külföldi munkavállalóként
- nyelvi nehézségek
- egyéb

Mely megyében található a magyarországi állandó lakhelye?

.....

Mi a legmagasabb iskolai végzettsége?

- általános iskola
- szakiskola
- középiskola (gimnázium, szakközépiskola)
- felsőfokú szakképzés
- főiskolai/egyetemi diploma
- PhD vagy egyéb tudományos fokozat

Mi az Ön családi állapota?

- egyedülálló vagyok
- párkapcsolatban élek
- házasságban élek, nincs gyermekem
- házasságban élek, vannak gyermekeim

Ha megosztaná egyéb hasznos információját a témával kapcsolatban – ami a kérdőív kitöltése kapcsán felmerült, vagy valamelyik kérdésre adott válaszát megindokolná – akkor itt tegye meg:

A kérdőív kitöltése befejeződött. Ha érdekli a kutatás eredménye, adja meg e-mail címét, melyre elküldöm az elkészült tanulmányt.

Köszönöm, hogy válaszaival segítette a munkámat.